

**QAACCESSA BARJAA MAGAALAA GAANGO'AA
HIIKA JIJJIIRRAA JECHOTA AFAAN OROMOO
IRRATTI XIYYEEFFACHUUN
BOORANAA NUGUSEE FAYYEETIIN**

**WARAQAA QORANNOO DIGIRII LAMMAFFAA (MA)
GAMISAAN GUUTACHUUF QOPHAAYEE MUUMMEE
AFAAN OROMOO, OGBARRUUF FOOKLOORIIF
DHIYAATE**

**KOOLLEEJJII NAMUMMAA, QORANNOO AFAANII
GAAZEXEESSUMMAAFI QUUNNAMTII
YUUNIVARSIITII FINFINNEE**

HAGAYYA, 2016

FINFINNEE

QAACCESSA BARJAA MAGAALAA GAANGO'AA

HIIKA JIJJIIRRAA JECHOTA AFAAN OROMOO

IRRATTI XIYYEEFFACHUUN

BOORANAA NUGUSEE FAYYEETIIN

GORSA: Dr. AMAANU'EEL ALAMAAYYOO

WARAQAA QORANNOO DIGIRII LAMMAFFAA (MA)

GAMISAAN GUUTACHUUF QOPHAAYEE MUUMMEE

AFAAN OROMOO, OGBARRUUF FOOKLOORIIF

DHIYAATE

KOOLLEEJJII NAMUMMAA, QORANNOO AFAANII

GAAZEXEESSUMMAAFI QUUNNAMTII

YUUNIVARSIITII FINFINNEE

HAGAYYA, 2016

FINFINNEE

Yunivaristii Finfinnee

Mana Barnoota Digirii Lammaffaa

Waraqaan qorannoo **Booranaa Nugusee Fayyee** mata duree ‘**Qaaccessa Hiikaa Jijjiirraa Jechoota Afaan Oromoo Barjaa Magaalaa Gaango’aa**’ jedhurratti xiyyeeffachuun digirii 2ffaa guuttachuuf qophaa’e kun akka seera yunivarsichaatti qindoominni isaa fudhatamummaa kan qabu, hojii jalqabaafi qulqullina qabaachuusaa mirkaneessa

Boordii/Koree mirkaneessituu Qorannichaa

Qoraa Keessaa_____Mallattoo_____Guyyaa_____

QoraaAlaa_____Mallattoo_____Guyyaa_____

Gorsaa Dr.Amaanu’ee Alamaayyoo Mallattoo_____ Guyyaa_____

IBSA

Ani maqaafi mallattoo koo armaan gaditti kan argamu waraqaan qorannoo kun hojii dhuunfaa koo kan ta'eefi kanaan dura digirii gosa kamiifiyyuu kan hindhiyaanne ta'uu isaafi wabiin itti gargaarame hunda kanan beeksise ta'uu koo nan mirkaneessa.

Maqaa Booranaa Nugusee

Mallattoo_____

Guyyaa_____

Axeraara

Kaayyoon qorannoon kana caasaafi hiika jijjiirraa jechoota Afaan Oromoo barjaa/Taappellaa magaalaa Gaango'aa qaaccessuudha. Qorannichis caasaafi hiika jijjiirraa jechoota Afaan Oromoo barjaaa magaalaa Gaango'aarratti xiyyeefata. Dabalataan dhiibbaa isaan qaqqabsiisaniifi karaalee furmaata argatanirratti xiyyeeffateera. Kaayyoo qorannichaa galmaan ga'uufis meeshaaleen funaansa ragaalee lama; daawwannaaafi af-gaaffitti dhimma bahee jira. Haaluma kanaan barjaaleen daandirra jiran suuraa kaasuu kan fudhataman yoo ta'u, qaamota dhimmi ilaalatuturaa ammoo af-gaaffii caaseffamaa qopheessuun ragaan walitti qabameera. Ragaaleen walitti qabamanis mala akkamtaafi ammamtaan, akkaataa walitti dhiyeenyasaanitiin walkeessa nyaachifamuun qaaceffaamuun hiikni itti laatameera. Argannoon qorannichaa akka mul'isutti akkaataan fayyadama caasaa; qubeessuu, fayyadama dhamjichaa, hanqina caasaa gaalee maqaa, fayyadama mul'istuu abbummee, duraaduuba jechootaa, hanqinoonni jijjiirraa jiraachuu isaanii bira gahameera. Isaan kun ammoo jechoonni ergaa barbaadame osoo hintaane hiika biroo akka dabarsan, yookiin hiikaa akka dhaban, jechoonni afaanichaa akka hinwaaltofne, jechoonni afaanichaa dhaabaakka dhaban, caasaa Afaan Amaaraa yookiin Ingilizii afaanichaaf oolchuun dhiibbaa inni geesisuudha. Beekumsa xiinqooqa Afaan Oromoo dhabuu, dhiibbaa caasaa Afaan Amaaraa yookiin Ingilizii, xiyyeeffannoo kennuufi dhabuu waajjira aadaafi turizimii kaateesaa ta'uun bira gahameera. Dhumarrattis qoratichi namoota hojii beeksisaa magaalicha keessatti hojjechuu barbaadaniif raga beekumsa Afaan Oromoofi aadaa Oromoo qabaachuusaanii mul'isu adda baasuun heeyyama daldalaa kennuu, ogummaasaanii leenjiin gabbisuu, hordofuufi too'achuu, kan kana bira tare tarkaanfii seeraa irratti fudhachuu, waajjirri aadaafi turizimii dhimmicha karoora hojii keessa galfachuun irratti hojjechuun furmaata rakkoo kanaa ni ta'a jedha.

Galata

Duraan dursee guyyaa kanaan kan na gahe Waaqa uumaa tokkicha nan galateeffadha. Ittaansuun hojii qorannoo kanaa geggeessuu keessatti mataduree qorannichaa bocuu irraa eegalanii kan haga dhumaatti nagargaaraafi na qajeelchaa turan gorsaa koofi barsiisaa koo Dr. Amaanu'eel Alamaayyootiif galata guddaa galcha.

Dabalataan, haadha warraa koo barsiistuu Amaarechi Mankiree yaadaafi qabeenyaan naduuka bu'uun deeggarsa naaf taasifteef galanni koo daangaa hin qabu. Ittaansuun abbaa koo obbo Nugusee Fayyeefi harmee koo aadde Sanyii Simee deeggarsa maatii naaf taasisaniif jaalalaafi kabaja guddaan isaaniif qaba. Obbo Baayiluu Xilahuun deeggarsa yaadaafi qalbii akkasumas qabeenyaa naaf taasiseef galata addaan qaba.

Dhumarratti obboleewwan koofi firoottan koo akkasumas hiriyoottan koo kanneen akkan jajjabaadhu kallattii garaagaraan nacinaa dhaabbatan hundaaf galanni koo guddaadha. Durbee Faasikaa waraqaa kana sirreessuufi toora qabsiisuun ogummaa barreessuun kan na garagaarteef galatoomin jedhan

Jibsoo

1. Ariirata-----Background
2. Barjaa-----Billboard
3. Eeyyentaa-----Positive Marker
4. Hi'eentaa-----Negative Marker
5. Iddattoo-----Sample
6. Iddatteessuu-----Sampling
7. Mul'istuu Abbummee-----Genitive Marker
8. Qaarmuu-----Gathering
9. Jijjiirra Hiikaa-----Semantic Change
10. Saxaxa-----Design
11. Xiinqooqa Hujoo-----Applied Linguistics
12. Xiinqooqa Walmaddeessaa-----Comparative Linguistics
13. Yaboo-----Recommendation

Qabiyyee	Baafata	Fuula
Axereera		i
Galata		ii
Jibsoo.....		iii
Ibsa Gaabajeewwanii, Mallattoowwaniifi Kottonfachiisaa-----		Iv
BOQONNAA TOKKO: SEENSA		1
1.1. Seensa		1
1.2. Ariirrata Qorannichaa.....		1
1.3. Ka’umsa Qorannichaa.....		4
1.4. Kaayyoo Qorannichaa		7
1.4.1. Kaayyoo Gooroo		7
1.4.2. Kaayyoo Gooree.....		7
1.5. Faayidaa Qorannichaa.....		8
1.6. Daangaa Qorannichaaa		8
1.7. Hanqina Qorannichaa.....		9
1.8. Qindoomina Qorannichaa		9
BOQONNAA LAMA: SAKATTA’A BARRUU.....		11
2.1. Seensa		11
2.2. Hariiroo Caasaafi Hiikni Waliin Qaban		11
2.3. Caasaa Afaan Oromoo.....		12
2.3.1. Qubeessuufi Waliigaltee		13
2.3.2. Dhiibbaa Dogoggorri Qubeessuu walqunnamtiirratti Qabu.....		15
2.4. Dhamjecha		16
2.4.1. Dhamjecha walabaa.....		16
2.4.2. Dhamjecha Hirkataa		17
2.5. Hiikaa Gaaleefi Gaalee Maqaa		19
2.6. Fayyadama Afaanii Beeksisoota Keessatti Akka Waliigalaafi Haala Mootummaa Naannoo Oromiyaa Keessaa		20

2.7. Jijjiirraa	22
2.7.1. Maalummaafi Akkaataa Dhufaatii Jijjiirraa	22
2.7.2. Hiika Jijjiirraa	24
2.7.3. Akaakuu Jijjiirraa	25
2.7.4. Adeemsa jijjiirraa (Translation Process) Fi Seerota Hojii Jijjiirraa keessatti xiyyeeffannaa barbaadan	26
2.7.5. Maalummaa Jijjiirraa Hiikaa (semantic translatin)	28
2.8. Hiika Xiinhiikaa	29
2.9. Maalummaa Hiikaa Jechootaa Beeekuu	30
2.10. Faayidaa Hiika Jechootaa Bal'isuu	32
2.11. Dhiibbaa Dhaabbii Dhabuun Jechootaa Fayyadama afaaniirratti Fidu	33
2.12. Maalummaafi Gahee Xiinqooqni Hujoon Hojii Jijjiirraa Afaanii Keessatti Qabu 33	
2.13. Faayidaa Jechoota Waaltessuu	34
2.14. Sakatta'a Barruu Walfakkii	35
BOQONNAA SADI: MALLEEN QORANNOO(RESEARCH METHODOLOGY)	38
3.1. Mala Qorannicha	38
3.2. Irraawwatama Qorannichaa	38
3.3. Iddattoo	39
3.4. Meeshaalee Funaansa Ragaalee	41
3.4.1. Daawwannaa	41
3.4.2. Af-gaaffii	42
3.5. Qindeeffamaafi Mala Qaacceessa Ragaale	43
BOQONNAA AFUR: RAGAALAA QAARMUU, QAACCESSUUFII HIIKUU	45
4.1. Haala Waliigala Ragaalee	45
4.2. Hanqina Fayyadama Caasaa	45
4.2.1. Qaacceessa Tamsa'ina Dhamsagootaa	46
4.2.1.1. Tamsa'ina Dubbachiistuu	46
4.2.1.2. Tamsa'ina Dubbifamaafi Hiikasaanii	49
4.2.1.3. Itti fayyadama dubbifamaa jaabeessuufi laaffisuu (supra sagmental) Afaan Oromoofi Hiikasaa	52

4.2.2.	Qaaccessa Dhamjechoota.....	56
4.2.1.	Dhamjecha Of danda’oofi Hirkatoo	57
4.2.2.	Dubbaachiistuu Dheertuu Akka Mul’istuu Abbummeetti Tajaajiltu	59
4.2.3.	Xinhima (Duraaduubaa Jechootaa).....	69
4.2.4.	Gabajeeffi Kottoonfee	74
4.3.	Xiinhiikaa	75
4.3.1.	Jijjiirraa	75
4.3.2.	Jechoota Ifa Hintane	79
4.3.3.	Jijjiirraa Maqaalee.....	80
4.3.4.	Jechoota Yaada Hanquu Dabarsan Fayyadamuu.....	82
	BOQONNAA SHAN: CUUNFAAFI YABOO	85
5.1.	Cuunfaa	85
5.2.	Yaboo.....	88
	Wabiilee	92
	DABALEEWWAN	101

Ibsa Gaabajeewwanii, Mallattoowwaniifi kottonfachiisaa

A. Gabajeewwan

AJ	Afaan Jijjiirraa
AM	Afaan Maddaa
AO	Afaan Oromoo
BDI	Biirroo Daldalaafi Indasturii
GM	Gaalee Maqaa
IMX	Interpiraayizii Maayikiroofi Xixiqqaa
MLT	Miiltoo
UNESCO	United Nation Educational, Scientific and Cultural Organization
WATAA	Waajjira Aadaafi Turizimii Aanaa Abbayaa

B. Mallattoowwan

//	Mallattoo Dhamsagaa
{ }	Mallattoo Dhamjechaa
[]	Mallattoo caasessoo gaalee
()	= Mallattoo Hammattu
//=	yookiin

BOQONNAA TOKKO: SEENSA

1.1. Seensa

Boqonnaan kun matadureewwaan garaagaraa of jalaa qaba. Isaanis; Ariirrata, ka'uumsa, kaayyoowwan, barbaachisummaa, daangaa, hanqinaafi qindaa'ina qorannichaati. qorannichis kan geggeefame, magaalaan Gaango'aan naannoo Oromiyaa godina BooranaaAanaa Abbayaa keessatti kan argamtu yoo ta'u, magaala guddoo Oromiyaa Finfinnerraa km 370 fagaattee yoo argamtu teessoo magaalaa godinaa Yaa'iibal'oorraa 200km fagaattee argamti.

1.2. Ariirrata Qorannichaa

Afaan Oromoo sadarkaa biyyaarra darbee, sadarkaa Afrikaatti afaanota Kibba Sahaaraatti dubbataman keessaa, Afaan Arabaafi Haawusaatti aanee sadarkaa sadaffaarratti argama (Tamasgen 1992; Hamid 1995; Asafaa 2009).

Afaan kun Carraa barruun dagaaguu utuu hin argatiin hanga jaarraa 19ffaatti turuu isaa Makura Bulcha (1995:36) nidubbata. Jaarraa jedhame kanaa eegalee beektonni hedduun Afaan Oromoorratti barreeffamuu isaa Gragg (1976) ni ibsa. Kana malees dhalootaan Oromoo kan ta'an Onesmos Nasiibiifi Aster Gannoo kitaabolee addaddaa arfii saabaatiin gara Afaan Oromootti kan hiikaniifi ofiis barreessanii maxxansiisuu isaaanii (ibid) ragaa baha. Isuma kana cimsuun Gadaa Melbaa (1988:16) namoota biyya alaa Oromiyaa do'ataniin wanti hedduun waa'ee Afaan Oromoo kan barreeffame keessumaayyuu Misiyoononni Awrooppaa hojii baay'ee arfii Roomaa, Saabaa fi kan Arabaa fayyadamuudhaan Afaan Oromoon kan barreessan yeroo ta'u, meeshaaleen maxxaaafaman kitaaba qulqullu dabalatee faaruu amantaa fi miti-amantaa, galmee jechootaa, mammaaksa, walaloo, kitaabolee mana barumsaa, seerlugaafi k.k.f akka barreeffaman ni addeessa.

Yaa ta'u malee afaan kun baroota dheeraaf qubee afaanichaaf mijatu osoo hinargatain tureera. Haaluma kanaan Afaan Oromoo barreessuuf qubeewwan Laatinii, Gi'iiziifi Arabaa tajaajilaa turaniiru. Yaada kana Gadaa (1988:9) akkas jechuun ibsa, "Several

works have been done in Oromiffa using Roman, Sabeen and Arabic scripts. Printed materials in Oromiffa includes the bible and non religious.” Yaada kanarraa kan hubatamu ogbarruun Afaan Oromoo erga jalqabee ooleebuluufi arfiin adda adaa Afaan Oromoon barreessuuf namoota adda addaan kan tattaafatamaa ture ta’uusati.

Yaaliin inni dhumaa madaqfamuu qubee Laatinii yoo ta’u, yeroo ammaa Afaan Oromoo ittiin barreessuuf beekkamtii argatee tajaajila kennaa kan jiruudha. Madaqfamun qubee Laatinii gama xinqooqaatiin, gama barumsaafi sababa hojiirra oolmaa isaatiif fudhatama guddaa argachuu danda’aeera.

Sababa madaqfamun qubee Laatinii gama xinqooqaatiin fudhatama qabaateef keessaa tokko, qubeewwan dubbifamaafi dubbachiistuu addaan ba’anii jiraachuudha. Qubee saabaa yoo ilaalle garuu qubee dubbifamaafi dubbachiistuu addaan baasee hinkaa’u (Tilahun1988). Sababni biroon heeddummachuu qubeewwan saabaati. Kunis, mallattoolee naannoo 250 ta’an gara Afaan Oromootti madaqsuun rakkisaa akka ta’e ibsa (Gadaa, 1988). Kanamalees, dubbachiistuu dheeressuufi dubbifamaa gabaabsuu keessatti rakkoo qaba. Dabalataan, qubee dhootuu (hudhaa) mallattoon ittiin bakka buusan dhibuun rakkoo biroo akka tures ni eera. Haaluma wal-fakkaatuun, (Mohammed 2010) sababoota kanniin deeggaruun akka itti aanutti dhiheessa.

The Ethiopic script has three major shortcomings when used for the Oromo language. First, the script has only seven vowels as opposed to ten vowels of the Oromo language. What is more, vowels of the Ethiopic script do not have sound representation for the Oromo language. Second, there is a difference in consonants and glottal stops. Finally, there is the problem of germination, (Mohammed 2010:146)

Barruun armaan olii kun kan addeessu qubeen Saabaa AO’n barreessuuf hanqinoota hedduu qabaachuusaati. Kunis afaan Saabaa dubbachiistuu torba qofa kan qabu yoo ta’u, AO garuu dubbachiistuu shan yoo gabaabatuufi shan yoo dheeratu waliigalatti kudhan qaba.

Gabaabumatti, sababoonni dhiyaatan kunniin hanqina qubee Saabaa kan mul’isanidha. Kanaafuu, madaqfamun qubee Laatinii barbaaachisaa ta’uu mirkaneessu.

Sababni lammaffaan, faayidaa qubee Laatinii madaqsuu, baratamummaasaa ta'a. Kunis, qubeewwan muraasa barachuu, hubachuufi fayyadamuun salphaa ta'uudha. Qubeewwan 32n jiranitti dabalataan namni Afaan Oromoo baru tokko qajeelfamoota muraasa beekuu qaba. Kunis, waa'ee duraa duuba dubbachiistotaafi dubbifamtootaa, tajaajila qubee dachaafaadha (Tilahun 1992). Sadarkaa jalqabaatti odeeffannoo kana qofa argachuun barbaachisaadha. Achiin booda, namni Afaan Oromoo baratu sun barreeffamoota Afaan Oromootiin qophaa'an dubbisuuf gahumsa niqabaata.

Sababni sadaffaan, tajaajilarra oolmaa isaati. Qubeen Laatinii sadarkaa ol-aanaatti tajaajila kennaa jira. Fakkeenyaaf, barataan qubee Afaan Oromoo beeku tokko qubee Afaan Ingilizii yeroo gabaabaa keessatti barachuu danda'a. Gama biroottiin, tajaajila takinooloojii kompiitaraa keessatti dhimma ba'uuf salphaa ta'uu hubanna (Samuel 2010). Mohammed (2010:163) yaada kana deeggaruun faayidaa filatamuu qubee Laatinii Afaan Oromootiif akkanatti ibsa, "The choice of the Latin alphabet not only facilitates the teaching learning process, and guarantees the steady growth of the language, but also contributes to the psychological liberation of the Oromo people."

Yeroo ammaa Afaan Oromoo afaanota qubee Laatinii fayyadamuun barreeffaman keessaa tokkodha. Qubee Laatinii gara Afaan Oromootti madaqsanii gargaaramuurratti jijjiiramni mul'atan nijiru. Isaanis; sagalee hudhaa /ʔ/ dabaluu, jijjiirama sagaleessuu qubeewwan /c/, /q/fi /x/, sagaleewwan dhootuu, laagaa [c], harsassee [k]fi irga [t] bakka bu'anii jiru. Jijjiiramni kan biroon qubeewwan dachaa fayyadamuudha. Isaanis, /ch/, /dh/, /ny/, /sh/fi /ph/ dha. Kunis, sagaleewwan laagee rigduu [ch], irgee dhowaa [dh], laagee funyee [ny], laagee lootuu [sh], hidhlamee dhootuu [ph] kanneen bakka bu'anidha. Kanumaan walqabatee, jijjiiramni jiru bakka barbaachisutti dubbachiisaa dheeressuufi dubbifamaa jabeessuudha (Samuel 2010).

Walumaagalatti, qubeen Laatinii Afaan Oromootiif madaqfamee tajaajila kennuun isaa gama xinqooqaatiin, gama barumsaatiinis ta'e gama hojiirra oolmaa isaatiin bu'aa ol-aanaa kan qabu ta'uu nutti mul'isa.

Jijjiirama Mootummaa Impaayera Itiyoophiyaa keessatti bara 1974 taasifame keessatti Afaan Oromoo mootummaafi meeshaa sabqunnamtii biratti beekamtummaa kan argate (Arfii Saabaatiin) (Gragg 1982:xiii) yeroo ta'u itti fufinsaan jijjiirama mootummaa biyyattii keessatti bara 1991 A.L.A adeemsifame keessatti, Chaarteriin mootummaa ce'umsaa Itoophiyaa Afaan Oromoo afaan mootummaa naannoo Oromiyaa ta'ee bara 1991 eegalee hojiirra akka oolu heeraan mirga kenneefii jira. Kanarratti hundaa'uunis bara 1993 eegalee Afaan Oromoo manneen barnootaa sadarkaa 1ffaa keessatti Afaan barnootaa, sadarkaa 2ffaa keessattimmoo akka gosa barnoota tokkootti akka kennamu ta'uudhaan yeroo ammaa kollejjii Yunivarsiitii adda addaatti (bakka muraasarra kan hafe) sadarkaa dippiloomaadhaa hanga digirii 2ffaafi sanaa oliitti baratamaa kan jiruudha. Dabalataan Afaan Oromoo yeroo ammaa afaan sabqunnamtii adda addaa, afaan qorannoo, afaan saayinsiifi tekniolojii ta'aa jira.

Yaa ta'u malee naannoo Oromiyaa keessatti Afaan Oromoo afaan hojii ta'ee tajaajiluu kan eegale yeroo dhiyoo ta'urraa kan ka'e, afaanicha barsiisuus ta'ee barachuu akkasumas tajaajila adda addaaf oolchurratti hanqinoonni caasaafi hiikaa bal'inaan nimul'ata.

Bu'uuruma kanaan afaanichi yeroo dhiyoo keessatti afaan og-barruu ta'uusaatiin walqabatee fayyadamasarratti hanqinoonni akkasii yoo uumamu waaltina afaanichaafis ta'e dhaamsa darburratti guufuu guddaa waan ta'uuf, dhimma qorannoo barbaaduudha. Kaayyoon qorannoo kanaas hanqinoota caasaafi hiika jijjiirraa jechootaa barreeffamoota barjaalee magaalaa Gaango'aa kanarratti xiyyeefata.

1.3. Ka'umsa Qorannichaa

Qorannoon kun kan irratti xiyyeefatu qaaccessa caasaafi hiika jijjiirra jechoota AO barjaa magaalaa Gaango'aatirratti. Sababni isaas barreeffamoonni barjaa magaalaa kana keessatti argaman hedduunsanii rakkoo kan qabu. Rakkooleen kunis barreeffamoonni barjaa magaalicha hedduunsanii ittifayyadamni caasaafi hiikaa qabaachuun isaanii qoratiichi adda baasee jira. Haaluma kanaan barreeffamoonni baay'een hanqinoota caasaa xixiqqaa jechuunis sadarkaa dhamsagaatii haga gaaleetti waan qabaniif, rakkoo

hiikaa qabaachuunsanii waan ooluu miti. Kun ammoo ergaan wanta barreeffameefi barreeffamuuf barbaadamee garaagara ta'a. Sababoonni gurguddoon garaagarummaa ergaa kanaa fidanammoo rakkoon caasaa, hiika waliin walqabachuusaarraa madda. Hanqinoonni caasaa waraqaa kana keessatti xiyyeeffannoo argatan keessaa; qubeessuu, itti fayyadama dubbifamaafi dubbachiistuu, ittifayyadama dhamjechoota hirkatoo, caasaa gaalee, hanqinoota jijjiirra ta'uunsaa adda bahee jira. Waraqaa kana keessattis hanqinoonni caasaafi hariiroo inni hiika waliin qabu sadarkaa hundattuu xiyyeeffannaa argateerra. Sababnisaas caasaan yoo jijjiirame hiiknis waliin jijjiirama. Yaada kana Blyth (1998), Frodesenfi Holten (2003) yoo ibsan, "It is very difficult to make meaning clear without correct grammatical structure," jedhu. Kun kan mul'isu hiika sirrii dabarsuuf caasluga sirrii fayyadamuun murteessaa ta'uusaa agarsiisa.

Sababnisaas caasaafi hiikni hariiroo cimaaa waliin qabu waan ta'aniifi. Yaada kana Blyth (1998), Frodesenfi Holten (2003) yoo ibsan, "It is very difficult to make meaning clear without correct grammatical structure," jedhu.

Gama biroon Haregewain (2008:10) seerluga yoo ibsitu, "Grammar is a system of rules that govern the order and pattern in which words are arranged into meaningful text," jetti. Yaadota armaan olii kanarraa kan hubatamuun danda'amu caaslugin akkaataa afaan tokko hojjiirra oolu kan too'atu ta'uusaafi caasaafi hiika gidduu hariiroo cimaan jiraachuusaati. Kana jechuun qorannoo isa tokkoo keessaa isa kaan hambisuu hindandeenyu. Yaaduma kana deeggaruun Shaw(1978) yoo ibsu, caaslugin yaada Keenya karaa ifaafi sirrii ta'een dabarfachuuf nugargaara. Gama biroon himoota caasaa sirrii hintaane fayyadamuufi dhibaawummaan barreessuun hubannoo dubbisaa kan gadibuusaniidha.

Afaan kamiyyuu seera mataa ofii kan qabu yoo ta'u, seera afaanichaas kan murteessu ummatichuma ittifayyadamaa jiru. Afaan tokko akkas ta'uu qaba jedhamee seera tumuun (labsuun) hindanda'amu. Yoo taasisuuf yaalamellee, wanti dubbatamuufi wanti barreeffamu addadda ta'urraa kan ka'e dubbattootaafi barreessitoota giddutis garaagarummaatu dhalata. Yaada kana Palmer (1971:15) yoo ibsu, dubbaataa afaan tokkootiif afaan kee akkanatti barreeffamuu qaba jennee murteessuu

hindandeenyu. Sababni isaas kamtu sirriifi kamtu dogoggora akka ta'e kan murteessu dubbataa afaanichaati. Kun ta'uu baannaan caasaan nuti fayyadamnuufi ergaansaa dugdaafi garaa ta'uu danda'u. Haaluma walfakkaatuun hanqinoonni caasaafi hiikaa jechoota AO barreeffamoota barjaa magaalaa Gaango'aa keessatti bal'inaan ni mul'atu. yaa ta'u malee rakkoo caasaas ta'ee hiikaa qabaachuu barreeffamoota kanaaf qaamni ijaaqalbii kenneef kan hin jirree ta'uurraa kan ka'e, hanqinoonni jiran hidda jabeeffachaa jiru.

Qabxiilee mataduree kanarratti akka hojjetuuf qoraticha kakaasee keessaa inni jalqabaa, barreeffamoonni kunniin daandirratti argamuurraa kan ka'e namoota hedduun waan dubbifamaniif, hanqinicha caalatti kan babal'isa jiru ta'usaati.

Qabxiin inni biroon, barreeffamoonni barjaa magaalaa Gaango'aa keessatti argaman gabateerratti tartiibni ittiin barreeffaman AO jalqabarra, Afaan Amaaraa ittiaanee kan barreeffame jiru yoo ta'u, darbee darbee Afaan Ingilizii sadaffaarratti barreeffamee jira. Yaa ta'u malee haga qoratichi bira gahetti jechoonni Afaan Amaaraafi Ingiliziin barreeffaman hanqinoonni caasaafi hiikaa bal'inaan keessatti hin mul'atu. Kuni kan agarsiisu qaamni beeksisa kana barreessu beekumsa xiinqooqa Afaan Oromoo akka hin qabneedha.

Dabalataan barjaawwan hedduu keessatti caasaan Afaan Amaaraafi Afaan Ingilizii Afaan Oromoof oolchuun bal'inaan mul'ata. Kunammoo afaan maddaa Afaan Amaaraa yookiin Afaan Ingilizii ta'uun, Afaan jijjiirraa Afaan Oromoo akka ta'u taasissee jira. Kanaafuu hojii qorannoo kana keessatti afaan maddaa Afaan Amaaraa yoo ta'u, afaan jijjiirraa Afaan Oromooti. yaa ta'u malee iddoo Afaan Amaaraa hinjirretti afaan maddaa Afaan Ingilizii ta'a.

Mataduree kanarratti Samuel (2010) mataduree “Commom Mistakes in Using the Oromo Writing System: A Study on Billboards of Adama” jedhurratti kan hojjete yoo ta'u, kaayyoon qorannoo isaas qulqullina qubeessuu barreeffamoota AO xiinxaluudha. Yoo ta'u malee, kallattiin caasaafi hiikaa jijjiirraa jechoota Afaan Oromoorratti kan

hojjetamnaa kan hin jirre ta'uusaa qoratichi boqonnaa lam (2.12.) barruu sakatta'een adda baaseera. Kanaafuu mata duree kanarratti hojjechuun murteessaa ta'a.

Kanumaan walqabatee, qorannicha keessatti gaaffilee bu'uura armaan gadii deebii ni argatu. Isaanis:

1. Itti fayyadamni caasaafi hiikaa jijjiirraa barreeffamoota Afaan Oromoo barjaa magaalaa Gaango'oo keessa jiranii maal fakkaata?
2. Sababoonni bu'uura hanqina caasaafi hiikaa barreeffamoota Afaan Oromoo barjaa magaalaa Gaango'aa kana geesisan maalirraa maddu?
3. Fayyadamni caasaafi hiikaa barreeffamoota kanaa dhiibbaa maal maal geesisuu danda'a?
4. Yaanni furmaataa dogoggora kanaa maal ta'a?

1.4. Kaayyoo Qorannichaa

Kutaa kana keessatti kaayyoo gooroofi gooree qorannoon kun gaggeefameeftu eerama.

1.4.1. Kaayyoon gooroo

Kaayyoo Gooroon Qorannoo Kanaa Akka Waliigalaatti 'Hiikaa Jijjiirraa Jechoota Afaan Oromoo Barjaa Magaalaa Gaango'aa Qaaccessuu Ta'a.

1.4.2. Kaayyoo Gooree

Kaayyoon gooree qorannoo kanaa:

- Gosoota hanqina itti fayyadama caasaafi hiikaa jijjiirraa barreeffamoota Afaan Oromoo maal maal akka ta'an adda baasuu.
- Hanqinoota caasaafi hiikaa jijjiirraa jechoota Afaan Oromoon walqabatani uumamaniif maddasaanii eeruu.
- Hanqinoonni itti fayyadama caasaafi jijjiirraa jechoota Afaan Oromoo kun dhiibbaa akkamii akka fidan eeruu.

- Rakkoowwan caasaafi hiikaa barreeffamoota barjaa magaalaa Gaango'aa keessatti mul'aatanii yaada furmaataa dhiyeessuu.

1.5. Faayidaa Qorannichaa

Qorannichi hojiirra yoo oole faayidaalee armaan gadii niqabaata.

- Bu'aan qorannoo kanaa namoota Afaan Oromootiin hojii beeksisoota, taappeellaawwanii hojjitaniif hubannoo ga'aa nikenna.
- qaama waaltina AO irratti hojjetaniifi qaama dhimma kana too'ataniif nifayyada. Akkasumas,hojiiwaaltina barreeffama Afaan Oromoo keessatti tarkaanfii tokko fulduratti ni tarkanfachiisa.
- Qaama dhimma kanarratti qorannoo biroo geggeessuu barbaaduuf, odeeffannoon qorannoo kanaa yaada ka'umsaa nita'aaf.

1.6. Daangaa Qorannichaaa

Qorannoon kun kan xiyyeefatu qaaccessa hiikaa jijjiirraa jechoota Afaan Oromoo barjaa/taapeellaa magaalaa Gaango'aa irrattiidha.

Qaaccessa hiikaa jijjiirraa jechoota Afaan Oromoo kan jedhameefis akkaataa Afaan Oromoo yeroo ammaa barjaa/ taappeelota adda adda maagaalaa Gaango'aa keessatti argaman irratti kan bu'uureffateedha. Hojii qorannichaa keessattis ijoon irratti fuullefatame akka waliigalaatti qaaccessa hiikaa jijjiirraa jechoota Afaan Oromoo yoo ta'u, kana qaaccessuuf ammoo caasaafi hiika jechoota barjichaa ilaaluun dhimma murteessa ta'a. Kunis, caasaa jechoota afaan oromoo keessaa (Fkn, qubeessuu (dubbachiistuu dheeressuufi gabaabsuu, dubbifamaa jabeessuufi laaffisuu)), (itti fayyadamni duraaduuba jechootaa) maal akka fakkaatuufi itti fayyadama kana keessatti jechoonni afaan biroorraa jijjiiraman hiikni isaan qaban maal akka fakkaatu kan balballoomsu ta'a.

Kanaafuu, qorannoon kun qaaccessa hiikaa jijjiirraa jechoota Afaan Oromoo kan jedhuun ala dhimma biroo fakkeenyaaf, fakkiwwan taappeellaarratti argaman, halluu ittiin barreeffaman, duraaduuba fayyadama afaanota ittiin barreeffamanii hinhaammatu.

Beeksisoota taappeellaa kan jedhaman beeksisoota daandiiwwan cinaa dhaabbataniifi kanneen manneen daldalaarratti maxxanfamanii tajaajila garaagaraa kennan beeksisan haammata.

Kanaafuu, qorannoon kun magaalota naannoo Oromiyaa keessaabarjaa/taapheellaa magaalaa Gaango'aarratti xiyyeefata. Sababiin magaalaa kun filatamteefis magaalaa Gaango'aa daangaa saboota sablamootaafi uummattoota kibbaairra waan argamtuuf dhiibbaan afaan ollaa jiraachuusaa qaaccessuufi magaalota Oromiyaa biroof bakka bu'uu danda'a jedhamee waan yaadameefidha.

1.7. Hanqina Qorannichaa

Hojii qorannoo 'Qaaccessa hiikaa jijjiirraa jechoota Afaan Oromoo' jedhu kana keessattis hanqinoonni armaan gadii qoraticha mudateera. Isaan keessa hangafoonni; qorannoo yeroo, qaamonni mootummaas ta'ee abbootiin qabeenyaa dhuunfaan barjaalee suuraan kaafamee akka fudhatamuuf fedhii dhabuu, maddoonni odeeffannoo kennan odeeffannoo qulqulluufi amanamaa kennuurratti of kennuu dhabuudha. Haaluma kanaan qoratichis rakkoo yeroo waliin walqabatee yeroo boqonnaa ofii duguugee itti fayyadamuun kan fure jira. Barjaalee suuraan kaa'uun dhorkamaniif ammo qoratichi yaadannoo dhuunfaa qabachuun ragaan walitti qabateera. Dhumarrattis hanqina gama odeef-kennitootaan isa qunnames kaayyoofi galmasaa ibseefi amansiisuun furee jira.

1.8. Qindoomina Qorannichaa

Qorannoo kana keessatti qoratichi yaadrimee caasaafi xiinhiikaa bal'inaan addeessuun rakkoolee kanaan walqabatanii barreeffamoota barjaalee magaalaa Gaango'aa keessatti mul'ataniif akkamitti akka furamu balballoomsee jira.

Qorannoon kun boqonnaa shanitti qoqqoodamuun kan dhiyaateedha. Boqannaan inni jalqabaa seensa yoo ta'u, innis ariirata qorannichaa, ka'umsa, kaayyoo, barbaachisummaa, daangaafi hanqinoota kan ofkeessatti hammatu yoo ta'u, boqonnaan lammaffaa keessatti barruuleen armaan dura matadurichaan walitti dhiyaatan kan keessatti dhiyaachuun adeemsa qorannichaa murteessaniidha. Kutaan inni itti aanu

boqonnaa sadaffa mala qorannichi ittiin gaggeeffame yoo ta'u; akkaataa maddii qorannichaa filatame, meeshaaleen raga qaarmuuf tajaajilaniifi akkataa ragaan qaarmame itti qaacca'uu kan balbaloomsuudha. Kutaan inni itti aanu boqonnaa arfaaffaa yoo ta'u, kunis ragaaleen qaarmaman kan keessatti qaacca'uun hiika argataniifi kutaan inni dhumaa boqonnaa shan yoo ta'u, hojiin waliigalaa qorannichaa kan keessatti cuunfaman, yaada furmaataa argataniifi yaboon kaa'amuudha.

BOQONNAA LAMA: SAKATTA'A BARRUU

2.1. Seensa

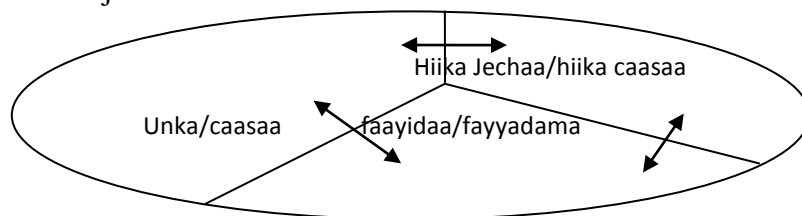
Boqonnaa kana keessatti matadureewwaan garaagaraa kanneen qabiyyee caasaa, hiikaafi jijjiirraa jechootaa waliin hariiroo qabaniifi yaada haayyootaan deeggaramantu keessatti dhiyaate. Kunis, haala armaan gadiin ka'ameera.

2.2. Hariiroo Caasaafi Hiikni Waliin Qaban

Unki tokko yoo maxxanfamu akkaataa hiika guutuu galumsa sana keessatti qabuun hin maxxanfamne taanan jechichi hiikaa akka dhabuu yookiin hiikaa biroo akka qabaatu taasisa.

Grammatical structures not only have (morphosyntactic) form, they are also used to express meaning (semantics) in context appropriate use (pragmatics). Besides, Language does not only consist of individual lexical items, but also of rules for the usage and combination of these items. Such rules also have both meaning and form. (Larsen-Freeman, D. 2001:252).

Caasaan seerlugaa tokko uunka qofa kan ofkeessaatti hammatu osoo hintaane, hiika galumsaa haalawaa kan ofkeessaa qabuudha. Dabalataan jechi qofasaa dhaabbachuun hiika kan qabu qofa osoo hintaane, seera fayyadama afaaniifi qindoominaarratti kan hundaa'uudha. Seerri kunis uunkaafi hiika of keessaa qaba. Kan jechuun kiikni kan ibsamuu danda'u uunkaa qofarratti xiyyeeffachuun osoo hin taane, adeemsa ijaarsa caasaa himaa keessatti.

Gabatee armaan olii kana keessatti xiyyoonni kun kan agarsiisu hariiroo walhidhannaa isaan gidduu jiruudha. Kunis unki tokko yoo dabalamu yookiin yoo hir'atu hiikaa jechaa kan duraarraa adda taasisa. Kana jechuun unki tokko dabalamuun hiikaa seerlugaa ni jijjiirra. Kana jechuun dabalamuun uunka tokkoo garee jechaa jijjiiruu nidanda'a. Gareen jechaa jijjiirame jechuun ammoo tajaajilli jechichi kennu nijijjiirama. Hiikni jechaa sababa dabalamuufi hir'achuu unkatiin

dhufummoo jechichi galumsa kam keessatti hojiirra akka oolu murteessa. Kanaafuu jijjiiramuun isa tokko kan biroorratti dhiibbaa kan geesisu ta'usaa kan mul'isuudha.

(Diane Larsen-Freeman 2001:252)

2.3. Caasaa Afaan Oromoo

Caasaan Afaan Oromoo akkaataa dubbatamu faanee hin barreeffamu taanaan jechoonni quubeeffaman hiikaa dhabuu yookiin hiiknisaanii jijjiiramuun waan danda'uuf, ergaa darbu nigufachiisu. Akkasumas namoota seera afaanichaa beekan biratti hubatamuu dhiisuu danda'a. Kana ilaalchisee Addunyaa (2010:Vii) yoo ibsu, "Barreessitoonniifi hojjettoonni waajjiroolee mootummaa, caasaa Afaan Oromootti fayyadamuurratti hanqina qabu. Hanqinni caasaammoo ergaa darbusana gaaga'a," jedha.

Sadarkaalee hundattuu caasaan afaan tokkoo maqnaan, ergaan darbuu barbaadame qixa barbaadameen darbuu hin danda'u. Kunammoo, walqunnamtii gufachiisa. Kanaafuu beekumsaafi itti fayyadama caasaa afaanii gadi fageeenyaan qabaachuun beektota sadarkaa kamiifuu barbaachisaadha.

Akka Addunyaan (isuma) ibsutti, "Gumaacha beekumsi caasaa afaanii taasisu keessaa tokko, guddina ogummaa afaanichaatiif ooluu isaati. Ogummaa kanneen jedhaman: ogummaa dhaggeeffachuu, dubbachuu, dubbisuufi barreessuu, jechootaafi ogummaa caaslugaa warra bu'uura," jedha. Ogummaa kanneen gabbifachuu keessatti hundinuu kan waltumsan ta'aniyyuu, Afaan Oromootiin dubbisuufi barreessuuf, beekumsi caasaa afaanichaa iddoo olaanaa qaba. Miidhaa beekumsa caasaa afaanii dhabuu ilaalchisee fakkeenya fudhachuun Addunyaa(2010) akka armaan gadiitti ibsa,

Sadarkaa garaagaraatti (dhamsagaa hanga himaatti) caasaalee jiran addaan baafachuuu baannaan akkuma nama mana ijaaruuf cirrachaafi simmontoo biyyoon makuufi kan safara hinqabne fayyadamuuti. Qulqullinafi safara dhabuu wantoota ijaarsaaf ta'anii, abbaa manichaa mogolee buusuurraa taranii walbuusu,(Addunyaa 2010).

Yaanni kun kan agarsiisu hanqinni ittifayyadama caasaa sadarkaa dhamsagaa yookiin dhamjechaa guutuu hima tokkoo akka boressuu danda'uudha.

Gumaacha beekumsa caasaa Afaan Oromoo inni biraa dogoggora uumamu sirreessuu keessatti shoora qabaachuusaati. Maddi dogoggora inni tokko, fayyadama jechootaati. Hima tokko keessatti, jechoota bakka isaanii malee galchuun (misplaced) dogoggoraaf qabata ta'a. Ijaarsi himaa hanqina kana qabu ammo, duraaduubummaa, irraajalummaa, walta'insa matimaafi gochimaa, akkasumas, dhaamsa darbu sana gaaga'uu agarsiisa (Addunyaa 2010).

Crystal, (1997) duraaduuba jechootaa ilaalchiisee yoo ibsu, "In comparing word order across languages, it is important to appreciate that what is being compared is the 'basic' or 'favorites' pattern found in each language," jedha. Yaada kanarraa kan hubachuun danda'amu duraaduubni jechootaa afaan adda addaa keessatti akkaataa tajaajilaafi hiikaa kennuun ilaalamuu akka qabu hubanna.

Maddi dogoggoraa inni biraan haala tajaajila dhaamjechootati. Unki xiinqooqaa (linguistics form) yookiin dhamjechi tokko tajaajila tokkoo oliif ooluu danda'a. Kanaafuu, caasaa Afaan Oromoo keessatt unki xiinqooqaa tokko tajaajila tokkoo oliif, tajaajila tokkos unka xiinqooqa tokkoo oliin mul'aachuu danda'a. Beekumsa caasaa akkana dhabuun ammo fayyadamarratti dogoggora waan uumuuf, hiikaa jechootaa nijijjiira.

2.3.1. Qubeessuufi Waliigaltee

Qubeessuun walqunnamtii sirrii raawwachuuf kanneen oolan keessaa tokkoo. Kana ilaalchisee Clarkfi warri biroo (1994:51) akka itti aanutti ibsu,

One of the keys to successful communication is correct spelling. In writing a misplaced word can detract the reader from content of the message and cause misunderstanding. Incorrect spelling may also cause embarrassment because it lowers the writer's image in the reader's mind. Proper spelling, therefore, is basic to effective communication, Clarkfi warri biroo (1994:51).

Yaada kanarraa kan hubatamuun danda'amu walqunnamtii barreeffamaan taasifamuuf qubeessuun iddoo olaanaa kan qabu yoo ta'u, dogoggorri dafii qubeessuun uumamu ergaa barbaadame karaatti hambisuu caalaa barreessaa kan qeeqsisu ta'uusaati.

Kanaafuu qubee sirnaan fayyadamuun walqunnamtii barreeffamaan taasifamu keessatti murteessaa ta'usaa mirkaneessa.

Qubeessuu mallattoolee waliigalameefi fayyadama afaanii fudhatama qabuun qubeewwanitti gargaaramuun jechoota ijaaruudha. Yaada kana Todd (1986:434) haala kanaan ibsa, “spelling involves the forming of words with letters according to convention and accept usages,” jedha. Yaanni kun kan ibsu qubeessuun adeemsa jechoota ijaaruuf taasifamu ta'ee fayyadama keessatti qubeewwan afaanichaaf irratti waliigalameen kan bakka bu'amuudha. Kun kan agarsiisu qubeessuun seera afaaniin kan hoogganamu yoo ta'u, seericha cabsinaan hiikni waan jijjiiramuuf, rakkoon walqunnamtii akka uumamuu taasisa.

Incorrecting spelling incur several social penalties. Similarly, repeating spelling error in writing can irritate the readers. They can even give up reacting to the written text assuming that writers are poorly educated, careless and impolite in their writing. There is always a race between writer and reader in which the writer can never win if readers even do not run. So, writers have to do a lot before what they write becomes accessible to the readers (James et al 1993:287).

Addaa addummaan qubeessuu barreeffamoota keessatti sadarkaa garaagaraatti nimul'ata. Wiirtuu jildii-10(2005:100)iirratti waa'ee addaaddummaa qubeessuu yoo ibsu, maxxantoota akka(-tti, -ira/irraa-dha,-immoo) bamaqaa akka(isaa) xumura tumsituu(-ti,-dha)fi kanneen biroon haala walhinfakkaanneen qubeeffamaa jiru. Kunammoo garaagarummaa hedduu kan uumu ta'usaa Spolsky'n akka itti aanutti ibsa,

*In general spelling seems an ideal task for language management. Without regulation, practice can easily lead to **endless variations**, as writers attempt their to represent their own dialect idiosyncrasies, or miremember the etymologies underlying morphemic system (Spolsky 2004:34).*

Yaada armaan olii kanarraa kan hubachuun danda'amu fayyadama afaanii keessatti garaagarummaa jechoota qubeessuu kan mul'atuudha. Garaagarummaan kun ammoo maddoota adda addaarraa kan burqan yoo ta'aniyyuu, jecha yaadrimee tokko baatu garaagara qubeessuun ergaa darbuu barbaadame ni gufachiisa. Kanaafuu jechoonni

akkaataa looga naannoon yookiin sababa bu'uuraa hinqabneen qubeeffamuu osoo hintaane akkaataa caaslugni afaanichaa qubeeffamuu qaba.

2.3.2. Dhiibbaa Dogoggorri Qubeessuu walqunnamtiirratti Qabu

Rakkoo qubeessuu keessatti kanneen hammataman akka Gorrell (1967) ibsutti, dogoggora barreessuu amaleeffachuu, dhibaa'ummaa, buusaa sagaloota addaan baasuu dhabuu, jechoonni tokko tokko walfakkaachuufi maxxantoota duraafi duubaa addaan baasuu dhabuufaadha. Hanqinni qubeessuu qabiyyee barreeffamichaa hubachuuf dubbistoota kan danqu ta'uufi akka dhibaa'ummaatti kan fudhatamu ta'uu Rosafi warri biroo (1996) yoo ibsan, "poor spelling distrust the reader from the content of your writing and gives a general impression of carelessness," jedhu. Akka Diyannifi warri biroo (1998) ibsanitti jechoota tishoo qubeessuu keessatti garaagarummaan nimul'ata. Garaagarummaan kunis, jechoonni tishoo tokko tokko akka jecha tokkootti yoo barreeffaman, gariin akka jecha garaagaraatti barreeffamu, warri kaanammoo sarara xiqqaa gidduu seensisuun barreessu. Kunis rakkoo sirnaan qubeessuu keessaa tokko yoo ta'u, hiika waan jijjiiruuf ergaa darbuu barbaadamerratti dhiibbaa geesisa.

Gama birootiin, Robitaillefi warri biroo (2002) qubeessuun ogumma bu'uuraa ta'uu tuquun; dogoggora qubeessuun dubbistoota dogoggorsiisuurra darbee kan burjaajessu ta'uu ibsa. Kun kan addeessu dogoggorri caasaa bifa akkasiin uumamu gama tokkoon hiika kan jijjiiru yoo ta'u gama biroon ammo jecha hiika waan dhabsiisuuf dubbisaan ergaasaa akka hin hubanne taasisa.

Haaluma walfakkaatuun dhiibbaa dogoggorri qubeessuu itti fayyadama afaanirratti qabu Guta (1981:1) yoo ibsu, "Incorrect spelling contributes to inefficient language use in writing. This is mainly because accurate spelling may be one manifestation of general proficiency in language," jedha. Kanarraa kan hubachuun danda'amu namni tokko beekumsa afaanichaa qaba kan jechisiisu keessaa agarsiistuu guddaan qulqullinaan

qubeessuu isaati. Sababiinsaas, dogoggorri qubeessuu qulqullina barruu tokkoorratti dhiibbaa guddaa geesisa.

Kelly (1998:391) dhiibbaa dogoggorri qubeessuu barreeffama irratti qabu yoo ibsu, “Misspelled words can spoil the effect of another wise excellent paper. However, avoiding these errors is no easy task,” jedha. Yaanni kun kan ibsu dogoggorri qubee jecha tokkoo, barreeffamoota hafan kan booressu yoo ta’u, kana hojiirra oolchuun hojii salphaa akka hin taane addeessa. Kanaafuu yaada kanarraa kan hubatamuun danda’amu rakkoon dogoggoraan qubeessuu jecha tokko ergaa waliigala yaada barreeffama sanaa guutummaan is ta’ee gamisaan kan gaaga’u ta’uusaati.

Walumaagalatti, dogoggorri qubeessuu walqunnamtii barreessaafi dubbisaa gidduu jiru waan harcaasuuf ergaan barbaadame akka hin dabarre, yookiin ergichi bifa hinbarbaadamneen yookiin faallan akka hubatamu taasisa.

2.4. Dhamjecha

Dhamjechi qaama xiqqaa afaanii kan hiika qabu, kan unkawwaan hiika qaban birootti ciccituu hindandeenyeefi dhamjecha dhaabbataafi hirkataatti qoodamu ta’uu isaa haayyonni afaanii nikaa’u (Crystal, 1987; Yule, 2006).

Dhamjechi immoo dhamjecha jedhamuuf hiika qabaachuu akka qabuufi dhamjech qaama xiqqaa afaanii hiika qabuudha jechuun O’Grady (1996:112) yoo ibsu “Morpheme is the smallest unit of language that carries information about meaning and grammatical function,” jedha.

2.4.1. Dhamjecha walabaa

Dhamjecha walabaa jechuun kan kophaasaa dhaabbachuun hiika qabuudha. Afaan Oromoo keessatti dhamjechi kun, dhamjecha hiikaafi dhamjecha tajaajilaa jedhamuun iddoo lamatti qoodamu (2012:93-94). Itti fufuun Addunyaa (isuma) dhamjechi hiikaa kanneen qabiyyee mataa ofii qabaachuun iddoo antimaa galan yoo ta’an, dhamjechi tajaajila akkuma dhamjecha walabaa of danda’ee kan dhaabbatu ta’ee, hiika mataa ofii

kan hin qabneefi tajaajila tokkoof kan dhaabbatu ta'usaa addeessa. Yaada kanarraa kan hubachuun danda'amu dhamjechoonni walabaa qabiyyee mataa ofii kan hin qabneefi tajaajila tokkoof kan dhaabbatu ta'usaa addeessa. Yaada kanarraa kan hubachuun danda'amu dhamjechoonni walabaa qabiyyee mataa ofii qabaachuufi of danda'anii kophaa dhaabbachuusaaniti.

2.4.2. Dhamjecha Hirkataa

Dhamjechi kun of danda'ee kan hindhaabanne yoo ta'u, dhamjecha walabaatti hirkachuun tajaajila seerlugaafi tajaajila yaasaa kennuudha. Dhamjechi hirkataan bu'uura bakka argamsaatiin duree (prefix), giddee (infix), (naannee (circumfix))fi duubee (suffix) jedhamuun qoodamu. Qooddiin dhamjechootaa kanaan dura Afaan Oromoo keessatti bakka lamatti qoodamuun kan beekamu yoo ta'u, kanneen fufii giddeefi naannee jedhaman dhamjechoota hirkataa jalatti ramadamaniiru, (Addunyaa 2011).

Haaluma walfakkaatuun akkaataan fayyadama dhamjechoota kana maal akka fakkaatu qorannoo kana keessatti qaacca'ee jiru. Kunis dhamjechoonni kunniin dhamjecha walabaatti hirkachuun barreeffamu qabuu, moo of danda'anii barreeffaamuu qabu kan jedhuuf, Askale (1998:329) daangaa jechootaa barreeffama Afaan Oromoo ilaalchisee akkana jetti, "In the Oromo written materials, word boundaries seem to be random and inserted at the whim of each writer," jetti. Yaada kanarraa barreeffamoota Afaan Oromoo keessatti daangaan jechootaa dhaabbii kan hin qabneefi fedhii barreessaarratti hundaa'ee kan dhimma itti bahamu ta'uu hubanna.

Akka Askale (ishuma) jetutti gareen jechaa tokko walitti dhufuumoo of danda'ee barreeffamuu qaba? Yaada jedhu murteessuuf ulaagaa hiikaa, caaslugaafi odeeffannoo xiinsagaa addaan baasanii beekuun barbaachisaadha. Ulaagaaa hiikaa kan jedhaman gareen jechaa tokko kophaa dhaabbatee ergaa dabarsuu danda'uusaati. Ulaagaa caasluga keessatti gareen jechaa tokko iddoodha socho'ee hiika qabaachuu yoo

danda'eedha. Ulaagaa xiinsagaa keessattimmoo gareen jechaa tokko kophaatti adda ba'ee kan dubbifamu yookiin sagaleeffamu (pronounce) yoo ta'eedha.

Akka ibsa kanaatti kanneen ulaagaalee dhiyaatan kana guutan of danda'anii kophaa dhaabbachuun barreeffamuu kan danda'an yoo ta'an, kanneen ulaagaalee dhiyaatan hinguunne maxxanfamanii yookiin hirkatanii kan barreeffaman ta'uu hubanna. Afaan Oromoo keessatti haala kanaan kanneen ilaalaman gochima '-dha,-ti-, hi'eentaa (-ve) mul'istuuf kan oolu 'hin-', eeyyentaa (+ve) kan agarsiisu 'ni-'fi kkf kaasuun ni danda'ama. Kanneen durduubee ta'an; -f,-dhaan, -n,-irra,-tti, walqabsiistuu- 'fi' akka fakkeenyaattii kaasuun ni danda'ama. Kanneen hundi barreeffama Afaan Oromoo keessattin ofdanda'anii dhaabbachuu kan hin dandeenye ta'uu ulaagaaleen tarreeffaman ni mirkaneessu.

Dhamjechoonni hirkatoon AO keessatti lakkoofsaan hedduu yoo ta'an, isaanis tajaajila seerlugaa garaagaraatiif kan dhaabbataniidha. Dhamjechoota kana keessaa dhamjechi mul'istuu abbummee tookko.

Dhamjechi kun AO keessatti maqaarratti maxxanuun tajaajila abbummee kan kennu yoo ta'u, AO keessatti dubbachiistuu dheertuun(-aa, -ii,-oo,-uu) kan mul'atuudha. Yaa ta'u malee tajaajilli dhamjechi tun kennitu kana caaluu danda'a. sababiin isaas dhamjechoonni uunkaan tokko ta'uun tajaajilaan garaagaraa ta'uu danda'a, (Addunyaa 2012). Akka Isheetuun (1981:13) irratti ibsutti, MA karaa lamaan uumamuu nidanda'a. Kunis maxxantuu duraa 'kan' maqaarratti maxxansuun yookiin dubbachiistuu dhumaa dheeressuni," jedha.

Yaa ta'u malee barreeffamoota barjaa magaalaa Gaango'aa keessatti hanqinni ittifayyadama MA waraqaa kan boqonnaa afur keessatti maddaan deeggaramuun dhiyaatee jira.

2.5. Hiikaa Gaaleefi Gaalee Maqaa

Gaaleen walamannaa jechootaa ta'ee, ulaagaa sochoo'iinsaa, walhidhiinsaafi bakka bu'iinsa guutuun caasaa himaa keessatti kan argamuudha. Caasaan gaalee ulaagaalee kanaan argamu tokko miseensota maqaa, tajaajilaafi garaa garaa qaban irraa ijaaramu. Maqaa isaanitiin, mataa, miiltoofi murteessituu jedhamu. Iddoo qubataanis akaakuu gaalee irratti hundaa'uun adda ta'anillee Afaan Oromoo keessatti mataan gaalee kallatti bitaan ykn kallattii mirgaan argamuu nidanda'a. Mataan gaalee caasaa gaalee keessaa hafuu kan hindandanyee fi gosa gaalee sanaa kan murteessudha. Kana jechuun caasaa gaalee keessaa miiltoofi murteessitoonni jiraachuus hafuus danda'u jechuudha. Kanaafuu, gaaleen tokko mataa ykn mataafi miiltooo irraa ijaarramuu danda'a. Kun immoo, jechi mataa gaalee ta'e sun bakka jechaa osoo hintaane bakka gaalee qabatee argamuu mul'isa, (Addunyaa 2010).

Miseensonni mataa gaalee karaa adda addaan ibsan miiltoowwani. Miiltoowwaan gaalee tokkoo tokkoo ol ta'uu waan danda'aniif firoommii mataa waliin qabanirratti hundaa'uun warra firoommii cimaa qaban miiltooo sadarkaa tokkoffaa, firoommiin amma isaa kan hingenyeen immoo, miiltooo sadarkaa lammaffaa jedhamuun qoodamu jechuun Adunyaan O'Grad (2005) waabeeffachuun ibsa. Caasaa gaalee tokkoo keessatti mataatti ykn miiltowwanitti aanee kan dhufu miseensi inni sadaffaan gabbistuudha. Miseensi kun caasaalee gaalicha uumaniin walamannaa qaba. Afaan Oromoo keessatti murteessitoonni yoo xiqqaate dhamjecha yoo guddate immoo, gaalee ta'uu danda'u. Dhaabbii isaanitiin of danda'oofi hirkatoo yoo jedhaman, warri of danda'oon, sun, keenya, lama, hundafi wkf, kanneen hirkatoon immoo (-cha, -ittii, -nuu) ta'u, (Addunyaa, 2010).

Caasaan gaalee tokkoo yoo xiqqaate mataa qofaan yoo baayyate immoo, mataa, miiltoowwaniifi murteessitoota qabaachuu danda'a. Jarri kun immoo, gosa gaalee irratti hundaa'uun garaagarummaa agarsiisu. haaluma walfakkaatuu gosoota gaalee keessaa xiyyeeffannaa kan argate gaalee maqaa waan ta'eef gaaleen maqaa akka armaan gadii kanatti balballoomera.

Gaaleen maqaa gosoota gaalee keessa tokko yoo ta’u, qindaa’ina gaalichaa keessatti maqaan mataa gaalichaa ta’uun yoo galeedha. Gaaleen maqaa, caasaa maqaa yookaan bamaqaa mataa taasifachuun ijaaramudha, (Addunyaa 2014:84).

Haaluma walfakkaatuun gaaleen maqaa miseensota maticharraa gara mirgaatti argaman horachuun caasaa guddaa ijaarchuu danda’a. Akkaataan qubannaa miseensota kanaas akkaatuma firooma qabaniin mataatti dhiyaachuufi irraa fagaachuun argamu. Yaa ta’u malee miseensonni yoo qubatan caasaan isaanii hiika gaalee sana kan faanu ta’uu qaba. Kana jechuun miseensonni gaalee sana akkaataa hiika guutuu gaalicha keessatti dabarsuu danda’uun dhamjechoota hortees ta’ee, yaasaa maxxanfachu danda’u.

2.6. Fayyadama Afaanii Beeksisoota Keessatti Akka Waliigalaafi Haalamootummaa Naannoo Oromiyaa Keessaa

Beeksisaa keessatti fayyadamni afaanii iddoo olaanaa qaba. Sababiinsaas afaan maloota beeksisoonni ittiin darban keessaa isa tokkoodha. Beeksisni yaadaafi qalbii fayyadamtootaa hawwachuuf, of eeggannoon jechootaa filachuu gaafata. Kanaafuu, fayyadamni afaanii beeksisaa keessatti qulqullina, iftoominafi beekamtii qabaachuu qaba. Yaaduma kana cimsuun Reece-Myron (1998) yoo ibsu, “In Spoken or written, the clarity of the language of expression remains the issue of first priority in billboard advertisements,” jedha. Yaanni kun kan addeessu dubbiinis ta’ee barreeffamaan qulqullini afaan nuti itti fayyadmne hojii beeksisaa hojjennu keessatti iddoo olaanaa akka qabuudha. Kunis jechoonni nuti beeksisaa keessatti fayyadamnu miira namaa kan harkisuufi oomisha keenya sirriitti ibsu keessatti shoora olaanaa taphata.

Kanumaaan walqabsiisuun, afaan beeksisaa kaanneen biroorraa adda ta’uu Goshgarrian (2001:321) irratti yoo ibsu, “Advertising language differs from other type of language in another important respect; it is simple language,” jedha. Akka yaada kanaatti afaan beeksisaa ifaafi salphaa ta’uu qaba. Kunammoo kanneen biroorraa adda ta’uusaa nu hubachiisa.

One important factor associated with the effectiveness of billboard as a communicative medium is its format (Taylor, Franke & Bang, 2006). The verbal message must be readable, presented in a concise and simple manner and supported with effective visuals (Taylor et al., 2006:277).

Boove (1989:275) beeksisa keessatti fayyadama afaanii yoo ibsu, “You will get your point across better if you use words and phrases that are familiar to your reader,” jedha. Askeessatti jechootaafi gaaleewwan dubbistoota keenya biratti beekaman yoo gargaaramne haala gaariidhaan kaayyoon keenya fiixaan ba’uu kan danda’u ta’uu nutti agarsiisa. Kana malees faaayidaa hubatamuu danda’uu beeksisaa Boove (isuma) akkas jechuun ibsa, “Thousands of advertisement competes for your reader. The more understandable your advertisement, the more likely it will be read,” jedha. Yaadasaa kanarraa beeksisoonni kumaatamattii lakkaa’aman yoo jiranaataniyyuu, kan sirriitti hubatamuu danda’u kaan caalaa akka dubbifamu isa taasisa.

Goshgarian (2001:313) jechoota beeksisa keessatti faayyadamnu ilaalchisee; “Every word in advertising is there for areason; no word is wasted,” jedha. Kanarraa jechoota biroorraa kan adda isaa taasisu qusannaa jechaa akka iddoo olaanaa qabuufi jechoonni muraasni ergaa bal’aa akka dabarsanitti fayyadamuu jechuudha. Gama birootiin beeksisa keessatti yeeroo baay’ee seerluginiifi sirnituuqalee maqanii mul’atu. Kana ilaalchisee Boove (1989:460) yoo ibsu, “Grammar rules and speciaally punctuation rules are commonly broken by advertising, copy writers, and this truly infuriates the critics,” jedha. Akkaataan ittifayyadama seerluginiifi sirnituuqalee barreessitoota beeksisaa biratti kan hanqina qabu yoo ta’u, kun ammoo walumaagalatti, yaadolee olitti ibsaman kanarraa fayyadamni afaanii beeksisa keessatti qulqullina qabaachuu akka qabu nutti agarsiisa.

Akka Kyrnin (2010) jedhutti, jechoonni barjaalee/ beeksisa barreessuuf fayyadamnu kanneen sirriitti mul’atan akkasumas ijaafi qalbii namaa harkisan ta’uu qaba.

Dabalataa Kyrnin (2010) yaaduma kana cimsuun yoo dhiyeessu,

It is of the essence for the advertising copy fitter to control both the attention and the straying rate of the eyes of the readers. The features which distinguish an outdoor advertising expression from other expressions in public places are its commercially-minded emphasis, humour, hyperbole and propaganda, although other figurative expressions such as simile, metaphour, symbol and pun to mention just a few are used to add ornaments to expressions, (Kyrnin 2010:179).

Kana jechuun jechoonni beeksisa manaan alaa/outdoor advertising/ kaayyoonsaa daldalaaf waan ta'eef, jechoota miidhagina qaban kanneen miira namaa harkisaniifi salphaatti hindagatamne ta'uu qabu.

Heerri mootummaa naannoo Oromiyaa labsii muraa **1/1987** keeyyanni shan(5) akka ibsutti, “Afaan Oromoo afaan hojii mootummaa naannoo Oromiyaati, kan barreeffamus qubee Laatiniin Ta’a.” Akka labsiin kun ibsutti Oromiyaa keessatti tajaajilli kamiyyuu afaaninis ta’ee baarreeffamaan kan kenname AO ta’usaa mirga laata. Kanaafuu barjaanis hojii beeksisaa keessaa tokko waan ta’eef, AO jalqabaarratti barreeffamuun AA iitti aanee, afaan biroo dhumarratti dhufuu akka qabu qajeelfamni kun ni eera. Dabalataan giddugalli Aadaa Oromoo BATO irraa dambii lak.**167/2006** Bulchiinsa Mootummaa Naannoo Oromiyaatiin baheen hundeeffamuun aangoofi hojii baay’ee kan qabu yoo ta’u kallattiin qorannoo kiyya waliin hidhata kanqabu kanneen armaan gadii ta’uusaa kaa’a; Afaan Oromoo ilaalchisee haala qubeessuu,haala galumsa jechaa,sirna caaseffamaafi fayyadama afaaniirratti qorannoo ni gaggeess;hojiirra oolmaasaas ni too’ata. Hojii waaltina Afaan Oromoo giddugaleessummaan ni gaggeessa; wiirtuu jechootaa qopheessuun ni rabsa; hojiirra oolmaa isaas ni too’ata.

2.7. Jijjiirraa

2.7.1. Maalummaafi Akkaataa Dhufaatii Jijjiirraa

Jijjiirraa jechuun akka waliigalaatti yaadaafi beekumsa afaan tokkorraa afaan biraatti ceesisuu jechuudha. Afaanichi barreeffamaa yookiin haala dubbiitiin akkasumas mallattoodhaan (mallattoo warra gurraan hin dhageenyee) ta’uu danda’a (Cristal 1987)

Nidafi Taber (1982) jijjiirraaf hiika yoo laatan, jijjiirraan hiikaafi ergaa barreeffama AM irraa gara AJ (target language)tti dabarsuudha. Akka hiikaa kanaatti xiyyeeffannoo guddaan jijjiirraa keessatti ergaa dabarsuudha.

Haaluma walfakkaatuun Wills (1982) jijjiirraaf hiika yoo kennu, jijjiirraan adeemsa barreeffamaa AM tokko gara AJtti akkaataa mijataa ta'een, yaada walgituu danda'u bakka buusuun hiikuurratti kan xiyyeeffatuufi ga'umsa barreeffamoota afaan maddaa xiinxaluu kan gaafatuudha.

Jijjiirraa ilaalchisee Newmark (1988:7) hiikaa yoo kennuuf, jijjiirraan ogummaa ergaa barreeffamaa yookiin yaada afaan tokkoo haala walfakkaatuun ergaa yookiin yaada sana afaan biroottiin bakka buusuudha. Akka hiikaa kanaatti jijjiirraan ergaa walfakkaatu dabarsuurratti kan xiyyeefatu ta'uu addeessa.

Omnes (1996) jijjiirraa yoo ibsu, jijjiirraan ergaa barreeffama tokkoo afaan tokkorraa afaan birootti qaxxaamursuudha.

Hiikaafi akkaataa xiyyeeffachuun Nidafi warri biroo (1974) yoo ibsan, jijjiirraan ergaafi haala barreeffamaarratti hundaa'uun afaan maddaatiin akka walmadaalutti afaan biroottiin ergaa dabarsuudha. Kun kan agarsiisu jechoota adda addaa haafayyadamnuuyyuu malee, yadrimeen bu'uura walfakkaachuu qaba. Kunis hojiin jijjiirraa afaan tokkorraa afaan birootti ergaa dabarsuu kan jedhuudha.

Walumaagalatti hiikawwan jijjiirra armaan olii kun garaagarummaasaarra walfakkeeniyisaanii waan caaluuf, jijjiirraan kan adeemsifamu afaan lama (AM fi AJ) gidduutti yoo ta'u, adeemsa keessatti ammoo xiyyeeffannoo guddaan ergaa AM irraa AJtti ceesisuudha. Ergaan darbuuf ammoo, adeemsi jijjiirraa keenyaa bu'uura hiikaa yoo qabaate ta'uusaa calaqqisiisa.

Ka'umsi Yaaxina xiinqooqa walmaddeessaa kan hojiirra oole hojii jijjiirraa kitaaba qulqulluutiifi (Nidafi warri biroo 1974). Kunis ergaa walmadaalawaa afaan lachuu keessatti hojiirra oolchuuf yaadamee kan hojiitti hiikameedha.

Yaa ta'u malee akkaataa dhufaatii isaa yoo ilaalle Jijjiirraan kan eegale bara mootii misiraa durii dhaloota kiristoos dura bara 3000irraa eegalee naannoo kaatarakt jedhamutti yoo ta'u, sababoonni bu'uura jijjiirraan itti eegalame fedhiin barreeffamoota adda addaa siidarraa afaan lamaan argaman jijjiiruu madduu isaati (Newmark 1982:1).

Gama biroon sababni jijjiirraan yeroo sana itti eegale fedhii guddaa amantii babal'isuu dabalaa dhufuu isaati. Kanarraa ka'uun namni kaafar jedhamu kitaaba qulqulluu bara 1522fi 1661tti walduraaduubaan afaan Jarmaniifi ingiliziirraa jijjiiree ture. Haaluma walfakkaatuun jijjiirraan jaarraa 19ffaa keessas haala hoo'aa ta'een kan duraarraa adda ta'us itti fufaa dhufe (Newmark 1982:1).

Akka Niwumarki Beenjaamin (1923) wabeeffachuun ibsetti sababoonni gurguddoon jijjiirraan jaarraa 19ffaa keessa itti eegale keessaa isaan hangafoonni:

- beektonni heddummachaa dhufuu,
- Fedhii namoonni addunyaa beekuuf qaban dabalaa dhufuu,
- Saayinsiifi tekonoolojiin daraan babal'achuu dhufuu fa'a.

Gama biroon yaadrimeen jijjiirraa kan maddde yaaxina qorannoo xiinqooqa walmaddeessaarraafi qorannoo afaan tokko keessatti taasifamu irraayi. Inni kun kan addeessu yaaxina hiikaan waalqabatan jechuunis gaaffiillee hiikaan walqabatee jijjiirraa keessatti ka'u, xiinqooqa hawaasaa (kunis kan ibsu akkaataa fayyadama hawaasichaafi hariiroo afaan tokko afaan ollaasaa jiru waliin qabu bira ga'uufi), Newmark (1982:5).

2.7.2. Hiika Jijjiirraa

Jijjiirraa ilaalchise beektonni bay'een kallattii garaagaraatiin hiikaa laataniifii jiru. Niwumaark (1982) jijjiirraaf hiikaa yoo kennu, jijjiirraa jechuun yaada afaan tokkoon jiru afaan biroon bakka buusuuf yaalii godhamuudha. Dabalataan hayyuun kun jijjiirraaf hiikaa yoo kennu jijjiirraan safuufi dhugaadhaan walqabachuu qaba jedha. Akka Wills Choliludin keessatti (2007:3) jijjiirraaf hiika kennetti, "Translation is a procedure which leads from a written source language text to an optimally equivalent target language text and requires the syntactic, semantic, stylistic and text pragmatic comprehension by the translator of the original text," jedha. Hiikni armaan olii kun kan agarsiisu jijjiirraan kan raawwatamu afaan lama gidduutti yoo ta'u kunis gocha hiika afaan tokkorraa kan birootti dabarsuu yoo ta'u, jijjiiraan akkaataa

qindoomina himaa, hiikaa, akeekaafi hubannoo faayidaama qabaachuu qaba. Yaaduma kana Larson(1984) yoo addeessu,

Translation consists of translating the meaning of the source language into the receptor language. This is done by going from the form of the first language to the form of a second language by way of semantic structure. It is meaning which is being transferred and must be held constant, (Larson 1984: 3).

Haaluma walfakkaatuun jijjiirraan ogummaas yaalii ergaa barruu/yaada afaan tokkoo keessaa ergaa/yaada walqixa ta'e afaan biroon bakka buusuudha. Adeemsa kana keessatti garuu dhiibbaa garaagaraatiin hiikni keessaa hafuu ni danda'a. Sababa bu'uura hiikni keessaa akka hafu taasisu Haas (1962:12) yoo ibsu, "The basic loss is on a continuum between over translation(increased detail) and undertranslation(increased generalization) jedha.

Dirree qorannoosaanii keessatti barreessitoonni adda addaa jijjiirraafi afaan hariiroosaan waliin qaban hiikanii jiru. Haaluma kanaan akka Wills, Cholimudin (2007:3) keessatti yoo hiika kennuuf, " Translation is a procedure which leads from a written source language text to an optimally equivalent target language text and requires the syntactic, semantic, stylistic and text pragmatic comprehension by the translator of the original text," jedha. Akka hiika kanaatti jijjiirraa jechuun barruu afaan tokkoon barreeffame karaa walmadaaluu danda'uun afaan biroottiin bakka buusuu yoo ta'u, beekumsa/hubannoo xiinhimaa, xiinhiikaa, miidhagina barruu jijjiirraa afaan maddaatirraa kan eegamuudha. Kuni kan agarsiisu ogeessi/ namni jijjiirraa raawwatu beekumsa hariiroo caasaafi hiikni waliin qabu beekuu qaba.

2.7. 3. Akaakuu Jijjiirraa

Akka Larson (1984:14-15) ibsutti jijjiirraan iddoo lamatti qoodama. Isaanis jijjiirraa uunkarratti xiyeeffatuufi jijjiirraa hiikaarratti xiyyeefatuudha. Jijjiirraan unkaa kan inni hordofu unka afaan maddaa yoo ta'u, jijjiirraan hiikaa (meaning-based) garuu dhaamsa sirrii akkaataa afaan maddaa keessatti qabuun kan raawwatuudha. Jijjiirraan akkasii jijjiirraa jechamaa jedhama. Larson (1984) akka jedhutti,

Idiomatic translations use the natural forms of the receptor language both in the grammatical constructions and in the choices of lexical items. A truly idiomatic translation does not sound like a translation. It sounds like it was written originally in the receptor language. Therefore, a good translator will try to translate idiomatically. Larson (1984:16)

Barruun armaan olii kun kan addeessu jijjiirraan jechamaa kan raawwatu jechamootaafi mammaaksota hiika cuunfaa (bal'aa) of keessaa qabanitti gargaaramuun ergaa barreeffama AM gara AJ tti kan dabarsuudha. Kana keessattis hiikni afaan jijjiirraa yeroo baay'ee kallattiidhaan afaan maddaa irraa kan hinargammedha.

Gosti jijjiirraa kana yeroo hedduu foolii jijjiirraa kan ofkeessa qabu osoo hintaane, barruu jalqabuma afaanich barreeffaame fakkaata. Kanaafuu jijjiiraan cimaan yoo jijjiirraa raawwatu jijjiirraa jechamaa fayydamuun hojiisaa fudhatamummaa argachiisa.

2.7.4. Adeemsa jijjiirraa (Translation Process) Fi Seerotaa Hojii Jijjiirraa keessatti xiyyeeffannaa barbaadan

Akka Larson (1984:3) ibsutti, adeemsa jijjiirra keessatti qabxiileen xiyyeeffannoo olaanoos barbaadan; namni jijjiirra raawwatu tokko hojiin ijoo inni jalqabaa hiika afaan maddaa hubachuu qaba. Hiika/ ergaa darbuuf barbaadame bira gahuuf beekumsa jechootaa, caaslugaa, haala walqunnamtiifi galumsa aadaa afaan maddaa beekuun hedduu murteessadha.

Gama biroon, Nidafi Taber (1982: 33) adeemsa jijjiirra iddoo sadi gurguddootti qoodu;

Xiinxala; caasaa irrakeessoo karaa caaslugaa, hiikaa jechootaafi hariiroo jechoonni waliin qaban ilaalu ta'a.

Ceesisuu; kunis barruun sammuu jijjiirra keessatti xiinxalame afaan maddaarraa gara afaan jijjiirratti ce'uu qaba.

Irradeebi'uun caasessuu; kunis barruun sun afaan jijjiirraa keessatti fudhatamummaasaa mirkaneessuudha.

Hiikaa hayyoota lamaanii armaan olii kanarraa kan hubatamuun danda'amu jijjiirraa keessatti xiyyeeffannoo kan argachuu qabu beekumsa afaaniifi galumsa aadaa yoo ta'u

kana hojiirra oolchuuf ammoo jijjiiraan beekumsa afaaniifi aadaa afaan lachuu qabaachuu qaba.

Maqaandhaabbillee dhuunfaa, manneen barnootaa, maqaan yuunivarsiitii, maqaan hospitaalotaafi kkf akka qajeelfamaa jijjiirratti jijjiiramuu hin danda'an. Sababiinsaas maqaaleen kunniin aadaa afaan maddaa wajjiin hidhata cimaa waan qabaniifi, (Newmark 1988:73).

Kanaafuu namni jijjiirraa raawwatu (jijjiiraa) tokkorraa kanneen barbaadaman beektonni garaagaraa bifa itti aanu kanaan ibsu.

Newmark (1988:6) waa'ee namoota jijjiirra raawwatanii yoo ibsu, namni jijjiirraa raawwatu tokko gosa barreeffamaa kamiyyuuf yoo ta'e xiyyeeffannoo olaanaa kennuu isarraa eegama. Dabalataa Newmark (isuma) hojiin jijjiirraa inni jalqabaa barreeffamicha hubachuu, xiinxaluu, yookiin yaada waliigalaa tokko qabaachuun barbaachisaa ta'uu dhiyeessa.

Gama birootiin, beekumsa afaanii ilaalchisee namni jijjiirraa raawwatu akka yaaxinaatti beekumsa afaan irraajijjiiruu, afaan ittijijjiiruufi dhimma sana sirriitti qabaachuun barbaachisaa ta'uu Daniel (2000) yoo ibsu, namni jijjiirraa raawwatu tokko afaan maddaa, afaan jijjiirraafi dhimmicha yoo beeke hojiisaa ga'umsaan raawwachuu kan danda'u ta'uu addeessa. Sababiin isaas hanqina beekumsa afaanii qabiyyee waan jijjiiramuu gatantarsuu danda'a. Kanaafuu kan jijjiiramuu qabu unkaasaa yoo ta'u, hiiknisaa tuqamuu akka hin qabne ibsa. Dabalataan namni jijjiirraa raawwatu tokko dubbistootasaa hubannoo keessa galchuun qaba. Sababiinsaas, jechoota akkamii, galumsa kam keessatti akka fayyadamuu qabu ni qajeelcha.

Akka Daniel (2000) jedhutti namoonni yeroo afaan lammaffaa yookiin afaan alaa wallaalani rakkatan, jijjiiraa barbaadu. Jijjiiranis beekumsa afaanichaa qofa qabaateef hojicha hinmilkeessu, sababiinsaas hubannoo gahaa beekumsa waan jijjiiramuu sanaafi aadaa, duudhaa, miiraafi safuu hawaasa afaanicha dubbatuu xiyyeeffannoo keessa galchuun dirqama ta'a. Yaaduma kana deeggaruun Newmark (1988) yeroo ibsu,

jijjiiraan afaan maddaa yoo sirriitti beeke, dogoggora gama dhimmichaafi afaan jijjiirraarratti uumamu salphisuuf gargaaruusaa agarsiisa.

Gama biroon, Boovee (1989) nama jijjiirraa raawwatu ilaalchisee seerota bu'uuraa armaan gadii kaaa'a;

Namni jijjiirraa raawwatu sun barreessaa bu'a qabeessa ta'uu qaba. Jijjiiraan dubbataa afaanichaa ta'eef ga'umsaan jijjiirraa beeksisaa niraawwatama jechuuun hindanda'amu. Namoonni hunduu dandeetti afaan dubbachuu qabaatanillee afaanichaan barreessurratti namoota muraasa qofatu barreessitoota bu'a qabeessa ta'a. Kanaaf, furmaata kan ta'uu danda'u irradeddeebi'uun barreessuu shaakaluudha. Dabalataan jijjiiraan waa'ee dhimma jijjiiru sanaa hubannaa gahaa qabaachuu qaba. Yeroo hunda jijjiirraa muuxannoon hojjetu caalaa, ogeessa jijjiirraa filaachuun gaariidha.

Jijjiiran sun gara afaan caalmatti danda'uutti kan jijjiiruufi hubannoo aadaafi afaan hawaasichaa kan beeku yoo ta'e gaarii ta'a. Yoo kana ta'e qofa jijjiiraan sun ilaalcha hawaasummaa naannichaa, aadaafi itti fayyadama jechamoota afaanichaa hubachuu kan danda'u. Kan jijjiiramu sun haala salphaa ta'een kan jijjiiramu ta'uu qaba. Hiika dachaafi jechamoonni beeksisaa kan miidhagsan ta'uyyuu yeroo baay'ee jijjiiramuuf ulfaataa ta'uu dhiyeessa.

2.7.5. Maalummaa Jijjiirraa Hiikaa (semantic translatin)

Yaadrimeen hiikaafi jijjiirraa hedduu kan walitti hidhamaniidha. Kunis karaa tokkoon afaan tokko keessatti hariiroo hiikaa jechoonni waliin qaban kan ilaalatu yoota'u, gama biroon afaanota lama gidduutti jijjiirra raawwachuuf hiikni iddoo olaana akka qabu kan addeessuudha.

Jijjiirraa hiikaa keessatti kaayyoo guddaan odeeffannoo xiinhiikaa fayyadamuun yaada tokko afaan tokkorraa kan birootti ceesisuu jechuudha. Kanaafuu gosoota Jijjiirraa hiikaa keessaatti xiyyeeffannoo guddaa kan argachuu qabu, walgitiinsa unkaa osoo hintaane, hiika ta'uu qaba.

Yaaduma kana deeggaruun Newmark (1988:47) irratti yoo ibsu, “Semantic translation from the meaning level, as the name implies, finding corresponding words directly in the target language in accordance with their meaning in the original text,” jedha. Kuni kan agarsiisu jijjiirraa keessatti walqixummaa unkaa osoo hin taane xiyyeeffannaa kan argachuu qabu hiika ta’uusaati.

Akka (NidafiTaber 1982:34) jedhanitti, adeemsa jijjiirraa keessatti xiyyeeffannoo guddaan ergaa waliigalaa afaan maddaa hubachuudha. Ergaan sadan afaan maddaa keessatti qaacceffamuu qabanis tokkoffaa hiika caaslugaa (grammatical meaning), lammaffaan hiika bakka bu’aa (referential meaning) yoo inni sadaffaan hiikaa dhokataa (connotative meaning) dha.

Dabalaataan akka Larson (1984:3) jedhutti, “Translation is done by going from the form of the first language to the form of second language by way of semantic structure. Because it is the characteristic of a language that the same meaning component will occur in several surface structure lexical items (forms),” jedha. Akka yaada kanaatti afaan tokkorraa kan birootti yoo jijjiiru unkaan jechootaa kan geeddaraman yoo ta’ellee hiiknisaanii akka jirutti eegamuu qaba.

2.8. Hiika Xiinhiikaa

Maalummaafi hiikaa xiinhiikaa ilaalchisee hiikaasaa amma argate kana bira osoo hinga’in waggoota hedduuf falaasamoota addunyaa kanaawalfalmisiisaa tureera. Kunis gaareen kaan hiikni kan jiru sammuu dhala namaa keessa waan ta’eef qorachuun hin danda’amu yoo jedhan, kanneen biroon ammo wanti sammuu dhala namaa keessa jiru kan ba’ee qoratamu karaa bakka bu’aa yaada sammuu dhala namaa ta’e; afaanini waan ta’eef afaan qorachuu jechuun hiika qorachuudha, jedhu.

Haaluma kanaan akka galmeen jechootaa ‘Advanced learner’ jedhutti, xiinhiikni damee xiinqooqaa isa hiikaa jechootaafi gaalee kan qoratu yookiin xiinhiikni, damee xiinqooqaa isa walitti dhufeenya jechootaafi himaa qoratuudha. Gama kaaniin akka xiinqooqtonni jedhanitti ammo xiinhiika jechuun damee xiinqooqaa isa jijjiirrama

hiikaa hiika keessattifi sona walitti dhufeenya himaa, jechaafi hiikaa gidduu jiru qoratuudha.

Gama biroon Leech (1990) xiinhiikaaf hiika yoo laatu, “In linguistic terminology the word semantics is used to designate the science of word-meaning,” jedha. Bifuma walfakkaatuun jaarraa 19ffaa booda hayyoonni garaagaraa hiika garaagaraa itti laataniiru isaan keessaa muraasni;

Xiinhiikni damee xiinqooqaa ta’ee xiyyeeffannoon qorannoosaa hiikaa jechootaafi himaati (Hornby, 1972:789).

Xiinhiikni dirree qorannoo hiika qoratu yoota’u xiyyeeffannoosaa, caasaa xiinhimafi akkaataa sagaleessuu osoo hintaane hiikaa himaafi kaayyoo xiinqooqaa birooti (J.J Katz 1972:1).

Xiinhiikni moggaasa jecha saansaawaa waa’ee hiikaa qoratuudh (F.R. Palmer 1976:1).

Xiinhiikni walumaagalatti yoo hiikkamu dirree qorannoo hiikati (Lyons 1977:1).

Hiikawwaan armaan olii kunniin haga tokko garaagarummaa qabaataniyyuu, akka waliigalaattti xiinhiikni damee xiinqooqaa keessa tokko yoo ta’u xiyyeeffannoon guddaan dirree qorannoo kanaas hiika jechaafi himaarratti akka ta’eedha. Sababiin isaas afaan keessatti sadarkaan hiikni itti mul’atu inni xiqqaan jecha yoo ta’u inni olaanaan ammo hima waan ta’eef hiikni sadarkaa kanatti qoratamuu akka qabu lafa kaa’u.

2.9. Maalummaa Hiikaa Jechootaa Beekuu

Namoonnii baay’een kan yaadan jecha tokko beekuu jechuun unkasaa beekuufi ergaa ittiin dabarfachuudha jedhu. Yaata’u malee, qorattoonni xiinhiikaa tokko tokko jechoota yoo ibsan, gosoonni dirree qorannoo bekumsa hiikaa jechootaa yeroodhaa gara yerootti kan gabbachuun barbaachisuuf, hiika caaslugaa, hiika bakka bu’aa, hiika dhokataa jechootaa gutumaaguututti akka beekamuufi. Yaaduma kan cimsuun Nation(1990) yoo ibsu, “Knowing the word means knowing its written and spoken

form, its meaning, its grammatical patterns, its collocations, associations, the frequency and its register,” jedha. Yaada kaanarraa wanti hubatamu namni tokko jecha tokko hiikaasaa beekke itti fayyadamuu danda’a kan nama jechisiisu, sadarkaa qubeessuurra eeegalee, akkaataa sagaleessuusaa, caaasaa jechichaa, jechuunis; akkaataa itti walhoran, uumaman, akkaataa jechichi qindaa’uun hima keessatti galu, hiikaa heddeesaa, hiikaa kallattisaa, hiikaa faallaasaa, waliigalatti hariiroo jechichi jecha biraa waliin qabu yoo beekedha.

Gama biroon akka Alamuun (1996) ibsetti, dandeettiin si sagaleefi seerluga afaan tokkoo nuti qabnu hagam yoo ol’aanaa ta’ellee, beekumsa hiika jechootaa gahaa yoo qabaanne qofa, yaada keenya qixa barbaadameen ibsachuu hindandeenyu. Kanaafuu, caasluga afaan tokkorratti beekumsa hammam qabaannuyyuu, beekumsa hiikaa jechootaa, faayidaafi fayyadama afaanichaa ga’aa hinqabnu taanaan seera afaanii beekna jennu, haala gaariidhaan hojiirra oolchuun itti gargaaramuu hindandeenyu.

Waliigalatti faayidaafi fayyadama jecha sanaa galumsa garaagaraa keessatti adda baasee yoo beekedha. Kana beekuuf aammoo beekumsa caasaa afaanicha qofa osoo hin taane aadaa hawaasa afaanicha dubbatuus beekuun barbaachisaadha. Sababnisaa Leveridge (2010) akka ibsutti, “The relationship between language and culture is deeply rooted,” jedha. Kun kan agarsiisuu jechoonni irra caalaa hiika kan argatan kophaa dhaabbachuun osoo hin taane, galumsa aadaa, hawaasaafi qindoominaa keessatti.

Kanaafuu afaan tokkoon hojjechuuf yookiin ittiin waliigaluuf dandeettii hiikaa jechootaa akkasumas, hariiroo jechoonni afaan tokkoo walii wajjiin qaban, gadfageenyaan beekuun barbaachisaadha. Yule (2006) yyaada kanarratti yoo ibsu, jecha tokko kophaasaaatti hiika itti kennuun hojii keenya guutuu hin taasisu. Sababiinsaas dubbiidhanis ta’ee barreeffamaan jechi tokko hariiroo jechoota biroo waliin qabu irratti hundaa’uun yookiin galumsa isaarratti hundaa’uun yoo xiinxalameefi ibsame hiikni jecha sanaa ifa ta’a.

Haaluma walfakkaatuun afaan meeshaa ergaa/hiika dabarsu waan ta’eef, caasaan meeshaa kanaaf tajaajilu kan mul’atuufi sirriitti hubatamuu danda’u karaa

tajaajila/hojiirra oolmaasaatini. Kun kan dhugoomsu afaan kallattii hiikaatiin ala qo'achuun, akka mallattoo daandiiwwanii kallattii qaama fiizikaalawaasaa qo'achuun yookiin caasaa ijaa (structure of eye) agartuu malee qo'achuun walfakkaata (Wierzbicka 1996:3).

Maalummaan jechaafii hiikaa jechaa adda baasanii ilaaluun ulfaataa yoo ta'u, kunis bal'inaan kan mul'atu/calaaqqisu wayita namni tokko yaadrimee bu'uura xiinhiika jechaa (lexical semantics) jedhuuf hiikaa kennuudha. Kun ammo keessumattuu kan inni irratti xiyyeeffatu hiikni jechaa kan murtaa'u galumsasaafi tajaajila jecha sanaarratti hundaa'uuni, (Matthews 1991).

Gama biroon akka Leech(1981:121) jedhutti, "Some of the relations within language that to be the proper subject-matter of semantics are:(i) synonymy, (ii) paraphrase, (iii) entailment, (iv) presupposition, (v) inconsistency," Jedha.

Akka waliigalaa yaaxina hiikaatti, hiikaa jechootaa karaa lama adda baasuun ni danda'ama. Yaaxinni inni jalqabaa yaaxina xiinhiikaa hiikaa jechaa yoo tau, kan inni calaaqqisiisu, wanta hiikni ibsu kan inni ittiin mul'atu karaa bakka bu'uusaatini. Yaaxinni hiika jechaa inni ittti aanu yaaxina qubannaa kan yoota'u, xiyyeeffannaansaas jechoonni hiikaa kan argatan/hiikni isaanii kan murtaa'u fayyadamaa/galumsarraayi

2.10. Faayidaa Hiikaa Jechootaa Bal'isuu

Guddina saayinsiifi tekinoooljii jijjiirrama hawaasaa waliin waan walqabatuuf, moggaasa argannoowwan haara'aaf kennuun dirqama ta'a. Kana hojiirra oolchuuf hiikaa jechoota argannoowan yookiin yaadrimee kana baachuu danda'an giddugaleessaan bal'isuun dirqama ta'a. Yaada kana Lehamann (1992:261) yoo ibsu, "Scientific advances or social changes bring about extension of words to new uses," jedha. Kuni kan mul'isu dagaagina saayinsiifi tekinoooljii akkasumas jijjiirrama hawaasaa waliin waan walqabatuuf, hiikaa jechootaa bal'isuun mijaa'ummaa afaanii mirkaneessuu gaafata. kanaafuu argannoowwan haarawaa akkuma jiruun afaan biroorra

fudhachuu caalaa, jechoota afaanichaa keessaa hiikaa bal'isuun, moggaasuun, yoo kun fala ta'uu dadhabe seera xiinjecha afaanichaa eeguun liqeeffachuun dirqama ta'a.

2.11. Dhaabbii Dhabuun Jechootaa Fayyadama afaaniirratti Fidu

Hanqinoonni walfakkaachuu dhabuu barreeffamoota Afaan Oromoo barruu garaagaraa keessatti mul'atu, barreeffamoonni barjaa keessattis kan calaqqisu waan ta'eef ergaa darbuu barbaadamerrattis dhiibbaa qaba.

Yaada kana Mekonnen (2002) irratti yoo ibsu,

Lack of uniformity in the usage of vocabulary and the coinage of new words differently by various researchers are hindering the process of standardization and are affecting communication in Oromo negatively. Thus, to alleviate such and related problems, a conscious lexical standardization effort may be imperative, (Mekonnen 2002:6)

Yaada kanarraa hubatamuun danda'amu jechi afaan tokkoo yaadrimee tokko dabarsu iddoo garaagaraatti akkaataa garaagaraan tajaajila kennuun waaltina afaanichaatiif yaaddoo guddaa ta'uu caalaa walqunnamtii namoota gidduutis kan gaaga'uudha. Kanaafuu jechoonni akkasii waalta'uunii walfaanuu qabu.

2.12. Maalummaafi Gahee Xiinqooqni Hujoon Hojii Jijjiirraa Afaanii Keessatti Qabu

Xiinqooqa keessatti tooftaan (method) yaaxinniifi (theory), argannoo (finding) adda adda addaa yeroo yerootti kallattii adda addaatiin nidhiyaatu. Isaan kunniin yeroo rakkoowwan hawaasummaa, dinagdee, siyaasaa, amantii, sabummaafi sabboonummaa kanneen qabata afaanitiin kaloowwan qo'annoo (field of study) adda addaa keessatti mudatan furuuf kan tajaajilu xiinqooqa hujoo jechuu dandeenya (Cook 2003, Allen and Corder 1975 Davies 1999). Kunis hundagaleesummaa xiinqooqa hujoo kan mirkaneessuudha. Kana jechuun, yaaxina xiinqooqaa rakkoolee afaaniin walqabatanii mudatan furuuf itti fayyadamuu jechuudha. Dameen xiinqooqaa kun akka kaloo qo'annoo kanneen biroo yaaxina kaa'uun beekumsa dabaluu qofa osoo hin taane, dhimma tokko tokko gadifageenyan qo'achuudhaan fala kan kaa'uudha. Yaada kana galmaan gahuufis,odeeffannoo kallattii garaagaraatii argamutu dhimma baha.

Hiikaa xiinqooqa hujoo kan hunda biratti fudhatama qabu tokko kennuun ulfaataa kan ta'eefis dhimmoota bakka adda addaatti ka'aniif furmaata haalarratti hundaa'uun barbaaduufi xiyyeeffannoo isaa bal'achuudha. Barruun armaan gadii kun yaada kan yoo cimsu;

The focus of applied linguistic is on trying to resolve language based problems that people encounter in real world, whether they be learners, teachers, supervisors, academic lawyers, service providers, those who need social services, test takers, policy developers, dictionary makers, translators or a whole range of business clients, (Grabe 2002:9).

Yaaduma kana Rack C. Richards (2002) yoo ibsu "Applied linguistics is the study of language and linguistics in relation to practical problems such as lexicography, translation, speech pathology, etc" jedha.

Yaada kanarraa hubachuun kan danda'amu gaheen xiinqooqa hujoon barnoota afaaniifi hojiirra oolmaasaa yookiin fayyadamasaa keessatti qabu olaanaa ta'uusaa agarsiisa. Isaan kana keessaa hojii jijjiirraa keessattis rakkoon qabata afaanitiin uumamu keessaa kanneen akka caasaa, afaan maddaafi jijjiirraa, hiikaa aadaa, hiikaa dhokataa, hiikaa hubannoofi hiikaa galumsaa afaan lamaanii sirriitti beekuu dhabuurraa kan uumaman ta'uu waan danda'aniif, rakkicha adda baasurraa haga furmaata kennuutti shoora olaanaa kan taphatu ta'usaati.

2.13. Faayidaa Jechoota Waaltessuu

Afaan tokko bal'ina dubbataasaarraa ka'uun loogni karaa hawaasaafi naannoo uumamuu nidanda'a. Edward Finegan (2003:12) yoo ibsu, "Wherever speakers of a language are separated by geographical or social distances, considerable linguistic variation is likely to arise," jedha. Loogota karaa lamaan uuumamu kanammoo madda tokkorraa akka dhangala'uuf, qorannoo gabbisanii waaltessuu, hojiirra oolmaasaa hordofuufi to'achuun gahee dhimmamtoota afaanii yoo ta'eeyyuu hojiirra oolmaasaa mirkaneessuuf ammoo shoorri hawaasni taphatus olaanaadha. Yaada kana cimsuuf, Fishman Haugen (1974:495) wabeeffachiin yoo addeessu, "The role of a speech community in the implementation of language standardization as follows: The planner proposes, but the community disposes," jedha. Yaanni kun kan ibsu qaamni afaan

karoorisu jechoota yookiin fayyadama caasaichaa kan dhiyeessu yoo ta’u, kan hojiirra oolchu hawaasicha ta’uusaati.

Dhimmamtoota afaanii keessaa sabaahimtoonni waaltina afaanii keessatti shoora guddaa qabaachuusaanii Karam (1974:116) “Mass media "exert a decisive influence not only on the spread of the national language, but also on the form in which it is ultimately accepted by the public." This indicates that the media are among the powerful agents to establish a standard variety,” jedha.

Faayidaan jechoota waaltessuu (terminology planning) akka UNESCO (2005) ibsutti, jijjiirraaf (for translation), odeeffannoo barbaachaaf (information retrieval), odeeffannoo kuusuu (documentation), waliigaltee (communication), barnoota(education)fi kan biroofis akka barbaachisu lafa kaa’a.

Akka yaada kanarraa hubatamuun danda’amutti faayidaa jechoota waaltessuu keessaa inni tokko hojii jijjiirratiifi. Kunis qaamni yookin namni jijjiirraa raawwatu tokko ergaa afaan tokkorraa kan birootti dabarsu cinaatti jechoota hiikaa sirrii baatan, kan aadaafi waadaa sabicha hintuqnetti fayyadamuun hojii jijjiirraa hojjechuu cinaatti adeemsa waaltina afaanicha keessatti shoora taphachuun hojii dachaadha.

2.14. SAKATTA’A BARRUU WALFAKKII

- Qorannoo ‘Wubishet Walelign’ mata duree “An investigation into the efficiency of selected advertising clips on ETV: cultural considerations.” jedhu bara 2010 tti dhiyaateedha. Kaayyoon qorannichaa beeksisoonni ETV’n Afaan Amaaraan darban qabiyyee aadaa hagam qabu akka qabuufi ilaalcha fayyadamtootaa adda baasuudha. Kan inni irratti xiyyeeffates beeksisoota ETV’n Amajjii 1, 2010-caamsaa 12, 2010 darbanirratti. Ragaaleen walitti qaarmaman kan qaacca’an bifa akkamtaatini. Argannoon qorannichaas akka jedhutti beeksisoonni ETV’n darban kan aadaa biyya baargamaarratti hundaa’aniifi aadaafi duudhaa dhaggeeffattootaa kan giddu galeeffatee miti.

Kanarraa ka’uun ergaan darbuu barbaadamees namoota sadarkaa garaagaraarra jiraniif walqix akka ifa hintaanedha. Kanaafuu qorannoo kanaan wanti walfakkeessu

dhimmoota beeksisaarratti xiyyeeffachuu, ragaan bifa akkamtaan qaacca'uu yoo ta'u kanneen adda taasisu afaan ittiin hojjetame, yoomessi keessatti hojjetamefi kaayyoodha.

- Qorannoo 'samu'el laggasaa' bara 2010 mata duree 'Commom Mistakes In Using The Oromo Writing System: A Study On Billboards Of Adama,' jedhuudha. Kaayyoon qorannichaa quulqullina qubeessuu barreeffamoota Afaan Oromoo beeksisoota manaan alaa magaalaa Adaamaa qaaccessuudha. Qabxiileen qorannoo kanaan walfakkeessan; meeshaalee funaansa ragaalee, mala qaaccessa ragaalee, yoo ta'u kanneen adda taasisaan ammoo; afaan qorannichi ittiin gaggeeffame Afaan Ingilizii ta'uu kan koo Afaan Oromoo, iddoo qorannichi itti gaggeeffameedha.
- Qorannoo Zalaalam Amantee bara 2012 mataduree "Xiinxala Fayyadama Afaan Oromoo Beeksisoota Taappeellaa Magaalaa Adaamaa" jedhuudha. Kaayyoon qorannichaa fayyadama Afaan Oromoo taappellota magaalaa adaamaa xiinxaluudha. Qorannoon kun qorannoo kanaan walitti dhiyeenya ni qaba. Kanneen walfakkeessu; afaan ittiin hojjeetame, meeshaalee funaansa ragaalee, mala qaaccessa ragaalee yoo ta'u kanneen adda isaan taasisu; kaayyoo qorannichaa, iddoo qorannichi itti gaggeeffame, argannoodha. Haaluma kanaan qorannoo kana keessatti hiikaaf xiyyeeffannaa waan hin kennineef, qorannoo kana keessatti hiikniifi caasaan walcinaa qabamuun qaacefamaniiru.
- Qorannoo 'Yared Desalegn' Bara 2010 Mataduree "Content Analysis of Some Common Billboard In Addis Ababa" jedhurratti gaggeeffame. Kaayyoon qorannichaa dhaabileen hojii beeksisootaa hojjetaniifi beektonni billboard akkamiin ergaa akka dabarsan, miidhagsuuf maal akka fayyadaman, fakkiiwwan dhiyaataniifi maloota isaan fayyadaman maal akka ta'e beekuudha. Gama biroon kaayyoon qorannichaa fakkii, ergaa, bifaafi miidhagina qaaccessuudha. Yaa ta'u malee qorannoo kana keessatti kaayyoo guddaan hiikaa jijjiirraa jechootaa gama caasaafi hiikatiin qaaccessuu yoo ta'u iddoon inni itti gaggeeffame Godina Booranaa Aanaa Abbayaa Magaalaa Gaango'aati. Dabalataan afaan iddoon qorannichi itti gaggeeffameefi yeroon inni itti gaggeeffame guutumatti garaagara. Argannoon isaa

akka mul'isutti baay'een isaanii suuraa, ibsa dheeraafi gadifageenyaa fayyadamuu. Namoota fayyadamaniif bifa salphaa ta'een kan hinteenye ta'uufi waa'een oomisha sanaa bal'inaan kan dhiyaate ta'uudha. Kun immoo waa'ee dhimma beeksisuu barbaade sanaa kan hinibsine ta'uu mul'isa. Fakkiiwwan mul'atanis muraasni haala gaariin ergaa dabarsuu barbaadan kan mul'isaniifi kanneen waan darbuu barbaaden walitti dhufiinsa bal'inaan argamu. Gama miidhaginaatinis baay'inaan miidhagina kan hin qabneefi muraasni isaanii ammoo garmalee kan miidhagfaman ta'uudha. Kunis beekumsa yookiin dandeettii dhabuurraa akkaa madde ibsee jira.

- Qorannoo 'Femi Kayode' mataduree "Relationship between the Use of Language on Billboard Advertisements and Consumers' Urge to Purchase Products in Lagos State, Nigeria" kan jedhuudha. Kaayyoon qorannichaa hariiroo fayyadama afaaniifi ilaalcha maamilli tokko meeshaa bituuf qabu qaaccessuudha. Qorannichi qorannoo kanaan waalitti dhiyeenya niqaba. Kunis fayyadama afaanii beeksisoota manaan alaa ilaalurratti, meeshaa funaansa raga daawwannaa fayyadamuurratti, hariiroo afaaniifi aadaan qaban qaaccessuurratti yoo ta'u, afaan qorannichi ittin hojjetame garaagara ta'uu, iddoon itti hojjetame garaagara ta'uufi kaayyoon akkasumas argannoon garaagara taasisa.

Walumaagalatti qorannoo kanaan dura toora xiyyeeffannoo kanarratti adeemsifamanirra kaayyoofi yoomessaan adda.

BOQONNAA SADI: MALLEEN QORANNOO (RESEARCH METHODOLOGY)

3.1. Mala Qorannicha

Kaayyoon qorannoo kanaa galmaan ga'uuf, qoratichis ragaalee funaanaman gosa qorannoo akkamtaa (qualitative research)fi ammamtaa (quantitative) fayyadamuun qaaccessesse jira.

Qorannoo kana keessatti ragaaleen funaanaman harki caalu kan hiika argatan mala akkamtaatiin yoo ta'u, ragaaleen waliigalaa daawwannaan walitti qabaman dhibbeentatti jijjiiramuun mala ammamtaan hiikni itti laatameera.

Kanarratti, Dastaan (2002:20) “Qorannoon mala kanaan (akkamtaan) geggeeffamu odeeffannoo argate mala addeessaatiin ykn mala ibsaatiin dhiheessa,” jedha.

Qorannoo kana keessattis dhiibbeentaa guddaan mala kanaan qaacceffameera. Dabalataan Abiyfi warri biroo (2009:36) yoo ibsanu, “Qualitative research involves studies that do not attempt to quantify their results through statistical summary or analysis,” jedhu. Gama birootiin, qorannoo kana keessatti odeeffannoon argame gadifageenyaan ragaan deeggeramee kan qaacceffame waan ta'eefidha. Addunyaa (2011:12) yaada kana yoo cimsu, “Ciminni mala qorannoo kanaa (akkamtaa) gaaffiiwwan akkam? maaliif? jedhan kaasuun gadifageenyaan xiinxaluurratti humna waan qabuuf, amanuufi hubannoo bal'isuuf haala mijeessuu isaati,” jedha. Yaada kanarraa malli kun gadifageenyaan xiinxaluurratti humna qabaachuufi gama amanuufi hubannoo bal'isuufis haala kan mijeessu ta'uu hubanna. Kanaafuu, kaayyoon qorannoo kanaas qaaccessa hiikaa jijjiirraa jechoota Afaan Oromoo taapeelotaa (barjaa) jedhurratti kan xiyyeeffatu waan ta'eef, qoratichi mala kanatti dhimma ba'ee jira.

3.2. Irraawwatama Qorannichaa

Irraawwatamni qorannoo kanaa madda tokkoffaafi lammaffaadha. Sababiinsaas, maddi tokkoffaan odeeffannoo qorannichaa beeksisootaafi barjaa magaalaa Gaango'aa keessatti argaman suuraan isaanii kan fudhatamaniifi namoota beeksisoota taappeellaa

barreessuurratti bobba'an kallattumaan argachuudhaani. Maddi lammaffaa odeeffannoo qorannoo kanaa, dhimmamtoota afaaniifi aadaa kan ta'e waajjira Aadaafi Turiizimiifi akkasumas hojii beeksisaa waliin hidhata kan qabu, Biiroo Daldalaafi Indastirii Aanaa Abbayaafi abbootii qabeenyaa yookiin qaama barjicha barreessise akka madda lammaffaatti odeeffannoon irraa funaanamee of keessatti hammata.

3.3. Iddattoo

Akkuma daangaa qorannichaa jalatti ibsamuuf yaalame, kanneen qorannoon kun ilaallatu hundarraa odeeffannoo guuruun bu'a qabeessummaa isaa daran akka cimsu beekamaadha. Haata'umalee, humna qorataa kanaatii ol ta'a. Kunis, yeroo, baajataafi meeshaalee barbaachisan gahaa argachuu waan gaafatuufidha. Kanaafuu, iddattoo gargaaramuun barbaachisaadha. Gosa qorannoo qulqulleeffataa keessatti baay'inaan haalota, gochoota, yookiin dhimmoota ibsuurratti waan xiyyeeffatuuf dhimmi iddattoo xiyyeeffannaa guddaa akka hinqabne Kumar (2005:165) akkanatti ibsa, "In qualitative research the issue of sampling has little significance as the main aim of most qualitative inquires is either to explore or describe the diversity in a situation, phenomenon, or issue."

Qoratichi qorannoo kana geggeessuu keessatti iddattoon dhimma itti bahe gosa iddatteessuu keessaa mit-carraadha. Kun kan ta'eef, jamaa filataman keessaa iddattoo filachuuf carraan waan hinfayyadamneefidha. Kana ilaalchisee Kothari (2010:59) akkanatti ibsa, "Non probability sampling is that sampling procedure which does not afford any bases for estimating the probability that each item in the population has of being included in the sample." Kanaafuu, gosa iddatteessuu mit-carraa keessatti, qoratichi ta'e jedhee carraadhaan ala ofiisaatii iddattoo kan filatu ta'uu hubanna. Dabalataan, iddatteessuun mit-carraa yeroo baay'inni jamaa hinbeekamne yookiin tokkoo tokkoon addaan baasuufis rakkisaa ta'u kan fayyadamnu ta'uu Kumar (2005:177) akkanatti dhiheessa, "Non probability sampling designs are used when the number of elements in a population is either unknown or can not be individually identified."

Kanumaan wal-qabatee, qoratichi gosa iddatteessuu mit-carraa kana keessaammoo gosa tokko kan ta'e iddatteessuu akkayyoo (purposive sampling) dhimma ba'ee jira. Sababnisaa, iddattoon filataman qabiyyee qorannichaafi kaayyoo qoratichaarratti waan hundaa'aniifidha. "Akkayyoo kan jedhames 'akka kaayyoo' qorannichaatti ykn qoratichaatti dookumantoota, odeeffataa ykn deebistoota filachuu waan ta'eefi," (Addunyaa, 2011:67). Yaada kana cimsuun Sarantakos (2005:164) akkanatti ibsa, "In purposive sampling technique the researchers purposely choose subjects who in their opinion, are relevant to the project. The choice of respondents is guided by the judgement of the investigator." Yaada kanarraa, qorataan tokko odeef-kennitoota dhimma sana itti dhiheenyaan nibeeku jedhee itti amanu ofiin murteessee kan filatu ta'uu hubanna.

Kanumaan wal-qabatee, Jupp (2006) akka armaan gadiitti ibsa:

Purposive sampling is a form of non probability sampling in which decisions concerning the individuals to be included in the sample are taken by the researcher, based up on a variety of criteria which may include specialist knowledge of the research issues or capacity and willingness to participate in the research.

Yaada kanarraas iddatteessuun akkayyoo gosa iddatteessuu mit-carraa keessaa tokko akka ta'eefi kanneen qorannicharratti hirmaachuu qaban qabiyyee garaagaraarratti fakkeenyaaf, dhimmicha beekuurratti, gahumsaafi fedhiin hirmaachuurratti hundaa'uun qoratichaan kan murtaa'an ta'uu hubanna.

Gamabirootiin, baay'ina iddattoo ilaalchisee qorannoo qulqulleeffataa keessatti xiyyeeffannaa ijoon haala, dhimma, adeemsa yookiin raawwii ibsuu waan ta'eef, barbaachisummaan isaa xiqqaa ta'uu Kumar (2005:181) akkanatti ibsa, "In qualitative research, as the main focus is to explore or describe a situation, issue, process or phenomenon, the question of sample size is less important." Kanaafuu, yaada kanarraa gaaffiin baay'ina iddattoo ilaallatu barbaachisaa akka hintaane hubanna. Kanaafuu, qorannoo kanarratti qoratichi gosa iddatteessuu keessaa mit-carraafi achi jalattimmoo iddatteessuu akkayyoo dhimma ba'uun odeeffannoo guuree jira.

Haaluma kanaan, milkaayina qorannoo kanaatiif odeeffannoon kan irraa funaanaman beeksisoota barjaa magala Gaango'aa dhibba lamaafi shantama ta'an suuraa kaasuun walitti qabamanirraayi. Gama birroon barjaawwan suuraan fudhatamuun hindanda'amne garuu qorannichaaf raga murteessaa ta'an yaadannoo qabachuun walitti qabameera. Gamabirootiin, odeeffannoo argaman cimsuuf, Waajjira Aadaafi Turiizimii keessaa mala akkayyoon nama sadi, Biiroo Daldalaafi Indastirii Aanaa Abbayaa keessaa ogeessa dhimmichi ilaallatu maluma walfakkaatuun nama sadi sadii, barreessitoota beeksisootaa nama sadiifi abbootii qabeenyaa yookiin namoota barjicha barreessisan nama shanirraa odeeffannoon sassabameera.

3.4. Meeshaalee Funaansa Ragaalee

Akka Dasaataan (2002:83) Yaalew (2006:154) wabeeffachuun ibsetti, “qorannoon kamiyyuu ragaadhaan deeggaramee geggeeffama. Ragaan ykn odeeffannoon bu’uura qorannoo ta’uu isaati. Odeeffannoon bu’uura qorannoo ta’e kunis, kaayyoo qorannichaa galmaan ga’uuf mala ittiin funaannamu qaba” jedha. Yaada kanaarraa wanti hubannu ragaan ykn odeeffannoon bu’uura qorannoo malaafi meeshaan ittiin funaannamu ga’ee qabachuu isaati.

Gama biroon meeshaaleen funaansa odeeffannoo kamiyyuu dhibbaa dhibbatti odeeffannoo sirriifi fudhatamaa argamsiisuuf ga’aa ta’e akka hinjirre Kumar (2005:119) yoo ibsu “None of the methods of data collection provides 100 percent accurate and reliable information,” jedha. Yaada kanarraa meeshaaleen odeeffannoo funaanuu kamiyyuu hanqina qabaachuu akka danda’an hubanna. Haata’u malee, qorannoo kana geggeessuuf qoratichi meeshaalee mijatoofi odeeffannoo gahaa argamsiisuun qorannoo kiyya galmaan naaf ga’a jedhee itti amanuun filate daawwannaafi af-gaaffii caaseffamaa dhimma ba’ee jira.

3.4.1. Daawwannaa

Daawwannaan meeshaalee odeeffannoo jalqabaa funaanuuf oolan keessaa tokko akka ta’eefi karaa gochaa tokko ittiin daawwachuun yookiin dhaggeeffachuun odeeffannoo funaanu ta’uu Kumar (isuma) yoo ibsu “Observation is one way to collect primary

data. (It) is a purposeful, systematic and selective way of watching and listening to an interaction or phenomenon as it takes place,” jedha.

Kanaafuu, meeshaa kanatti fayyadamuun qoratichi beeksisoota barjaa/taappeellaa magaalaa Gaango’aa suuraa kaasuun kan suuraaf hin mijanne ammoo yaadannoo barbaachisaa ta’e qabachuudhaan; ragaaleen barbaachisoo ta’an qabatmaatti walitti qabamaniiru.

3.4.2. Af-gaaffii

Af-gaaffiin namoonni lama yookiin isaa ol walitti dhufuun yaada sammuudhaa qaban tokkorratti kan waliin dubbatan ta’uu Kumar (2005:123) yoo ibsu “Any person-to-person interaction between two or more individuals with specific purpose in mind is called an interview,” jedha.

Kanumaan walqabsiisee, Kothari (2010) meeshaan odeeffannoo funaanuu kun gaaffii afaaniin dhiheessuufi afaaniin deebii kennuurratti kan hundaa’eefi caalmaadhaan qorannoo gadi fageenya barbaaduuf kan oolu ta’uu ibsa.

Gama biroon faayidaa afgaaffiirraa argamuu kanas, Wallace (1948:116) akka armaan gadii kanatti ibsa.

The important of interview questions to the interviewee a head of the interview contributor a lot for both the researcher and the interviewee, if the interviewee knows what questions they are going to be asked, they become more related and provided fuller, more formative answer.

Haaluma kanaan, qoratichi af-gaaffii caaseffamaarratti hundaa’uun gaaffilee dursa qopheeffachuudhaan, jechoota wal-fakkaataafi duraa duuba wal-fakkaataadhaan waajjira aadaafi turizimii keessaa nama sadi, BDI keessaa nama sadi, barreessitoota barjaa keessaa nama sadiifi abbootii qabeenyaafi namoota barjicha barreessisan nama shanirraa odeeffannoo funaanera. Kana ilaalchisee, Kumar (2005:126) haala kanaan ibsa “In a structured interview the researcher asks a pre determined set of questions, using the same wording and order of questions as specified in the interview schedule.”

Walumaagalatti, meeshaan kun kan namoota dhimmichi ilaallatuuf qoratichi eenyummaafi kaayyoo ofii ibsuun odeeffannoo irraa funaannatudha. Kanaafuu, meeshaa funaansa odeeffannoo kanatti gargaaramuun qoratichi gaaffilee daanga'oofi banaa Afaan Oromootiin qopheessuun namoota beeksisa barjaa/taappeellaa magaalaa Gaango'aa keessatti barreessuurratti bobba'an, ogeessota waajjiroolee Aadaafi Turizimiifi Biiroo Daldalaafi Indastirii aanaa Abbayaarraa ragaan walitti qabameera.

3.5. Qindeeffamaafi Mala Qaacceessa Ragaale

Qorannoon kun boqonnaalee shan (5) itti qoodame kan dhiyaate. Boqonnaa isaa jalqabaa keessatti seensa, ariirata, ka'umsa, kaayyoo, barbaachisuummaa, daangaafi hanqina qorannichaatu argama.

Boqannaa lamaaffaa keessatti immoo sakatta'a barruu yaadrimmeefi sakatta'a barruu wal fakkitu dhiyaate, sakatta'a barruu yaadrimmee maalummaa caasaa, uunkaalee caasaa Afaan Oromoo, dhamjechoota, gaalee, hiikafi jijjiirraa of jalatti kan qabatu yoo ta'u, sakatta'a barruu walfakkii immoo qorannoowwan kana dura dhimma kanaa wal qabaatanii hojjetaman garaagarummaafi walfakkeenya isaan qaban akkasumas ciminafi haniqina isaanii kan agarsiisudha.

Boqonnaa sadii keessatti malleen qorannoon kun ittiin geggeeffame kan hammatudha. Boqonnaa araffaan keessatti ragaalen daawwanaafi afgaaffiin walitti qabaman qaacca'aniiru.

Dhuma qorannoo kanaa kan ta'e boqonnaa shan immoo gudunfaafi yaboo qorannichaatu dhiyaate. Wabileefi dabaleenis qaama qorannoo kanati.

Qorannoon qulqulaa'inaa keessatti odeeffaannoon argame lakkoofsan osoo hin ta'iin jechootan kan ibsaamedha. Kanaaf ragaalee daawwanaafi afgaaffii irraa argame mala qorannoo addeessaa keessaa tokko kan ta'e mala qoranno ibsaati fayyadamuun jechootan niibsaamu. Waa'ee mala qorannoo ibsaa ilaalchisee Asafaa (2004:46) yoo ibsuu, malli kun walaloon akkamitti waa'ee waan tokko ibsuu akka danda'u kan ilaaluudha.

Yaada kanaarraa ka'uudhaan odeeffaannoo bifa garaagaraatiin walitti qabame gara barreeffatti jijjiiruun qindaa'ee duura duubaan barreeffameera.

Qorannoo kana keessatti odeeffannoon mala daawwannaafi af-gaaffiifiitiin walitti qabaman muuxannoo qoratichaafi qorannoo mana kitaabaa bu'uureffachuun qindaa'aniiru. Haaluma kanaan; Beeksisoonni barjaa/ taappeellaa hanqinoota caasaafi hiikaa qaban akkaataa walitti dhiheenya qabaniin ragaalee af-gaaffiin argaman waliin walkeessa nyaachifamuun fakkeenyaafi ragaadhaan deeggaree kutaa kutaatti qoqqooduun qaaccessessee jira. Dhumarrattis odeeffannoon guuraman mala ibsaatiin yookiin mala qulqulleeffataatiin hiika argachuun argannoorra ga'ameera.

BOQONNAA AFUR: RAGAALEE QAARMUU, QAACCESSUUFII HIIKU

Boqonnaa kana keessatti ragaaleen qorannichaa akaataa walitti dhiyeenya isaanitiin qindaa'uun, qaaceffamanii hiikni itti kennamee jira. Akkaataan qindaa'inasaanitiis bu'uura rakkoo caasaafi xiinhiikatiin yoo ta'u, kanneen rakkoo caasaa jalatti hammataman; qubeessuu, xinjecha, xiinhimafi gaalee yoo ta'an, kanneen rakkoo xiinhiikaa keessatti hammataman ammo; jijjiirraa, iftoominaafi jechoota hiika hedduu qaban fayyadamuu, ergifannoo jechootaa, gabajeefi kottoonfeedha.

4.1. Haala Waliigala Ragaalee

Beeksisoonni hedduun magaalaa Gaango'aa afaan sadiin kan barreeffaman yoo ta'an, tartiibni isaanis Afaan Oromoo, Afaan Amaaraafi darbe darbee Afaan Ingiliziiti. Yeroo tokko tokkommoo sababoonni beeksisoonni kun Afaan Oromoofi Afaan Amaaraan yookiin Afaan Ingilizii qofaan barreeffamanis ni jira. Gama biroon yeroo baay'ee barreeffamoonni Afaan Oromoo kan biroo waliin walbira qabamee yoo ilaalamu, haalli isaan itti xixiqqaachuun yookiin bifa namaa dubbifamee hubatamuu hin dandeenyeen barreeffaman ni mul'ata. Dabalataa barjaaleen magaalicha keessa jiran baay'een isaanii kan dullooman ta'urraa kan ka'e ergaa guutuu kan hin dabarsines ni jiru. Dogoggorri akka waliigalaatti barjaa kanarratti mul'atuu keessaa isaan hangafummaan qorannoo kana keessatti xiyyeeffannoo argatanis; dogoggora qubeessuu, hanqina itti fayyadama dhamjechoa, hanqina duraa duubummaa jechootaa, hanqina jijjiirraafi hiikaa, hanqqina gabajeefi kottoonfeefi jechoota liqeeffayamuu hinqabne liqeeffachuu.

4.2. Hanqina Fayyadama Caasaa

Hanqina fayyadama caasaa Afaan Oromoo barreeffamoota Afaan Oromoo garaa garaa keessatti nimul'ata. Haaluma kanaan gosoota barreeffamaa keessaa tokko kan ta'e barreeffama beeksisa barjaa magaalaa Gaango'aa keessattis rakkoon kun bal'inaan nimul'ata. Hanqina fayyadama caasaa Afaan Oromoo keessatti kanneen hammataman dogoggora qubee, dogoggora dhamjechoota hirkataafi ofdanda'aa bifa tokkoon fayyadamuu, dogoggora caasaa gaalee, rakkoo ittifayyadama gabajeefi kottoonfee

,rakkoo hiikaa, rakkoo jijjiirraa, rakkoo duraa duuba jechootaa, fayyadama jechoota iftoomina hin qabnee, jechoota mijatoo hintaane fayyadamuufi dhaabbii dhabuun jechootaa keessatti argamu. Caasaan ammo hiika waliin hariiroo sirrii waan qabuuf, dogoggorri caasaa dhaamsa darbuu barbaadam nigaga'a.

Kanumaan walqabsiisuun barbaachisummaa caasluga afaan tokkoo beekuu Addunyaan (2012:23) Finch(2005) wabeeffachuun yoo ibsu, "Caasluga afaan tokko beekuun jijjiirrama jechoonni itti fayyadamarratti argataniifi caasaa isaanirra guddaa ijaarrachuuf seerota isaan hordofan akkasumas, caasaa isaanii isa bu'uura beekuuf gargaara," jedha. Yaada kanarraa kan hubatamu caasaa afaan tokko qulqulleessanii beekuun, jechoota yoomessa barbaanne keessatti akkaataa ergaan hinjallanneen akka dabarsiinu nudandeessisa. Beekumsa caasaa afaan tokko hin qabnu, taanan wanti nuti yaanneefi dubbanne yookiin barreessine walfaallesuu danda'a. Haaluma kanaan hanqinni itti fayyadama caasaa barreeffamoota barjaa magaalaa Gaango'aaf furmaata kaa'uuf, ragaan armaan gaditti dhiyaatan akkataa walitti dhiyeenyasaanitiin qaacceffamanii jiru.

4.2.1. Qaaccessa Tamsa'ina Dhamsagootaa

Gurmuun sagalootaa ishee xiqqoon afaan tokko keessatti jichi inni tokko isa biraarraa buusaafi hiikaan adda ta'u kan mirkanessan dhamsaga jedhamu. Haaluma kanaan dhamsagoonni kunneen seera afaanichaa eeguun akkaataa itti afaanicha keessatti qubatan kan mataa isaanii qabu.

4.2.1.1. Tamsa'ina Dubbachiistuu

Afaan Oromoo keessatti dubbachiistonni akkaataa tamsa'ina mataa ofii qaba. Kunis dubbachiistuun gosti lama walitti aanuun hin qubatan yookiin dubbachiistuu gosti tokko sadi ta'ee walduukaa hin qubatu. Seera armaan olitti tuqame kanarraa jallannaan hiikni waan jijjiirramuuf ergaan barbaadame nigufata. Gabaabbachuufi dheerachuun dubbachiistuu jecha tokko hiikaasaa jijjiira yookiin jechicha hiikaa dhabsiisa (Abarraafi warra biroo 1988).

Yaada kana cimsuun yoo addeessu, AO keessatti dubbifamaa iddoosaa malee jabeessuu yookiin laaffisuun, dubbachiistuu iddoo shee malee dheeressuufi gabaabsuun hiikni jechaa akka jijjiiramu taasisa. Yaa ta’u malee dogoggora barjaa magaalaa Gaango’aa keessatti bal’inaan mul’atan keessaa tamsa’inni dubbachiistuu isa tokko.

(1) a) Mana Bareedia Dubartootaa Imnat

እምነት የሴቶች የወበት ባሎን

b) Mana Barumsa Qophaainnaa Gaango’aa

ን ንን መስናዶ ት/ቤት

Ragaalee armaan olii(1afib) kanarraa kan hubatamuun danda’amu akkaataan tamsa’ina dubbachiiftuu rakkoo qabaachuu isaati. Kunis dubbachiistuu gosa lama walitti aansuun qubeessuun caasaa Afaan Oromoo keessatti hin mul’atu. Akkuma raga (1a) kanarraa mul’atutti jecha ‘bareedia’ jedhu keessatti birsagni dhumaa {-dia-} jechuun kan barrerffama caasaa tamsa’ina dubbachiiftuu Afaan Oromoo Keessatti dubbachiistuun gosa garaagaraa lama walitti aantee hingaltu(Toleeraafi Hundasa 1993). Gama biroon wayita jijjiirraan afaan lamaan gidduutti raawwatutti bu’uurri jechoonni ‘bareedia’fi **‘የወ. በት’** jedhu kan walitti isaan dhiyeessu kan hinjirre yoo ta’u, maddi dogoggorichaa dhibaawummaa barreessitootaa ta’uusaa addeessa.

አገናዘቢ መስተሓምር ባለንብረትነት የሚጠቁም መስተሓምር ነዉ። ይህ መስተሓምር ንብረቱ የማን እንደሆነ በመግለፅ ንብረቱን ይወስናል። ይገልጻል።
አገናዘቢ መስተሓምር ከ/የ-/ ና ከባለንብረቱ ስም ልመሰረት ይችላል ። አገናዘቢ መስተሓምሮች የሚገለፁዉን ስም ወይም ስማዊ ሀረግ ቀድመዉ በመግባት የማንነቱን ይገልጻል (ጌታሁን አማረ 1989 ፡136-137)።

Kanaafuu Afaan Amaaraa keessatti jechi ‘**ዋጢት**’ jedhu agarsiistuu abbummee ‘**ዋ**’ kan ofirraa qabdu ta’uu mul’isa. Yaa ta’u malee jechi AO bareedia jedhu mul’istuu abbummee kan ofirraa hinqabnee ta’uu mul’isa. Kanaafuu hundee jechi kun dhamjecha mul’istuu abbummee (-aa) maxxanfachuun ‘bareedinaa’ jedhamee sirrachuu qaba. Abarra (1988:49) irratti akka jedhutti, “Mul’istuun abbummee Afaan Oromoo keessatti dubbachiistuu dheertuu yoo taatu kunis hundee jechaarratti karaa mirgaa maxxanuun tajaajilti,” jedha.

Gama biroon (1b) keessatti jechi ‘Qophaaina’ jedhu dubbachiistuun sadi walitti aanuun barreeffameera. Yaa ta’u male Afaan Oromoo keessatti dubbachiistuun lamaa ol walitti aanee hinqubatu (Fikadu 2010:25-26).

Kanaafuu barreessitoonni sagalee dubbachiistuu dheeraafi gabaabaa adda baasuu, akkasumas seera dubbachiistuun AO meeqa eessatti akka qubatu adda baasuun isaanirraa eegama. Kanaafa ammoo barreessitoonni barjaalee kun hubannoo xiinqooqa AO qabaachuu qabu. Kanaaf ammoo dhimmamtoota afaanii kan ta’e waajjirri aadaafi turizimii gaheesaanii bahaa kan hinjirre ta’uunsaa raga walitti qabamerra adda baheera.

Kanaafuu jechi ‘qophaaina’ jedhu Afaan Oromoo keessatti gama tokkoon ergaa barbaadames kan hin dabirsine yoo ta’u gama kaanin hiikaa biroos kan hinqabneedha. Kuni kan agarsiisu barreessitoonni kun gama tokkoon jecha hariiroo hiikatiin jecha kanatti dhiyaatu kan hiika qabu barreessuu dhabuun gama biroon jechicha sirreessuun barreessuu dhabuun beekumsa caasaa afaanichaa kan hinqabne ta’uu mul’isa. Kanaafuu ragaan armaan olii kun kan mul’isu namoonni hojii barreeffama barjaarratti bobba’an hanqina xiinqooqaa Afaan Oromoo kan qaban yoo ta’an gama biroon dhibaawummaan kan irraa calaqqisuudha. Kun ammoo adeemsa waaltina afaanichaarratti dhiibbaa gochuun cinatti ergaan barbaadames akka hin dabarre gufachiisa. Kanaafuu jechichi akka ergaa guutuu dabarsutti yoo barreeffamu;

Mana Bareedinaa Dubartootaa Imnat

Mana Barumsaa Qophaa’inaa Gaango’aa

4.2.1.2. Tamsa'ina Dubbifamaafi Hiikasaanii

Hanqinna biroon barjaawwan keessatti mul'atan akkaataa ittifayyadama yookiin tamsa'ina dubbifamaati. Caasaa birsaga AO keessatti dubbifamaa gosaan walfakaataas ta'ee garaagaraa lama jalqaba jechaarrattis ta'ee dhuma jechaarratti, yoo qubee dachaa ta'e malee hin jiru. Sababiinsaas qubee dachaan akka dhamsaga tokkootti waan tajaajiluufi amala jabaachuu hinqabu (Getaachoo 2006) . Dabalataan caasaa birsagaa Afaan Oromoo keessatti dubbifamaan gosa tokkoos ta'ee garaagaraa lama gidduu jechaatti kan barreeffamuu danda'u yoo ta'u sadi garuu gidduuttis yoo ta'e walitti aanee hinqubeeffamu. Getaachoo (2011:25) waa'ee tamsa'ina dubbifamaa AO yoo ibsu, "AO keessatti jabinni sagalee gidduu hiriiraa yookaan jechaa qofatti argama," jedha. Jalqabaafi dhuma jechaarratti sagaleen AO jabaachuu hindanda'u. Dabalataan Yaaduma kana dhugoomsuuf, Abarraan (1995) yoo ibsu, caasaa Afaan Oromoo keessatti irrabunni jalqabaafi dhuma jechaa, akkasumas dubbifamaan sadi gidduutti galuu hindanda'u jedha. Yaadota armaan olii kanarraa kan hubachuun danda'amu afaan kamiyyuu seera waliigalaafi murtaawaa kan mataa ofii kan qabu yoo ta'u, AO's seera ittiin bulu kan mataa ofii qaba. Isa keessaa tokko tamsa'ina dubbifamaa keessatti, dubbifamaan lama jalqabaafi dhuma jechaarrattiifi sadi jidduu jechaarratti qubachuu hindanda'u. Gama biroon akka Fikadu (2010:26) irratti (Benderfi Mulugeta 1976fi Toleeraafi Hundas 19930) wabeeffachuun ibsutti, afaan keessatti jechoonni qubee dubbifamaan hin golabaman. Jechoonni akka shan,foon, saddeet, dubbifamaan yaa golabamaniyyuu malee, /i/ sagalee hindubbifamne dhumarraa qabu. Ragaa armaan gadii kana yoo ilaallu seera caasaa Afaan Oromoo armaan olii kana kan cabsaniidha;

- (2) a) cuunfaa freshii fi waldaa shariika IMX salaam

ሰላም ፍሬሽ ጁስና ሚኒ ማርኬት የሽርክና ማህበር

- b) Dhaabbata Hojii Daawiteefl Flemii Amaarechii

ያአማረች መስታወና ፍሬም ሥራ ድርጅት

- c) Kiliniika Xiqqaa Merry's Hope

ሜ ሪይስ ሆፕ አነስተኛ ክሊኒክ

Ragaa armaan olii (2a)keessatti jechi ‘**freshii**’ jedhu (2b) keessatti jechi ‘**freemii**’ fi **daawitiifl** jedhuufi c) keessatti jechi **merry’s** jedhu sadanuu hanqina tamsa’ina dubbifamaa akka qabu mul’isa. Sababiin isaas jechoonni ragaan (2a) fi b) keessatti armaan olitti barreeffaman jalqaba jechaarratti irrabuta fiduun kan barreeffamee yoo ta’u, jechi Afaan Oromoo kamiyyuu qindoomina irrabutaa jalqabaafi dhuma jechaarratti hin qabu (Getaachoo 2006). Gama biroon tamsa’ina dubbifamaa Afaan Oromoo keessatti dubbifamaan gosti garaagaraa lama sadii ta’ee walfaana jalqaba, jidduufi dhumarrattis qubachuu hin danda’an (Caasluga Afaan Oromoo jild.I 1995:19) jedha.

Dabalataan ragaa (2c) armaan olii keessatti jechi ‘**merry’s**’ jedhu dhuma jecha AO keessatti dubbifamaan shan walitti aanuun qubeeffamee jira. Sababiin isaas Afaan Oromoo keessatti hudhaan {’} dubbifamaa waan bakka bu’uufidha (Ishetu 1988 fi Wako 1981), Fikadu (2010:28) keessatti.

Dabalataan barjaa kana keessatti jechi ‘xiqqaa’ jedhu kallattiin Afaan Amaaraa አካላት kan jedhurraa waan jijjiirraa akjirreen gatii jijjiirameef hiiknisaa walhinmadaalu. Sababiinsaas Afaan Oromoo keessatti jechi ‘xiqqaa’ jedhu gareen jechaasaa maqibsii yoo ta’u, hanga waan tokkoo addeessuuf kan oolu, kanneen akka ‘mana xiqqaa’, ‘mucaa xiqqaa’ fi kkf kan mul’isuudha. Yaa ta’u malee yaadrimee inni dabarsuu barbaade kiliinikichi tajaajilli yaaalaa inni kennuu danda’u salphaa ta’uusaati. Gama biroon jechi ‘fireeshii’ jedhuufi gaaleen ‘miinii markeetii’ jedhu afaan maddaa waliin hariiroo hiika jijjiiruu danda’u waan hin qabneef jijjiiramuu qabu. Sababiin isaas jechoonni kun jecha Afaan Ingilizii waan ta’aniif namoonni afaan sana hin beekne ergaasaa akka hinhubanne yookiin hiikaa biraa akka ittikennan taasisuu danda’a. Kanaafuu namni jijjiirraa raawwatu tokko fayyadamtoota/dubbistootasaa ilaalcha keessa galchuun barbaachisaadha. Kana yoo hintaane jechi nuti namni hojii beeksisichaa hojjetu maayii itti ba’u bu’uura xiinqooqaa yoo hinqabne hiikaa biraa kennuu danda’a. Fakkeenyaaf raga a) keessatti jechi ‘mini’ jedhu looga naannoo ‘miti’ jedhu waliin hiika moggoo waan qabaniif Afaan Oromoo keessatti hiikaa waa mormuu kan agarsiisuudha.

Kanaafuu caasluga afaanichaa eegee yoo barreeffamu;

- ❖ Cuunfaa Fireshii Fi Waldaa Shariika IMX Salaam
- ❖ Dhaabbata Hojii Daawiteefi Firemii Amaarech(i)
- ❖ Kiliinika Xiqqaa Meeris Hooppii

4.2.1.3. Itti fayyadama dubbifamaa jaabeessuufi laaffisuu (supra sagmental) Afaan Oromoofi Hiikasaa

Wantootaa hiikaa afaan tokko jijjiiran keessaa jabeessuufi laaffisuu isa tokko. Irsagni kan of keessatti hammatu dubbifamaa jabeessuufi laaffisuufi dubbachuustuu dheeressuufi gabaabsuu, akkasumas dhissagaafi kissaga (stress and pitch) ilaalata,(caasluga Afaan Oromoo jildii-I,1995). Haaluma kanaan birsaga Afaan Oromoo keessatti dubbachiistuu dheeressuufi gabaabsuun, akkasumas dubbifamaa jabeessuufi laaffisuun hiikni jechootaa akka jijjiiramu taasisa.

Dabalataa fayyadama AO keessatti dubbifama iddoo malee jabeessuun hiika jechaarratti jijjiirama fiduu akka danda’u ni ibsu (Abarraafi warra biroo 1995:27). Yaadota armaan olii kun kan addeessan hanqinni itti fayyadama qubee tokko AO hiikaa waan jijjiiruuf ergaa barbaadame akka gaaga’uu mirkaneessa.

Odeeffannoon armaan gadii kunis hanqinoota itti fayyadama dubbachiisuu dheeressuufi gabaabsuu akkasumas dubbifama jabeessuufi laaffisuurraa kan ka’e hiikni jecha gatii jijjiirameef ergaan darbuuf barbaadame hin darbin hafuusaa agarsiisa,

(3) a) QM Meshaa Baruu

K.M የዕህራት መሳሪያ መደብር

b) Mana Barumsa Gaango’aa olaanaa Sadarkaa Lammaffaa

3 ንጻ ከፍተኛ ሁለተኛ ደረጃ ት/ቤት

c) Mana Nyaata Takkaa

ተካ ምግብ ቤት

Raga armaan olii (3afi b) keessatti ergaan afaan lamaaniin akka darbu barbaadame walhin madaalan. Ragaan a) keessatti ergaan akka darbuuf barbaadame kan Afaan Amaaraa keessatti hubatamuun danda'amutti 'K.M.'n **kuusaa meeshaa barreeffamaa**' kan qabu ta'uusaa mul'isa. Haaluma kanaan beeksisa Afaan Amaaraan barreeffame keessatti jechoonni rakkoo caasaa kan hin qabne ta'uun isaa afaan maddaa /Afaan Amaaraa ta'uusaa yoo mul'isu, AO afaan jijjiirraa ta'uusaati. Haaluma kanaan ka'umsi rakkoo kanaas itti fayyadama irsagaa walaalurraa kan maddee ta'uusaa calaqqisiisa. Kunis ragaa a) keessatti jechi 'meshaa' jedhu AO keessatti hiika kan hin qabne, yoo ta'u kan jedhamuu barbaadame garuu 'meeshaa' ta'a. Gama biroon jechi 'baruu' jedhu hiikaa Afaan Amaaraa **'ፅ ህ ፈ ጎ'** jedhu waliin walqixa miti. Sababiinsaas 'baruu' jechuun hiikni inni AO keessatti qabu waan tokko argachuu, beekuu jedhu yoo qabu gareen jechaasaas gochima yoo ta'a. Afaan Amaaraa keessatti garuu jechi **'ፅ ህ ፈ ጎ'** jedhu gareen jechaasaa maqaadha. Yaata'u malee kan jedhamuun barbaadame 'barruu' kan jedhu yoo ta'u, gareen jechaa isaas maqaadha.

Kanarraa kan hubachuun danda'amu jijjiirraa kana keessatti dogoggora itti fayyadama jabeessuufi laaffisuu dubbachiistuurraa kan ka'e caasaasnis ta'ee hiikni akka gaaga'ameedha. Yaada kanaan walqabatee Fikadu (2010:25) yoo ibsu dubbachiistuu iddoo ishee malee dheeressuufi gabaabsuun hiikaa nijjiira. Yaa ta'u malee

dubbachiistuun keessaa yoo hafe yookiin itti yoo dabalame jechichi hiikaa niqabaata garuu, galumsisaa dogoggora ta'a.

Odeeffannoo b) armaan olii kun kan fudhatame barjaa mana barumsaa sad.2^{ffaa} aanichi qabu keessaa tokko kan ta'e teessoo magaalaa aanaa Gaango'aa keessatti argamurraayi. Barjaan armaan olii kun kan barreeffame afaan sadiin; Afaan Oromoo, Afaan Amaaraafi Afaan Ingiliziiti. Ergaan akka dabarfamuuf barbaadames manni barumsichaa sadarkaa lammaffaa ta'uusaati. Kana jechuun barnoonni kutaa 9^{ffaa} fi 10^{ffaa} kan keessatti kennamuufi iddoon inni itti argamus magaalaa Gaango'aa jedhamtu keessatti ta'uusaati. Barreefamoonni afaan sadaniituu kan ibsuu barbaadan isuma kana. Yaa ta'u malee isa Afaan Oromoo yoo ilaalle 'Mana Barumsa Gaango'aa sad.2^{ffaa}' kan jedhu keessatti 'barumsa' kan jedhu hiikni isaa abbaan qabuunyuummaa barumsaa 'Gaango'aa Sad.2^{ffaa}' kan jedhu ta'a. Kana jechuun gama biroon manni barumsaa sun iddoo barnoonni sadarkaa lammaffaa itti kennamu osoo hin taane bakka gosti barumsa gaango'aa sadarkaa lammafaa itti kennamuudha. Sababiin isaas ragicha keessatti qindaa'inni gaalee (mana barumsa) jedhu hiika kan hinqabne yoo ta'u, gaalee 'Gaango'aa Sadarkaa Lammaffa' kan jedhu gaaleetti qoqqooduun hiiknisaa yoo ilaallamu ;

[[[Mana [Barumsa Gaango'aa] olaanaa] [Sadarkaa] [Lammaffaa]]

Caasaa gaalee armaan olii kanarraa kan hubatamuun danda'amu gaaleen **mana barumsa** jedhu hiika hin qabu. Sababiin isaa waliin qindaa'ina gaalee maqaa keessatti maqaan/maqiibsiin mataa gaalichaatti aanee galu kanneen lakkoofsa (numerical) ta'een ala mul'istuu abbummee maxxanfachu qaba. Kanaafuu gaalee maqaa armaan olii keessatti **barumsa** kan jedhu mul'istuu abbummee waan hin qabneef gaalee maqaa tolchuu hindanda'u. Gama biroon gaaleen maqaa **barumsa gaango'aa** jedhu gama hiikaan yoo qoratamu, barumsichi kan Gaango'aa ta'uu agarsiisa. Sababiinsaas jechi **Gaango'aa** jedhu MA ofirraa qaba waan ta'eefi. Yaa ta'u malee akka caasaa Afaan Amaaraafi odeef-kennittoonni barreessitoota barjaa jedhanitti manni barumsichaa sadarkaa 2^{ffaa} ta'uufi moggaasni kennameef yookiin iddoon inni itti argamu 'Gaango'aa' keessatti ta'uusaati. Kanaafuu kuni caasaansaa hanqina waan qabuuf

hiiknis akka jijjiiramuu taasiseera. Kanaafuu caasaa afaanichaa eeguun yoo barreefamuu maqaan mana barumsichaa jalqaba dhufuun addeessituun isaa itti aananii dhufuun akka armaan gadii kanatti barreeffamuu qaba.

‘Mana Barumsaa Sadarkaa Lammaffaa Olaanaa Gaango’aa’ Ta’a.

Raga (3c) armaan olii keessatti ergaan Afaan Oromoon darbe kan Afaan Amaaraa waliin tokko miti. Kunis Afaan Amaaraa keessatti ergaan darbe mannii nyaatichaa nama maqaansaa Takkaa jedhamuun moggaafmuu agarsiisa. Sababnisaas caasaa gaalee maqaa Afaan Amaaraa keessatti mataan gaalee gara mirgaan kan galu yoo ta’u miiltoon gaalichaa karaa bitaa qubata.

Kana mirkaneessuuf fakkeenyi armaan gadii kana yoo ilaallu;

(4) የወርቅ ቀለበት

ይህ ሀረግ ስማዊ ሀረግ ነው። መሪው ቀለበት የሚለው ነው። አወቃቀሩም ቀለበት ከምለው ስም (መሪ)ና የወርቅ ከሚለው ለላ አካል ነው። ቀለበት የሚለው መሪና የወርቅ•የሚለው ተዋቃሪ በመቀናጀት የወርቅ ቀለበት የሚለውን ትልቅ አካል መስራቶዋል (ጌታውን አማረ 1989:129)።

Fakkeenyi armaan olii gaalee maqaa yoo ta’u, mataan gaalichaa maqaa qalabat jedhuufi miiltoonsaa yewerqi kan jedhuudha. Kanaafuu caasaa gaalee maqaa Afaan Amaaraa keessatti mataa gara mirgaatti kan argamu yoo ta’u, miiltoonsaa gara bitaan argama.

Yaa ta’u malee gaaleen Mana Nyaata Takka jedhu Afaan Oromoo hiiknisaa ifa miti. Gaaleen kun yoo caccabu hima ‘mana nyaata’ caasaan sirrii ta’e of keessaa kan qabu yoo ta’u, gaaleen hima of keessatti hammachuun ammoo dogoggora ijaarsa gaalichaa kan mul’isuudha.

Gama biroon gaalee maqaa (Nyaata Takka) jedhu hiiknisaa yoo ilaalamu; soorata nama tokkoof qophaa’u jechuudha. Kunis nyaata kan jedhu mataa yoo ta’u takka/tokko kan jedhu maqibsii ta’a.

Yaa ta’u malee akka ragaan barreeffama Afaan Amaaraan jiru ibsutti maqaan mana nyaataa kun maqaa nama Takkaa jedhamuun moggaafamuusaa kan mirkaneessuudha. Ragaa kanaan walqabatee akka odeeffannoo kennitoonni mana maxxansaa jedhanitti “Nuti yeroo hedduu kan keessummeessinu namoonni barreeffamasaanii afaan barbaadaniin, yaada barbaadan fidatanii yoo dhufani. Yaata’u malee maamiltoonni keenya yeroo baay’ee namoota Afaan Oromoo dubbachuuyuu hin dandeenye yookiin Afaan Oromoo dubbachuu danda’an garuuu barreessuufi dubbisuu hindandeenye waan ta’aniif, afaaniin waan nutti himatan ni barreessinaaf.’ Dabalataan dhimmoota kanaafi kanaan walqabataniif odeeffannoon waajjira aadaafi turizimirraa argame akka addeessutti karoora hojiisaanii keessatti galfachuun waa’ee qulqullina barreeffamoota barjaalee akka to’achaa hinjirre yoo ta’u, gara fuuldduraatti karoora keessa galfachuun kan too’atan ta’uusaanii dubbatu. Kuni kan agarsiisu dhimmamaan Afaan Oromoorratti hojjetu hojii guddinaafi dagaagina Afaan Oromoo karoorfachuun hojjechaa kan hin jirre yoo ta’u dhimmamaan afaanichaan akkafeetummaan akka afaanichaan akka barreessuuf karaa kan saaqu ta’uusaati. Sababnisaas akka labsiin lakkoofsa 147/2004fi 161/2002/2003 ba’e addeessutti barreeffamoonni beeksisaa adda addaa mana maxxansaa bira osoo hingahin qulqullinasaa waajjirri aadaafii turizimii mirkaneessuu qaba jedha. Barreeffamoonni kun seera caaslugafi hiika AO eeguun yoo barreeffamu;

- ❖ Meeshaa Barruu QM
- ❖ Mana Nyaataa Takkaa
- ❖ Mana Barumsaa Sadarkaa Lammaffaa Olaanaa Gaango’aa’

4.2.2. Qaaccessa Dhamjechoota

Akka Yaaxina Dykenfi Lojenga (1993)tti unki dhamjechaa tokko of danda’aa yookiin hirkataa ta’ee barreeffamuuf, ulaagaa hiikaa, socho’insaafi xiinsagaarratti hundaa’a. Kana jechuun uunki xiinqooqa tokkoo of danda’ee yookiin kophaa dhaabbatee kan barreeffamuu danda’u kophaasaa dhaabbachuun hiika yoo qabaatee; caasaa afaanii keessatti yoo socha’euun of danda’ee kan sagaleeffamu yoo ta’eedha.

Dogoggorri akkasii kun ammo barjaawwanrattis ni mul'ata. Kanaafuu dhamjechoonni Afaan Oromoos ulaagaa dhamjechaa Dykenfi Lojenga (1993) irratti hundaa'uun sirreeffamee barreeffamuu qaba. Kunis dhamjechoonni of danda'oon kophaa dhaabbachuun kan barreeffamuu qaban yoo ta'an, kanneen hirkatoon ammo jechoota of danda'ootti maxxanuun barreeffamuu qabu.

4.2.1. Dhamjecha Of danda'oofi Hirkatoo

Askale (1998) akka jettutti, "Word break need to be properly marked in language." Akka yaada Askaalee(ishuma) kanarraa hubachuun danda'amutti jechoonni of danda'oo ta'an kanneen akka 'barachuu', 'deemuu' kophaa dhaabbachuun kan barreeffamuu danda'an yoo ta'u, kanneen akka '-fi', '-isaa', '-dha', 'irraa' dhamjecha hirkatoo waan ta'aniif jechoota of danda'ootti hirkachuun barreeffamuu qabu. Haaluma kanaan barreeffamoonni armaan gadii kun rakkoo itti fayyadama dhamjechaa hirkatoo kanilaalaman yoo ta'u, hanqinoonni kaawwan kutaa biroo jalatti qaacca'eera.

- (5) a) Hodhaa Huccuu Ammayyaa Fi Uffata Aadaa Ken Boonni

- b)Mana(ni) Ciisichaa Qulqulluu(n) Shaaworii Ho'aa Qabu Jira

መ. ቅ ሻወር ያለዉ ንፁህ መኻታ ኣለ

Ragaalee armaan olii kana keessatti akkaataan itti fayyadama dhamjechoota hirkatoo kan hanqina qaban ta'uu mul'isa. Kunis ragaaa(5a) armaan olii keessatti 'fi' 'n akka dhamjecha of danda'aatti kophaa baatee barreeffamteetti. Yaata'u malee dhamjechoonni kun ulaagaa hiikaa, dhamjechaafi xiinsagaatiin of danda'aanii barreeffamuu hindanda'an.

Inni biroon barreeffama armaan gadii kana keessatti akkaataa 'dhan' itti barreeffame yaada Askaaleen (ishuma) jette sana waan faallessuuf dogoggora qaba.

(6) a) Seenaa Banaa dha.

b) Hojjettoota Keessaa Malee Seenuun Dhorkaa Dha.

Fakkeeniyota armaan olii keessatti hanqina qubeessuu hinjiru, yaata'u malee '-dha'n akka dhamjecha of danda'aatti barreeffamuunsanii garuu dogoggora ta'uusaa nu hubachiisa. Sababnisaas dhamjechoonni hirkatoon armaan olii ulaagaa xiinhiikatiin kophaa dhaabbachuun sagaleeffamuus ta'ee hiika waan hin qabneef jecha isaan duuba jirutti maxxanuun barreeffamuu qabu.kunis,

(7) a) Seenaa Banaadha.

b) Hojjetaa Keessaa Malee Seenuun Dhorkaadha.

Haaluma walfakkaatuun dhamjechi hirkatoon yeroo baay'ee akka dhamjecha of danda'aatti barreeffamu, dhamjecha tajaajila hi'eentaaf ooltuu, 'hin-'fi eeyyantaa agarsiisu 'ni-'dha.

(8) a) Deemsi Misoomaa Keenya Farreen Misoomatiin Duubatti Hin Deebi'u

b) Misoomni Keenya Hirmaannaa Hawaasa Keenyatiin Ni Mirkanaa'a.

Fakkeenya armaan olii kana keessatti dhamjechi 'hin-' fi 'ni-' akka of danda'ootti barreeffamanii jiru. Kana jechuun ammo dhamjechoonni kun kophaa dhaabbachuun akka dhamjecha walabaa hiika qabu jechuudha. Yaata'u malee kophaasaanii hiika waan hin qabneef jecha isaan fuuldura/ duuba jirutti maxxanuun barreeffamuu qabu.

Haaluma kanaan sirratee yoo barreeffamu;

4.2.2. Dubbachiistuu Dheertuu Akka Mul'istuu Abbummeetti Tajaajiltu

Hanqina uunkaa dhamjechaa inni biroo barreeffama barjaa kana keessatti mul'ate dogoggora dubbachiistuu dheertuun akka abbummeetti tajaajiltuudha. Baayen(1986) akka ibsetti, " The oromo has The accusative marker, nominative marker and genitive marker. genitive case is marked by different morphological forms and the long vowel is one of the markers," jedha. Haaluma kanaan mul'istuun abbummee, gochimeessituu fi maqeessituu Afaan Oromoo keessa kan jiran ta'ee, gochimeessituu dhamjechaan kan hin mul'anne yoota'u, maqeessituufi mul'istuun abbummeen garuu dhamjechaan ni mul'ata. Karaa biroon abbummee mul'istuun jiraachuu isaa kan ittiin mul'atu dhamjecha tajaajila walfakkaataaf oolu 'kan' galchuun mirkaneessuun ni danda'ama.

Afaan Oromoo keessatti mul'istuun abbummee jechootarratti karaa mirgaa maxxanti. Haaluma kanaan yeroo baay'ee gaaleen maqaa jechoota lamaa olirraa yoo ijaarame, mul'istuu abbummee lamaa olqabaachuu danda'a. Fakkeenyaaf gaalee '**Giddugala Daakaa Bishaanii Tasfaa**' jedhu kana keessa dhamjecha mul'istuu abbummee sadiu argama.

Kunis 'Giddugala (Kan)Daakaa (Kan) Bishaanii (Kan) Tasfaa. Fakkeenya kana keessatti 'kan' kan jedhuufi mul'istuu abbummee '-aa', '-ii', '-aa' walduraaduubaan maqaa Daakaa, Bishaaniifi Tasfaarratti walduraaduubaan maxxante waliin walqixa ta'uu kan mirkaneessuudha.

Hariiroo GM-GM(MAT-MILT.) Keessatti jechoonni hariiroo ibsaafii ibsamaa waliin qabu (Baye 1986). Kunis mataan gaalichaa jalqabarra dhufu ibsamaa yoo jedhamu maqaan biroo /maqibsiin ibsitoota jedhamu.

Walumaagalatti hariiroon abbummee Afaan Oromoo keessaatti yoo guduunfamu kan armaan gadii kana ta'a. Maqaa (mataa) +AD1-AB +AD2-AB+AD3-AB---

Yaa ta'u malee barreessitoonni tajaajilla abbummee hubannoo ga'aa waan hinqabneef barreeffamasaanii keessaa ni hambisu. Isa kana hambisuun ammo hiika waan jijjiiruuf ergaan barbaadame osoo hindabarre karraatti hafa.

(9) a) $\left[\left[\text{Mana Foonii} \right] \left[\text{Muslima Sumayaa} \right] \right]$

ሰመያ የሙስሊም ልኳንዳ

b) $\left[\text{Mana} \left[\left[\text{Nyaata} \right] \left[\text{Takkaa} \right] \right] \right]$

c) $\left[\text{Kiliinika} \left[\left[\text{Ilkaan Dr. Fayyee} \right] \right] \right]$

ዶ/ር ፋዩ ክሊንክ

d) $\left[\text{Baankii} \left[\left[\text{Daldala} \left[\left[\text{Itoophiyaa} \right] \right] \right] \right] \right]$

የኢትዮጵያ ንግድ ባንክ

Ragaalee armaan olii kana keessaatti dubbachiistuu dheertuun tajaajila abbummeef ooltu osoo maqaatti hin maxxanin haftee jirti. Kanaafuu barreeffamichi ergaa barbaadam osoo hintaane hiika biroo kennee jira. Ergaan (9a) keessatti darbe manni foonii sun kan musiliima garee Sumaayi jedhamuuti. Yaa ta'u malee akka barreeffama Afaan Amaaraarra hubachuun danda'amutti ergaan silaa darbuu barbaadame manni foonichaa kan amantaa musliimaa ta'ee maqaan mana foonichaa Sumayaa ture. Fakkeenyi (9b)irra jirus bifuma walfakkaatuun ergaa Afaan Amaaraa waliin kan walgituu miti. Caasaa armaan gadii hiikasaa waliin walbira qabuun yoo ilalamu;

(10) $\left[\left[\text{Mana} \right] \left[\left[\text{Nyaata} \right] \left[\text{Takka} \right] \right] \right]$

ተካ ምግብ በት

Kun kan mul'isu mana nyaata kan jedhuufi nyaata takka of keessaa qabaachuusaati. Mana nyaata kan jedhu hima yoo ta'u gaalee keessatti ammoo himni argamuu kan hin dandeenya waan ta'eef dogoggorri ergaa darbuu barbaadamee asirraa kan gufachuu jalqabeedha.

Inni itti aanu gaaleen maqaa nyaata takka jedhu hiika of daanda'aa qaba. Kunis jechi takka jedhu hariiroo hiika moggootokko jedhu waliin waan qabuuf hiika qabeessa ta'a. Yaa ta'u malee akka ergaan Afaan Amaaraan darbe mul'isutti manni nyaatichaa maqaa Takkaa jedhamuun kan moggaafameedha. Yaa ta'u malee jechichi Afaan Oromoo keessatti hiika jijjiiratee jira. Kan jedhamuun barbaadame garuu manni nyaaticha maqaa Takkaa jedhamuun moggaafamuusaati.

Ragaan (10c)'n bifuma walfakkaatuun kiliinikichi ilkaan Dr. Fayyee kan yaalu malee kan maqaa kiliinikichaa Dr. Fayyeen mogga'ee miti. Sababiin isaas caaseffama gaalichaa keessatti kiliinika ilkaan kan jedhu hiika kan hinqabne yoo ta'u, ilkaan Dr. Fayyee kan jedhu garuu gaalee maqaa waan ta'eef mataafi miiltoo waan qabuuf hiikaa qabeessa.

Ragaan armaan olii(11d) kun kan barreeffame afaan sadaniin yoo ta'u kan beeksisuu barbaade dhaabbanni faayinaansii baankii jedhamu kan moggaasni isaa 'Daldala Itoophiyaa' jedhu kan addeessu daldalichi abbummaan isaa kan Itoophiyaa ta'uusaati. Kun ammo ija hiikaan afaan sadan walbira qabnee yoo ilaaltee gargar ta'a. Sababiin isaas hiikaan Afaan Amaaraafi Ingiliziin barreeffame kan walfakkaatu yoo ta'u; innis moggaasni maqaa baankichaaf kenname gosoota baankii jiran keessaa kan kan 'daldalaa' ta'uu isaa mul'isa. Haaluma kanaan dogoggorri abbummee mul'istuun jecha 'daldala' jedhurraatti (-aa) maxxanfamuu hafuun 'daldala' jedhamuun isaa hiikaa afaan sadaniin akka darbu barbaadame akka garaagara ta'u taasiseera. Karaa biroon gama caasaa Afaan Oromoon, akkaataan jechoonni itti hiriiran sirriidha. Sababiin isaas gaalee Afaan Oromoo keessatti mataan gaalee jalqabarra yoo galu guuttuun itti aanee, gabbistuun walduraaduubaanyoo galan, murteessituun dhumarratti dhufa. Bifuma kanaan 'Baankii Daldalaa' kan jedhu gaalee maqaa yoo ta'u mataan gaalichaa 'baankii' yoo ta'u guuttuun ammo 'daldala' ta'a.

Afaan Oromoo keessatti jiraachuufi jiraachuu dhiisuu mul’istuu abbummee ulaagaa xiinhiikaafi caasaatiin adda baasuun nidanda’ama. Qabbxiilee ijoon armaan gadii kun lamaan jiraachuusaatiiif ulaagaa madaalli quubsaadha. Isaanis:

- Miseensota Gaalichaa Qoqqooduun Hiikasaanii Qorachuu.
- Hiikaa Caasaa Maxxanfachiisiniifi Osoo Hinmaxxfanfatin Walbira Qabuun Waldorgomsiiisuu

Jiraachuufi jiraachuu dhabuu caasaa kana ulaagaa armaan olii kanarratti hundaa’uun fakkeenya armaan gadii kana yaa ilaallu;

- (11) A) [Waajjira] [Qonna Aanaa Abbayaa]
 b) [Waajjira [Qonna] Aanaa Abbayaa]
 c) [[Waajjira Qonnaa] [Aanaa Abbayaa]]

Caasaan gaalee Afaan Oromoo faakkeenya (11a) isa jalqaba kan keesumsiiisuudha. Yaata’u malee caasaan gaalee afaan oromoo fakkeenya isa (11b) (waajjira qonna) jedhu hin mul’atu. Yaa ta’u malee caasaan inni itti aanu(aanaa abbayaa) jedhu hiika guutuu qaba. Gama biroon (11c) keessatti (waajjira qonnaa) kan jedhu caasaa gaalee keessatti hiika qabeessa.

Caasaa isaa erga adda ba’ee booda inni itti aanu hiikaasaa qorachuudha. Kunis ergaan darbuu barbaadame (waajjira qonnaa) kan jedhuumoo (Qonna Aanaa Abbayaa) kan jedhu adda baasuu yoo ta’u, ergaan darbuu barbaade gufateera. Sababnisaas hiikni sirriin caasichaa (qonna aanaa abbayaa) kan jedhu waan ta’eefi.

Malli inni itti aanu jiraachuufi jiraachuu dhabuu mul’istuu abbummee hiika caasaa abbummee maxxanfateefi hin maxxanfannee waldorgomsiiisuudha.

- (12) a) Mana Hojii Muka Bilisee
 ቢልቢ ዩኒቨርሲቲ
 b) Mana Hojii Mukaa Bilisee
 ቢልቢ ዩኒቨርሲቲ

Gaaleewwan armaann olii kunneen hiika tokko qabu taanan faayidaan dubbachiistuu dheertuu jecha **mukaa** jedhurraa maali? Yaa ta'u malee hiiknisaanii guutumaa guututti adda. Kunis fakkeenya (12a) keessatti muka **Bilisee** jechuun, manichi iddoo mukni **Bilisee** keessa olkaawamu. Fakkeenya(12b) keessattimmoo mana hojiin mukaa itti gaggeeffamu maqaa Biliseetiin moggaafame ta'usaa agarsiisa. Kanaafuu hiikni darbuuf barbaadame fakkeenya (12b) keessatti argamuusaa agarsiisa.

Fakkeenya armaan gadii kun barjaa magaalicha keessa jirurraa kan fudhatameedha;

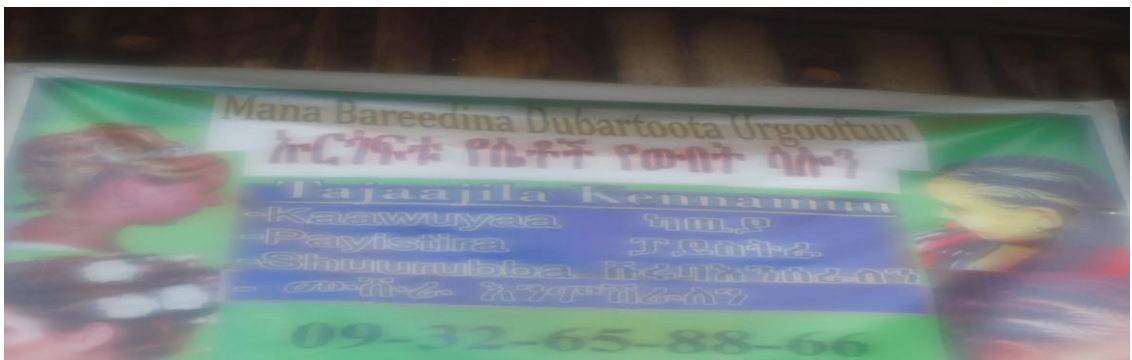
(13) a) Mana Nyaataa Fi Foon Baatii

ባት ምግብና ቁርጥ ቤት

b) Mana Bareedina Dubartoota Urgooftuu

ኡርጎፍቱ የሴቶች የወብት ሳሎን

C) Mana Kompetera Saroon(ii)

ግሮን ኮምፒተር ቤት

d) Mana Bareedina Dubartoota Meqid

መ ቅዱ የሴቶች የወጠት ሳሎን

Ragaa armaan olii (13a) keessatti kan hubachuun danda'amu ergaan afaan lamaan gidduu jiru kan walhinginne ta'uusaati. Kana jechuun Afaan Amaaraan ergaan darbuuf barbaadame dhaabbanni maqaa Baatitiin moggaafame tajaajila nyaata garaagaraa kan kennuufi nyaata foonii kan dhiyeessuudha. Yaa ta'uu malee ergaan Afaan Oromoon darbe garuu dhaabbatichi nyaata garaagaraa kan dhiyeessuufi foon Baatii kan dhiyeessuudha. Yaata'umalee hiikaa aadaa hawaasichaa keessatti bineensi maqaansaa Baatii jedhame nyaata foonitiif kan oolu kan hin jirre ta'uunsaa beekamaadha.

Dabalataan akka afgaaffiin odeeffannoon walitti qabametti moggaasichi maqaa namaatirraa kan moggaafamee yoo ta'u tajaajila gosa nyaata garaagarraafi nyaata foonii kan dhiyeessaniidha. Hojii isaanii keessattis rakkoo ergaa barjaatiin walqabatee ka'e akka hinjirreedha. Kuni kan agarsiisu hawaasni ergaasaatirratti waliigalteen dhimma kan itti bahaa jiru ta'uusaati. Yaa ta'u malee hiikni gaalee 'Foon Baatii' jedhu gama caasaan yoo ilaalamu rakkoo caasaa kan hinqabneedha. Kunis gaaleen kun gosoota

gaalee keessaa gaalee maqaati. Haaluma walfakkaatuun gaalee maqaa keessatti ammo maqaan dura yoo gale ibsi maqaa ittiaanee gala. Kanaafuu gaalee maqaa kana keessatti mataan gaalichaa maqaa foon yoo ta'u miiltoonsaa Baatii ta'a. Kanaafuu gama hiikaatiin karaa lama ilaaluun ni danda'ama. Inni tokko Baatiin maqaa namaa yoo ta'u kan nyaatamu/gurguramu foon nama maqaansaa Baatii jedhamuuti. Kun ammo aadaa hawaasa Oromoo keessatti baramaa waan hin taaneef safuudha. Gama biroon jechi foon jedhu hiiknisaa dhokataan firummaa agarsiisa. Haaluma kanaan gaaleen Foon Baatii jedhu gama hiikaan yoo ilaalamu namoota firooma dhiigaa nama maqaansaa Baatii jedhamu waliin qaban addeessa. Haaluma kanaan hiikni barjaa Mana Nyaataa Foon Baatii jedhu manni nyaatichaa hiika afaan Amaaraa keessatti kenname osoo hin taane, abbummaan isaa kan fira nama maqaan Baatii jedhamuuti.

Kana dhugoomsuf ammo barreessitoota beeksisoota barjaa magaalichaarra odeeffannoon walitti qabame addeessutti hedduun isaanii Afaan Oromoo kan hin beekneefi sabummaan is Oromoo kan hin taaneedha. Kuni kan agarsiisu ulaagaa jijjiiraan tokko guutuu qabu keessaa beekumsa aafaaniis ta'e aadaa afaan maddaas ta'e afaan jijjiirraa beekuu dhabuunsaa hanqinoota akkasiif akka karaa baneedha.

Raga armaan olii(13b) keessattis kan mul'atu rakkoon jijjiirraa jiraachuusaati. Kunis kan maddee hanqina beekumsa caasaa Afaan Oromoorraayi. Kunis caasaa gaalee kana keessatti (mana) kan jedhuufi

(Bareedina Dubartoota Urgooftuu) jedhu yoo ilaalle akka miseensa gaalee of danda'aatti socho'u. kunis akka armaan gadii kana ta'a;

[Manaa [Bareedina Dubartoota Urgooftuu]] =Gaalee Maqaa

Gaaleen maqaa kun yoo caaseffamu kan inni irraa ijaarame GM bareedina dubartoota urgooftuu jedhuufi maqaa mana jedhurraayi. Haaluma kanaan GM kan inni irraa ijaarrame maqaa bareedina jedhuufi GM 'Dubartoota Urgooftuu' jedhurraa yoo ta'u, GM dubartoota urgooftuu jedhuummoo maqaa dubartootaafi urgooftuu jedhurrayi. Caasaa armaan olii kanarraa kan hubachuun danda'amu bareedinni kan dubartoota nama maqaan ishee Urgooftuu jedhamtuuti. Egaa kanarraa wanti hubatamuun

danda'amu rakkoon caasaa afaanii osoo hin beekne ittiin hojjechuu hiikaa waan jijjiiruuf ergaa daarbuu barbaadame ni gaaga'a.

Raga armaan olii(13c) armaan olii kanaarraa kan hubachuun danda'amu dogoggorri bifa lamaan mul'ata. Isaanis dogoggora qubeessuufi liqeeffannaa jechootaan walqabatee rakkoo caasaa afaan liqeeffatee eeguun qubeessuu dhabuun ni mul'ata. Liqeeessuufi liqeeffachuun amala afaanii yoo ta'ellee jechoota afaan tokko yoo liqeeffatu akkaataa seera afaanichaan walsimsiisuun kan qubeeffamuudha. Kunis jechi afaan Ingilizii 'computer' jedhu liqeeffachuun Afaan Oromoo keessatti yoo maayii itti baanu akkaataa caasaa afaanichaa eeguun qubeessuun dirqama ta'a. Haaluma kanaan jecha kana Afaan Oromoo keessatti yoo itti fayyadamnu 'kompitara' jechuun caasaa afaanichaa eegnee barreessuu qabna. Bifuma walfakkaatuun jecha Afaan Amaaraa 'maqdii' jedhu barreessuuf barjaa armaan olii keessatti 'meqid' jechuun barreeffameera. Kun ammo hiikaa maqaa dhuunfaa Afaan Amaaraa keessatti tajaajila kennuuf barreeffame waliin kan wal hin kiphne ta'uu mul'isa. Sababni isaa jechi kun caasaa Afaan Oromoo eeguun yoo barreeffamu 'Maqdii' ta'a. Gama biroon gaaleen 'Bareedina Dubartoota' jedhu barjaa lamaanuu keessatti barreeffame rakkoo hiikaa qabaachuu isaa mul'isa. Kunis manichi iddoo tajaajilli bareedinaa itti kennamu osoo hin taane bareedinichi yookiin simboon sun kan dubartoota 'Urgooftuu'fi 'Maqdii' ta'uu isaati. Hanqina kanaaf ammo ka'umsi jechoota kanarratti mul'istuu abbummee kan taate dubbachiistuu dheertuu maxxanfachiisuu dhiisuun hiikaan akka jijjiiramu taasiseera. kanaafuu barjaaleen kun akka armaan gadiitti caasaafi hiika sirrii akka qabutti barreeffamuu qaba.

- (14) a) Mana Nyaataa Fi Foonii Baatii
 b) Mana Bareedinaa Dubartootaa Urgooftuu
 c) Mana Kompitaraa Saroon
 d) Mana Bareedinaa Dubartootaa Maqdii

Haaluma walfakkaatuun isuma kana dhugoomsuuf caasaa Afaan Oromoo keessatti jechoonni dubbachiistuu gabaabaan golabaman ijaarsa gaalee maqaa uumuu keessatti mul'istuu abbummee dubbachiistuu dheeraamaxxanfachuqqabu. Haaluma kanaan

ragaan armaan olii (14dfic) keessatti dogoggorri caasaa kanaa waan jiruuf ergaan barbaadame osoo hindabarre hafee jira. Caasaafi hiika inni agarsiisu mirkaneessuuf fakkeenya armaan gadii kan maxxanfataniiifi hinmaxxanfanne waldorgomsiisu hiikasaa yoo ilaalamu;

(15) a) [[[Mana [Bareedinaa] [Dubartootaa]]Urgooftuu]]

ኡርጎፍቱ የሴቶች የወበት ሳሎን

b) [Mana[Bareedina Dubartoota Urgooftuu]]

ኡርጎፍቱ የሴቶች የወበት ሳሎን

Fakkeenya (15a) keessatti dubbachiistuun jala sararaman mul'istuu abbummeeti. Haaluma kanaan maqaan urgooftuu jedhu moggaasa dhaabbatichaaf kenname ta'uu agarsiisa. Gama biroon (15b) keessatti maqaan Urgooftuu jedhu bareedinni dubartootaa kan nama maqaan Urgooftuu jedhamtu.

(16) a) Mana Aannan*ii* Eebbaa

b) Mana Aannan Eebbaa

Fakkeenya armaan olii (16a) keessatti ergaan inni dabarsu manni aananichaa maqaa Eebbaa jedhamuun moggaafamuu yoo mul'isu.(16b) keessatti ammoo manichi kan aanan eebbaa keessa jiru ta'uusaa mul'isa. Kanaafuu akka caasaa Afaan Oromootti jechoonni dubbifamaan dhuman mul'istuu abbummee kan taate dubbachuustuu dheertuu -ii maxxanfachuun gaalee maqaa ijaaru

Haaluma kanaan jiraachuu mul’istuu abbummee caalatti addeessuuf fakkeenya armaan gadii jechoota dubbachiistuu gabaabaa, dubbachiistuu dheeraafi dubbifamaan golaban adeemsa itti maxxanfatan gabatee (1) armaan gadii keessatti yaa ilaallu;

T. L.	Jechoota Dubbachiistuu	Hundee jechaa	Mul’istuu Abbummee	Jechoota Dubbachiistuu	Hundee jechaa	Mul’istuu Abbummee	Jechoota Dubbifamaan	Hundee jechaa	Mul’istuu Abbummee
	Bashanana	Bashana n-	-aa=Bashananaa	Tolaa	Tol-	-aa=Tolaa	Loon	Loon	ii=Loonii
	Lafa	Laf-	-aa=lafaa	Daandii	Daand-	-ii=Daandii	Foon	Foon	ii=foonii

Gabatee 2- armaan olii kanarraa kan hubachuun danda’amu mul’istuun abbummee Afaan Oromoo keessa jiraachuu kan agarsiisu yoo ta’u, jechoonni dubbachiistuu gabaabanis ta’ee dheeraan golabaman gosti dubbachiistuu dhumaa sun kan dheerattu ta’uusaati. Gama biroon jechichi dubbifamaan kan golabamu yoo ta’e dubbachiistuu dheertuu (-ii) kan maxxanfatu ta’uusaa agarsiisa.

Dogoggorri biroon dhamjechootaan walqabatee barjaa adda addaarratti mul'atu dhamjechoota afaan lamaa walkeessa makuuti.

(17) a) Mana Nyaataa yaadannoo Faamilootaa

ፋሚሎት መታሰብያ ምግብ ቤት

b) Hoteela Wandimaamotaa

ወንድማዎች ሆቴል

Fakkeenya armaan olii kanarraa kan hubachuun danda'amu jechoota hundeen isaanii Afaan Amaaraa ta'anirratti dhamjechoota hirkatoo Afaan Oromoo yoo maxxanfatan mul'ata. Kunis fakkeenya armaan olii (17a) keessatti bu'uurri jecha 'faamiloota' jedhuu Afaan Ingilizii yoo ta'u dhamjechi baay'ina agarsiisi (-oota) kan jedhu ammoo dhamjecha Afaan Oromooti. Haluma walfakkaatuun (17b) keessatti bu'uurri jecha 'wandimoota' jedhuu Afaan Amaaraa yoo ta'u dhamjechi inni maxxanfate (-oota) kan jedhu bifuma walfakkaatuun dhamjecha Afaan Oromooti. Dabalataan afaanicha keessa jechi yaadrimee sana bakka bu'u walduraa duuban jechi 'maatii'fi obboleewwan' jedhu jira waan ta'eef liqeeffachuun dirqama miti. Yaada kanaan walqaba Bayee (1994:71) irratti yoo ibsu, "Borrowing is not advisable if there is an option of getting an indigenous word from the different dialects of a language," jedha.

4.2.3. Xinhima (Duraaduubaa Jechootaa)

Afaan Oromoo caasaa mataa ofii akkaataa duraaduu qubannaa jechoota tajaajilaa matima-antima-gochima kan mataa ofii qaba. Dogoggora beeksisoota barjaa magaalaa Gaango'aa keessatti mul'atan keessaa tokko akkaataa qubannaa duraa duuba jechootati. Jechoota bakka isaanii malee galchuun dogoggoraaf qabata ta'a (Addunyaa, 2010). Akkasumas, duraaduubni jechootaa afaan addaddaa keessatti akkaataa tajaajila kennuun qaba, (Crystal, 1997).

Haluma walfakkaatuun gaalee maqaan miseenssonni irraa ijaaramuu danda'u; maqaa, gaalee maqaa, murteessituu, gaalee maqaafi murteessituu, gaalee maqibsi, gaalee maqibsiifi murteessituu, gaalee maqaa ida'uu gaalee maqibsiida'uu murteessituu,

ciroo, ciroo ida'uu murteessituu, gaalee maqaa ida'uu ciroo ida'uu murteessituu, gaalee maqibsii ida'uu ciroo ida'uu murteessituu, gaalee maqaa ida'uu ida'uu gaalee maqibsii ida'uu ciroo ida'uu murteessituurra ammo, 'maqaa-maqibsii-abbummee-ciroo-akeektuu miseensota jedhaman of keessatti hammatu(Addunya 2012:210). Yaa ta'u malee Caaseffamani gaalee AO kan armaan olii yoo ta'u ittifayyadama keessatti hanqinoota hedduuttu mul'atu. Caasaan gaalee maqaa mataa qofaan yookiin mataafi gaareewwan jechoota kanneen biroorraa ijaaramuu danda'a. Kamiinuu yaa ta'u, yeroo bakki itti argama maticha caasicharraa gama bitaatti (Addunya 2012:210:190).

Bu'uuruma kanaan yaada armaan olii kana gabaabbachuun yoo ibsamu;

GM –M(MATAA) MILT

Akka caasaan gaalee maqaa Afaan Oromoo armaan olii kun agarsiisutti mataan galee gara mirgaatti yoo argame miiltoonsaammoo gara bitaatti argama. Yaata'u malee barreeffamoonni barjaa armaan gadii tartiibni jechaa ittiin barreeffaman seera kana kan cabsuudha.

(18) a) Muluqen Elekitrooniksii Fi Giddu Galaa Mobaayilii

መ-ሉ-ቀን ኤሌክትሮኒክስና ሞባይል ሴንተር

b) Tarkaanfii Hojii Barruulee Fi Maxxansaa /Waldaa Imx

ታርካንፊ የዕህፈትና የህትመት ሥራ (ጥቃ/ አካ) ኢንተርፕራይዝ

c) Hali-Fam-Barreeffama Dhimoota Seeraa Fi Hikkaa Afaani

ሀ.ፌ.ዲ.ሪ የህግ ነፃ ጉዳዮች ዕውቅና ህጋዊ የትርጉም ሥራ

d) Bilisee Mana Nyaataa

ቢሊሴ ምግብ ቤት

Odeeffannoo armaan olii keessatti hanqinoonni mul'atan seera caasima Afaan Amaaraa Afaan Oromooratti fe'uutu mul'ata. Kunis maqaan moggaasa barjichaaf kennaman Afaan Amaaraa keessatti jalqaba dhufuun tajaajilli isaan kennan maayirra kan galu, yoo ta'u caasima Afaan Oromoo keessatti maqaan moggaasicha kenname maayirra kan galu yoo ta'u, tajaajilli barjichi ibsu ammo jalqabarra gala. Kun ammo caaseffama gaalee

Afaan Oromoo keessatti yoo ilaalamu mataan gaalee tokkoo jalqabarra kan galu yoo ta'u addeessituun ammo itti aananii galu. Isa kana dhugoomsuuf kitaaba Caasluga Afaan Oromoo Jildii-I(1995:322-3223) irratti waa'ee caaseffama gaalee maqaa yoo ibsu, "Gaaleewwan maqaa jalatti qindaawan maqaa, addeessa, lakkofsafi eerturraa caaseffaman. Caaseffama kana keessatti maqaan jecha muummichaa yoo ta'u jechoonni kan akka addeessaa, lakkoofsaa, eertuufi wkf. ammoo addeessitoota(modifiers) maqicha ibsuuf wajjiin qindaa'an. Duraaduubummaan qindoominasaanis (Maqaa+Ad.+Lak.+Eertuu) irraa hin maqu," jedha.

Raga (18a) akka keessatti ergaan akka darbu barbaadame waa'ee Muluqan osoo hintaane, waa'ee elektirooniksiifi giddugala moobayiliiti. Hiikni Afaan Amaaraa keessa jirus isuma kana mirrkaneessa.

Ragaa (18b) keessatti kan ibsamuun barbaadame waa'ee Q.M./K.M. osoo hin taane ,waa'ee meeshaa barreeffamaati. Yaa ta'u malee barjaan kun rakkoo duraa duuba qofa osoo hin taane kan biroos waan qabuuf mataduree biroo keessatti qaaceffameera.

Raga(18c) keessattis dhimmi ibsamuun barbaadame waa'ee tarkaanfii osoo hin taane waa'ee hojii baarrulleefi maxxansaa walda'a IMXti. Yaa ta'u malee jechichi jalqabarra galuun akka caasaa gaalee maqaa Afaan Oromootti maqaan jalqaba dhufuu ibsi maqaa itti aanee gala. Dogoggorri caasaa sadarkaa kanatti uumamemmoo hiikaani akka jijjiiramuuf sababa guddaa ta'eera. Kunis jechi tarkaanfi jedhu Afaan Oromoo keessatti hiika fuulduratti aggaamuu yookiin adabbii waa tokkorratti fudhachuu jedhu kennuu waan danda'uuf hiikaa jijjiiree jira. Kanaafuu, fayyadama caasaa Afaan Oromoo keessatti maqaan ibsa maqaa dursee dhufuu qaba. Caaseffama gaalee maqaa keessatti maqaafi maqaan yookiin maqaafi jechoonni maticha addeessan waliin qindaa'aniif gaalee maqaa tolchu osoo hin taane hiika ifa ta'e qabaachuu qaba (caasluga Afaan Oromoo jildii-I 1995:312-313).

Kanaafuu, caasaan barreeffama barjaa kun 'Hojii Baarrulleefi Maxxansaa walda'a IMX' ta'uun sirrachuu qaba.

Raga(18d) keessattis bifuma walfakkaatuun kan ibsamuun barbaadame waa'ee Hali-Fam osoo hin taane walduraaduubaab waa'ee barreeffama dhimmoota afaaniifi hiikkaa waan ta'eef caasaa Afaan Oromoorraa maqee jira. Kanaafuu, walduraaduubaan 'Barreeffama Dhimmoota Seeraafi Hiikkaa Afaanii'fi 'Hali-Famfi Mana Nyaataa Bilisee jedhamuun barreeffamuu qaba.'

Odeeffannoo e) armaan olii kana keessatti hiikni barreeffama afaan lamaa giddduu jiru garaagara. Kunis Afaan Amaaraa keessatti manni nyaatichaa maqaa Bilisee jedhamuun kan moggaafame ta'uusaati. Kana jechuun manneen nyaataa kan biro hedduun waan jiruuf, moggaasaan gargarbaasuun beeksisuu keessatti gatii waan qabuufi. Haaluma kanaan yaanni kun garuu Afaan Oromoo keessatti hiika kana hin qabu. Sababiinsas gaaleen Bilisee Mana Nyaataa jedhu namni maqaan Bilisee jedhamu hedduu waan ta'eef, kanneen biroorraa adda baasuuf ishee mana nyaataa maqaansaa hin ibsamnee akka waan jechuuti. Kun ammo kan agarsiisu jijjiirraa keessatti caasaa afaan tokkoo kan biroof fayyadamuun rakkoo hiikaa akka fiddudha. Akka barreessitoota barjaa kanarraa dhimma kanaan walqabate odeeffannoon funaannaame mul'isutti nutii kaayyoo guddaan galii keenya maamila keenyarraa argachuu waan ta'eef, akkaatuma maamilichi barreeffatee dhufeen kan barreessinnu malee wantii itti dabalus ta'ee irraa hir'isnu akka hin jirre addeessu. Kun kan agarsiisu barreessitoonni beeksisaa barjaa kun wanti barreeffamee gara isaanii dhufu sirris ta'u sirriis ta'uu baatu kan hin gulaalle ta'uusaati. Dabalataan odeeffannoon waajjira aadaafi turimiirraa argame akka mul'isutti hanqina human namaatirraa kan ka'e koreen qulqullina barreeffamoota barjaa kana too'atu akka hin jirre addeessu. Kanaafuu ragaaleen armaan olii kun seera caasaa gaalee Afaan Oromoo eegee yoo barreeffamu;

- (19) a)Giddugala Moobaayiliifi Elektirooniksii Muluqan
- b)Meeshaa Barruu Qm
- c)Hojii Barruuleefi Maxxansaa Walda'a Imx Tarkaanfii
- d)Barreeffama Dhimmoota Seeraafi Hikkaa Afaanii Hali-Faam
- e)Mana Nyaataa Bilisee

4.2.4. Gabajeefi Kottoonfee

Afaan hundumaa keessatti Gabajeefi kottoonfeen ni argama. Akkaataan fayyadamasaa garuu akkaatuma seera afaanichaatiin kan hojiirra oolu ta'a. Kana jechuun gabajee yookiin kottoonfeen afaan tokko kan biroo keessatti kallattiin yoo ittifayyadamne jechichi hiika jijjiirrata yookiin hiika dhaba.

Haaluma kanaan Getaachoo (2011:61) gabajee yoo ibsu, “Jechoota barreeffaman tokko keessatti qubee jalqabaa funaanuun mala gabaabsanii barreesaniiti,” Jedha. Gabajeen adeemsa jechoota uumuu keessaa suphuu jalatti waan ramadamuuf akka jecha tokkootti fudhatama (Katamba 1993). Yaa ta'u malee gabajeefi kottoonfee barruu keenya keessattii otoo ibsasaa hinkaa'in yoo itti fayyadamne dunnisaan keenya joonja'uu danda'a. yaa ta'u malee jechoonni beeksisaa jechoota filatamoo, gaggababoo iddoo hinfudhannee ta'uu waan qabaniif gabajeefi kottoonfee namoonni beekan fayyadamuun gaariidha. Haaluma kanaan Afaan Oromoo keessattis gabajeewwan dubbisaan hedduun hubataniifi gara sadarkaa waaltinaatti dhufan nijiru. Isaanis kanneen akka BBO(Biiraa Barnootaa Oromiyaa), ABO(Adda Bilisummaa Oromoo), DH.D.U.O.(Dhaabbata Dimokiraasummaa Uummata Oromoo). Gama biroon kottoonfeen barreeffamoota AO keessatti akkafeetummaan kanneen barreeffaman hedduudha. Yaa ta'u malee Getaachoo (2011) yoo ibsu, “kottoonfachiisuu jechuun AO keessatti jecha dheeraa ta'e barreeffama tokko qubee muraasa keessaa filachuun mala barreessuuti.” Gama biroon kottoonfewwan AO keessatti irradeeddeebiin barreeffama afaanichaa keessatti ittifayyadamuurraa kan ka'e gara waaltinaatti dhufanis ni jiru. Isaan keessaa muraasni fkn.(fakkeenyaaf), Hub.(hubachiisa), kkf.(kan kana fakkaatan)

Yaa ta'u malee akkaataan itti fayyadama gabajeefi kottoonfee barreeffamoota barjaa tokko tokkoo keessatti walfakkaachuu dhaburraa kan ka'e kanneen hubachuuf nama rakkisan yookiin garaagarummaa hubannaa namoota gidduutti uumanis hedduudha.

- (20) a) MNO GOD. Booranaatti WAJ/Bul.A/ Abbayaa
- B) MNO God.Booranaatti Waaj/Bulch.Fi Nageenya A/Abbayaa

Fakkeenyota armaan olii (20afi b) keessatti gabajeeffii kottoonfee jiran yaadrimee tokko bakka bu'an bifa garaagaraan yoo barreeffaman ni mul'ata. Kunis fakkeenya lamaanuu keessattii kottoonfeen 'WAJ' jedhuufi 'Waj' jedhan yaaduma tokko 'waajjira' jedhu bakka bu'u garuu akkaatan ittifayyadamasaanii garaagara. Dabalataan jecha 'bulchiinsa jedhuuf 'Bul. fi Bulch.' Jechuun kottonfachiisuun garaagarummaa dhaamsaafi waaltinaa akka qabaatu taasissee jira.

Gama biroon gabajee afaan biroo keessaa akka jecha of danda'aatti fayyadamuunis dogoggora hiikaa kanneen uuman keessaa isa tokko.

(21) a) Dhaabbata Gargaarsa USAAYIDII

b) Koollajjii Leenjii Kompitaraa Cpyuu

Fakkeenya armaan olii(21afi b) keessatti jechoonni gabajee Afaan Ingilizii akkataa afaan lachuu keessatti hiika hinqabneen barreeffamanii jiru. Kun ammoo dubbisaan ergaa darbuu barbaadame akka hin hubanne taasisa. Kanaafuu jechoota gabajee afaan tokkoo gaafa fayyadamnu akkaataa seera afaan sanaa waliin walsimsiisuun maayyii itti bahuun barbaachisaadha. Kunisakka armaan gadii kanatti seera afaanichaa waliin madaqsuun barreeffamuu qaba.

(22) a) Dhaabbata Gargaarsa Yuu./Asi./Ayidii

B) Koollajjii Leenjii Kompitaraa Si/Pi/Yuu

4.3. Xiinhiikaa

4.3.1. Jijjiirraa

Akka Malmkjar (2005:34) jedhetti, "translation is the process of carrying a message of a text written by one language to other without changing the meaning." Akka yaada hayyuu kanaatti jijjiirraan barruu afaan lamaa gidduutti yoo gaggeeffame xiyyeeffannoo guddaan ergaa barbaadame afaan tokkorraa kan birootti dabarsuudha. Kana gochuuf ammo jijjiiraan beekumsa afaaniis ta'aa aadaa saba afaanicha dubbatuu beekuu qaba. Beekumsa afaanii yoo jedhamu sadarkaa dubbachuufi barreessuu qofatti kan daanga'e osoo hin taane beekumsa xiinqooqa hujoosaa qabaachuu qaba.

Inni biroon jijjiiraan tokko beekuu qabu jijjiirraan yoo raawwatamu maaltu akka jijjiiramuufi hin jijjiiramnee adda baasuu beekuu qaba. Kana jechuun jijjiirraa keessatti uunkiifi afaan kan jijjiiramu yoo ta’u, ergaan akkuma jirutti taa’a. Haaluma walfakkaatuun jijjiirraan afaan lamaan yookiin sadi gidduutti raawwatamu yeroo baay’ee dogoggoraan kan guutameedha. Sababiin isaas akka ragaaleen afgaafiin walitti qabame mul’isutti barreessitoonni beeksiisoota barjaa hundisaanii hojii jijjiirraa afaanota gidduutti yoo raawwatan yaaxina jijjiirraas ta’ee, beekumsa caasaa afaan lachuu kan hin qabnee ta’uusaanii addeessu.

4.3.2. Dhaabbii Dhabuu Jechootaa

Barreeffamoota AO adda addaa keessatti yaadrimee walfakkaataaf jechoota garaagaraa fayyadamuun bal’inaan nimul’ata. Hanqinoonni akkasii kun ammoo afaanichi akka dhaaba dhabu taasisa. Eenyu afaanirratti akka hojjechaa jiruufi eenyu afaaniin akka hojjechaa jirus kan walnama shakkisiisuudha. Rakkooleen akkasii kun barreeffamoota beeksisaa keessattis bal’inaan ni mul’ata. Ragaa armaan gadii kana yaa ilaallu

(24) a)Mana Miidhagina Horenu

B)Mana Bareedina Dubartoota Urgooftuu

C) Giddugala Moobaayiliifi Elektirooniksii

Muluqan

d) Wiirtuu Mobaayiliifi Asesserii Alex

Jechoonni tokko tokko barjaarratti barreeffaman walfakkaachuu dhabuu /walbuusuutu mul’ata. Akka ragaan barreessitoota barjichaafi abbootiin qabeenya dhaabbatichaa jechoota kana fayyadamaniif mul’isutti jechoonni kun hiiknisaani tokkuma waan ta’eef

fayyadamtoonnis maal jechuu akka barbaanne nuhubatu. Haaluma kanaan jechoonni **bareedinaafi miidhagina** akkasumas **giddugalaafi wiirtuu** jedhaman kunniin hariiroo xiinhiikaan waliin yoo qabaataniyyuu, guutumaaguututti yaadrimee tokko baatu jechuu miti. Sababnisaa yaadrimee tokkoof jecha tokkoo olhinfayyadamnu. Sababiinsaas (24afi b) keessatti jechi miidhagina jedhu, jecha bareedina jedhu caalaa hiikaan bal'aa waan ta'eef yaada Afaan Ingilizii **beauty saloon** yookiin Amaaraan **የወበት ሳሎን** jedhu ibsuu ni danda'a. Gama biroon yaadrimee Afaan Ingiliziin **beauty saloon** jedhuuf jechi Afaan Oromoo baachuu danda'a jedhamee waalta'e jecha **gola shaqataa** jedhuudha (wiirtuu jildii-10 2005).

Gama biroon (24c)fi (24d) keessatti jechi **giddugala jedhuufi wiirtuu** jedhu yaadrimee walfakkaataa jecha Afaan Ingilizii **'center'** jedhuuf kan dhaabbataniidha. Kanaafuu jecha garaagaraa yaadrimee tokkoof fayyadamuun waaltina afaanichaaf gufuu yoo ta'u, ergaa darbuu barbaademmo gufachiisuu danda'a. Kanaafuu barreeffamoonni kunniin akkaataa armaan gadii kanaan yoo barreeffaman gaarii ta'a;

- ❖ Gola Shaqataa Horrenus
- ❖ Gola Shaqataa Urgooftuu
- ❖ Wiirtuu Moobaayiliifi Elektirooniksii Muluqan
- ❖ Wiirtuu Mobaayiliifi Meeshaalee jijjiirraa Alex

Haaluma walfakkaatuun fakkeenyoata armaan gadii kana keessattis jechoota mijatoo hin taane garaa garaa yaadrimee tokkoo ibsan barjaarratti fayyadamuutu mul'ata.

(25) a) Giroosarii Mana Kitfoo Miimmii

b) Kilinika Sadarkaa Tokkoffaa Adabaa

c) Kilinika sad/jalqabaa Bakkalcha Bari

D) Kiliinika Xiqqaa Merry's Hope

Odeeffannoo 25a) keessatti giroosarii mana kan jedhu Afaan Amaaraa Giroser kan jedhuun bakka bu'ee jira. Haata'umalee, odeeffannoo kana keessatti jechi mana jedhuufi giroosarii jedhu lamaanuu dhimmuma tokko ibsuuf oolu. Mana Kitifoo Miimmii yookiin Giroosarii **Miimmii** jedhamuu danda'a. Kanaafuu, jechi mana jedhuufi Giroosarii Jedhu beeksisa kana keessatti irradeebii hinbarbaachifneedha. Gama biroon jechi giroosarii jedhu kan dhaabbatu iddoo tajaajilli dhugaatii itti kennamu yoo ta'u, kitifoo kan jedhu garuu gosa nyaataati. Yaa ta'u malee jechoota kana walqabsiistuu malee barreessuun mijaa'ummaa dhabuu fayyadama afaanii agarsiisa.

Raga 25b) keessatti jechoonni sadarkaa tokkoffaa, sadarkaa jalqabaa, xiqqaa jedhan gama xiinhiikatiin hiika sirrii qabu. Yaa ta'u malee jechoonni kun jechoota moggoota'uusaaniifi yaadrimee tokkoof dhaabbachuu danda'usaanii kan mirkaneessu hin jiru.

Sababnisaas Afaan oromoo keessatti jechi tokkoffaa xiqqaafi jalqaba jedhu bakka walbu'uu hindanda'an.

Kuni kan agarsiisu jijjiirraa afaan lamaan kan gidduutti raawwate jijjiirraa hiikaa osoo hin taane jijjiirraa jechaa ta'usaa nu hubachiisa. Sababiinsaas kaayyoon jijjiirraa jechoota walmadaalchisurratti kan xiyyeefatee waan ta'eefi. Yaata'u malee jechoonni kun hiiknisaanii yoo ilaaalaman garaagara. Kunis jechi tokkoffaa jedhu kan dhufe hundee jecha tokko jedhurratti latoo sadarkaa mul'istu –ffaa maxxanfachuun kan uumame yoo ta'u yaadrimeen inni dabarsuus wantoota sadarkeessuu ofkeessaa qaba. Kana jechuun kiliinikni sadarkaa tokkoffaan jira jechuun inni itti aanu sadarkaa lammaffaa, sadaffaa, jeechuun kan itti fufu akka waan jechuu of keessaa qaba. Yaa ta'u malee akka qoratichi ragaan adda baasetti kiliinikni wal'aansa kennuun kanneen kanarra fooyya'aa ta'eef jechi ittiin moggaafame giddugaleessaafi kan kanarra fooyyee qabuuf ammo olaanaa jedhamuun barreeffamaniiru. Kanaafuu yaadrimeen jecha sadarkaa tokkoffaa jedhuu kana waliin kan hin deemne ta'usaa agarsiisa.

Gama biroon kiliinikni sadarkaa jalqabaa jira jechuun himamsisaa sadarkaa dhumaas jira akka waan jechuuti. Dabalataan kiliinikni xiqqaan jira jechuun himamsa kiliinikni guddaan jira jedhuu ofkeessaa qaba. Yaa ta'u malee akka qoratichi yeroo ragaa funaanu daawwateettii moggaasni kiliinika dhumaa jedhus ta'ee guddaa jedhu akka hinjirreedha.

Kanaafuu barreeffamoonni kun akka armaan gadii kanatti sirrachuun yoo barreeffaman gaarii ta'a;

❖ **Giroosariifi Kitifoo Miimmii**

- ❖ Kiliinika Salphaa Adabaa
- ❖ Kiliinika Salphaa Bakkalcha Bari
- ❖ Kiliinika Salphaa Meeris Hoppii

4.3.3. Jechoota Ifa Hintane

(26) a) Duk. Qoricha Nahilii

B) S/Dabboo Bouruk

ብሩክ ልዩ ዳቦ

Odeeffannoo 26a) keessatti jechi Duk. jedhu ifa miti. Jechi kun jecha AO ta'uufi dhiisuu wanti agarsiisu hin jiru. sababiinsaas kottoonfeen akka kana AO keessatti baramaa miti. yaa ta'u malee barreeffama AAirraa akka hubachuun danda'amutti jechichi jecha dukkaana jedhu waan bakka bu'e fakkaata. dabalataan akka odeeffannoon haadha qabeenyaa kanarraa argame mul'isutti jechi gabaabaan Duk. jedhu dukkaana jechuu akka ta'e dubbattu. yaa ta'u malee sababa jechicha fayyadamaniif yoo ibsan jechoonni AO dhedheeroo waan ta'aniif iddoo qusachuuf jecha akka fayyadamaniidha. yaada kanarraa kan hubatamuun danda'amu mallaqa baasuu dheefaf jechoota bu'uura tokko malee akkataa barbaadaniin kan ittifayyadamaa jiran ta'uusaati. kunimoo namoonni. hundu jechoota akka fedhii ofiitiin kan ittifayyadamaa jiru ta'uu mul'isa. kun ammoo dhimma afaanitirratti eenyu akka karoorsu, hordofu, hojiirra oolchuufi to'atu beekuuf nama rakkisa.

Odeeffannoo lammataa keessattis S/ dabboo kan jedhu keessatti 'S' maal akka bakka bu'e ifa miti. sababnisaas AO keessa jechi akkasii hin jirreef, ergaa yaadame hindabarsu. Kanaafuu, akka ifa ta'uuf jechi sun guutuu ta'ee yoo barreeffamu;

- ❖ Dukkaana Qorichaa Naahilii
- ❖ Daabboo ispeeshaalii Buruk(i)

4.3.4. Jijjiirraa Maqaalee

- (27) a) MANA SURRA SEEM
- b) ሰጦ ዲጂታል ስቱዲዮ ቁ -2

c) Baariifi Restoraantii Tokkummaa

d) አንድነት ባርና ሬስቶራንት

d) Andinet Bar and Restaurant

Odeeffannoo armaan gaditti argaman keessatti hanqinni jijjiirraa maqaa nimul'ata. Kunis (27 b,c,d) keessatti maqaan barjichaaf kenname Afaan Amaaraafi Afaan Ingiliziin andinet jedhamanii tajaajila kan kennan yoo ta'u , Afaan Oromootiin tokkummaa kan jedhu bakka bu'amee jira. Haata'umalee, maqaaleen dhaabbilee dhuunfaa, manneen barnootaa, hospitaalotaafi wkf Afaan maddaa wajjin hidhata waan qabaniif, jijjiiramuu hinqabu (Newmark, 1988). Kanaafuu, jechi Afaan Oromootiin tokkummaa jedhamee Afaan Amaaraafi Afaan Ingiliziitiinis tokkummaa yookiin jecha afaan ingiliziifi AA andinet jechuun walfakkaatee barreeffamuu qaba. Sababnisaa, yoo adda adda ta'e waan garaa garaa bakka bu'a malee, beeksisa tokko ibsuu waan hindandeenyeefidha.

Haaluma walfakkaatuu raga (27 a) keessatti jecha seem jedhuun ala kan walfakkaatu hin jiru. Kunis barreeffama AO keessatti gaaleen mana suuraa (sirreeffamee yoo barreeffamu) jedhu, AA keessatti dijitaal istuudiyoo kan jedhuun bakka bu'ameera. Yaa ta'u malee gaaleewwan kun lamaan hiikaa walqixaa hin qaban. Sababnisaa mana suuraa kan jedhu istuudiyoo dijitaalaa of keessatti qabachuu waan danda'uuf nibal'ata. dabalataan barreeffamni AI'n barreeffaman odeeffannoo dabalataa AO keessa hin jirre barraa'anii jiru. Kun ammoo dubbistoonni barjichaa ergaa darbuu barbaadame namoonni AO qofa danda'aniifi AA yookiin AI qofa danda'an garaagara akka hubatan

taasisa. Kanaafuu barreeffamoonni kun akka armaan gadii kanatti sirrachuun barreeffamuu qaba;

- ❖ Mana Suuraa Seem(i)
- ❖ Fakkeenyi inni lammafaan afaan sadaniinuu walfakkachuun (Tokkummaa) jedhamuun barreeffamuu qaba.

4.3.5. Jechoota Yaada Hanquu Dabarsan Fayyadamuu

(27) a) ለማጅ

LEENJJII

C) Daboo Sifann

ሰፈን ዳቦ

Odeeffannoo dhiyaatanirraa hubachuun akkuma danda'amu dogoggorri fayyadama caasaa Afaan Oromoo nimul'atu. Kunis jechi leenjii jedhu ergaa maalii akka dabarsuu

barbaade ifa miti. Sababnisaas jechichi akka barjicharratti barreeffamee jiru kanatti hiika Afaan Amaaraa waliin hingitu yookiin AO keessatti hiika biroo hinqabu.

Haaluma kanaan odeeffannoo (27a) keessatti jechoonni lachuu garee jechaa garaagaraati. Jechi AO leenjii jedhu maqaa yoo ta’u, AA keessatti garuu jechichi maqibsiidha. Kanaafuu jechoonni kun lamaan yaada tokko dabarsuu hindanda’an. Dogoggora qubee qabaachuu amanuun walgituu jechoota lamaanii yoo ibsu, leenjii jechuun waa barachuuf carraaquu waan ta’eef garaagarummaa baay’ee hin qabu,(odeeff-kennitoota; abbaa qabeenyaa).

Ragaa 27c) keessatti ergaan darbuu barbaadame ifa miti. Kunis daboo jechuun jigii yookiin sijaallee jechuudha. Kunis kan ibsu aadaa Oromoo keessatti, namoonni jireenya hawaasummaa keessatti gurmaa’uun hojii qonnaa kan hojjetaniidha. Gama biroon sifann jechi jedhu AO keessatti hiika dhabeessa. Sababnisaas fayyadama caasaa AO keessatti dubbifamaan lama dhuma jechaa qubachuu hindanda’u. kanarraa kan hubachuun danda’amu caasaan akka kana AO keessa kan hin jirre yoo ta’u, dhiibbaa caasaa Aafi AI irraa kan dhufe ta’usaati.

Kanaafuu sirrachuun yoo barreeffamu;

❖ Leenji’aa

❖ Daabboo Siifan(i)

Walumaagalatti gabateen armaan gadii kunis kan mul’isu hanqinoota barjicharratti akka waliigalaati Afaan Oromoon mul’atan kanneen 260 ta’an qorannichaaf filatamaniiru.

Akka waliigalaatti rakkoon inni tokko kan biroo keessattis kan mul'atan yoo ta'u, Kanneen keessaa rakkoo qubeessuufi tartiiba jecchootaaf kan filataman 60 yoo ta'an kanneen hafan ammo gabatee-(2) armaan gadii keessatti kaa'amaniiru

T.L.	Gosoota dogoggoraa	Barjaawwan filataman		kan dogoggora hin qabne		Kan dogoggora qaban	
		Lakk.	%	Lakk	%	Lakk.	%
1.	Qubeessuu	43	100	8	18.6	35	81.4
2.	Dhamjecha	45	100	10	22.22	35	77.77
3.	Tartiiba jechaa	17	100	5	29.41	12	70.58
4.	Jijjiirraa	80	100	8	10	72	90
5.	Ergifannaa	28	100	6	21.42	22	78.5
6.	Gabajee fi kottoonfee	15	100	7	46.66	8	53.33
7.	Gaalee	35	100	11	31.42	24	68.57
8.	Hiika						
	Kan Hiika Dhaban			Kan Hiika Biroo Qaban(erga barbaadameen ala)			
9.	65			140			

Akka gabateen armaan olii kun mul'isutti %81 hanqina qubeessuu, %77.77 hanqina dhamjecha, %70.5 hanqina tartiiba jechootaa, %90 hanqina jijjiirra, %78.5 hanqina ergifannaa jechootaa,%53.33hanqina gabajee fi kottoonfee kan qaban yoo ta'an %68.57 ammoo hanqina caasaa gaalee qabaaachuu kan mul'isuudha.

Gabatee armaan olii kanarraa kan hubachuun danda'amu dogoggorri hedduun sababoota adda addaarraa kan maddan barjaa magaalicha keessatti argamuusaati.

BOQONNAA SHAN: CUUNFAAFI YABOO

Boqonnaa kana keessatti argannoon karaa daawwannoofi afgaaffiin argame cuunfamuun dhiyaatera. Kana malees, rakkoon caasaafi hiikaa jijjiirraa jechoota Afaan Oromoo barjaa magaalaa Gaango'aa keessatti mul'atan ilaalchisee adeemsa waliigala qorannicha geeggeessuu keessatti keessa darbaman ibsamuun goolabamaniiru. Dabalataaniis, malleen adda addaa hanqina barjaa magaalaa Gaango'aa furuuf ni gargaaru jedhamanii yaadaman akka yabootti ibsamuun dhiyaataniiru.

5.1. Cuunfaa

Kutaa kana keessatti qabxiileen waliigalaa waraqaa qorannoo kana keessatti ka'antu cuunfamuun dhiyaate.

Haaluma kanaan qorannichis bifa armaan gadii kanaan kan qindaa'edha. Kunis kutaa seensaa jalatti seensa waliigalaa waa'ee afaanii, ariirata, ka'umsa qorannichaa, kaayyoo qorannichaa, faayidaa qorannichaa akkasumas daangaa, hanqinaafi qindoomina of keessatti hammata. Kutaan ittiaanu, boqonnaa lammaffaa yoo ta'u, askeessatti ogbarruun kanaan dura barreeffaman kanneen mata duree kana waliin firooma qaban dhiyaachuun balballoomaniiru. Boqonnaa sadaffaa keessattimmoo madden qorannichaaf filataman ibsamuun ragaan qorannichaaf barbaachisu daawwannaafi afgaaffiin qarmamuun qaacca'anii hiikni itti laatameera. Akkaatuma kanaan barreeffamoonni Afaan Oromoo barjaa magaalaa Gaango'aa hanqinoota qaban adda bahaniiru.

Akka argannoon daawwannaa barjootaafi afgaaffii qaamota dhimmi ilaalatu agarsiisutti rakkooleen caasaafi jijjiirraa hiikaa daraan kan argamu ta'uu isaati. Kun immoo rakkooleen kunneen kan akkamii akka ta'aan sirnaan hubachiisuufi xiyyeeffannoon itti kennamuun furmaanni akka itti yaadamuuf, rakkooleen argaman kanneen armaan gadiiti.

- Fayyadamni afaanii sadarkaa caasaa xixiqqaa haga gurguddaatti, akkasumas waaltinni afaanichaa madda tokkorraa kan dhangala'aa hinjirre ta'uunsaa bira gahameera.
- Barreeffamoonni barjaa hedduun isaanii caasaa gaalee maqaa kan qaban yoo ta'an, akkaataan fayyadamasaan garuu, caasaa gaalee maqaa AO osoo hin taane, kan Afaan Amaaraafi Ingilizii ta'unsaa bira gahameera.
- Gabajeefi kottoonfeen gabatee beeksisaarratti barreeffaman akka fedhii barreessaa waan bu'uureffataniif kan ergaa guutuu hindabarsine ta'uusaa.
- Jechoonni Afaan Amaararraa yookiin Afaan Ingiliziirraa jijjiiraman ergaa bu'uureffachuun osoo hin taane, jechaa-jechatti waan ta'eef dhaamsa guutuu kan hin dabarsine ta'uu.
- Dhamjechoonni hirkatoon bu'uura tokko malee akka dhamjecha of dand'ootti kophaa dhaabbachuun barreeffamaa kan jira ta'uunsaanii irradeddeebiin ni mul'ata.
- Qaamni abbummaan guddina afaan oromoorratti sadarkaa aanaatti hojjetu; Waajjirri Aadaafi Turizimii caasaafi hiikaa barreeffamoota barjaa kanaaf xiyyeeffannoo kennee kan too'achaa hinjirre ta'uunsaa adda baheera.
- Barreessitoota beeksisaa, Beekumsa xiinqooqaa AO kan hin qabne ta'uun bira gahameera.
- Barreeffamoota barjaa kana keessatti dhiibbaa beekumsa afaan biroo (afaan amaaraafi afaan ingilizii)fi dhiibbaa caasaa Afaan Oromoo duraanii jiraachuun isaa bira gahameera.
- Jechoonni AO seer-luga afaanichaan kan hoogganaman osoo hintaane akkatuma fedhii namoota dhuunfatiin kan qubeeffamaa jiran ta'uunsaanii bira adda baheera.
- Jechoota AO keessaa yaadrimee barbaadame bakka bu'uu danda'u osoo jiru jechoota afaan biroorra liqeeffachuun itti fayyadamuu, yookiin kan liqeeffatamuu qaban caasaa xiinjecha afaanichaa osoo hineegin barreessuu.

Ragaaleen waraqaa qorannoo mataduree “Qaaccessa Hiikaa Jijjiirraa Jechoota Afaan Oromoo” jedhurratti gaggeeffame hanqinoota armaan olii kanarra kan ga’ee yoo ta’u maddoonni hanqinoota kanaa qorannoo kana keessatti bira gahames;

- **Dammaquu Dhabuu Dhimmamtootaa**

Akka ragaan af-gaaffii mul’isutti qaamni dhimma afaanirratti hojjetu waajjirri aadaafi turizimii rakkoollee hidda jabeeffachaa jiru kanaaf kan xiyyeeffannaa kennee miti. Kunis barreessitoonni beeksisaa akka jedhanitti, dhimma qulqullina barreeffamoota beeksisaan walqabatee qaama mootummaarras ta’ee dhuunfarra komiin ka’e haga ammaatti nuhinqunnamne. Kuni kan agarsiisu dogoggorri kun hundi osoo jiruu qaamni tokkollee xiyyeeffannoo kennuufii dhabuun afaanichi akka abbaa hinqabne agarsiisa.

- **Beeksisaa magaalaa Gaango’aa Beekumsa xiinqooqaa Afaan Oromoo dhabuu barreessitoota Beeksisaa**

Odeeffannoo daawwannaafi af-gaaffiidhaan argamanirraa akkuma hubachuun danda’ametti, barreessitoonni beeksisaa magaalichaa beekumsa xiinqooqaa Afaan Oromoo hinqaban. Yaa ta’u malee namoonni kun hojiin idileesaanii afaan kanaan galii guyyaa argachaa kan jiraniidha. Akka barreessitoonni beeksisaa deebii kennanitti sadarkaan barumsaa isaanii kan sadarkaa lammaffaafi qophaa’ina barachaa jiran akkasumas kanneen soorama bahanis nijiru. Haata’u malee, Afaan Oromootiin barreessuurratti beekumsa kan hinqabne ta’uu mirkaneessanii jiru. Gamabiraatiin, beeksisoota barjaawwan daawwatamanirraa mirkaneeffachuunis nidanda’ama.

- **Dhiibbaa Caasaa Afaan Afaan Amaaraafi Afaan Ingilizii**

Afaan tokko beekuun kan biroo barachuuf meeshaa guddaa ta’uu nidanda’a. yaa ta’u malee beekumsi caasaa afaan tokkoo afaan birootiif ooluu dhiisuu danda’a. Afaan kamiyyuu seeraafi caasaa mataasaa danda’e qaba waan ta’eefi. Barreessitoota beeksisatiinis ta’u kanneen isaan gargaaraniin caasaan Afaan Ingiliziifi Afaan Amaaraa kallattiin barreeffama Afaan Oromootiif dhimma bahu. Kun ammoo maddisaa beekumsa Saaynsii xiinqooqa wallaaluurraa kan maddedha.

- **Dhiibbaa Beekumsa Caasaa Afaan Oromoo Duraanii**

Afaan Oromoo duraan (qorannoon osoo irratti hingeggeeffamiin) haala garaagaraatiin barreeffamaa ture. Fakkeenyaaf, akka Afaan Oromoo tajaajila garaagaraa kennuu eegaleen dhamjechoonni hirkatoon irraa, dha, hin-, -ti, -fi, ni-... barreeffamoota Afaan Oromoo garaagaraa keessatti ofdanda'anii tajaajila kennaa turan. Ammas darbee darbee barreeffamoota Afaan Oromoo tokko tokko keessatti muuxannoo duraaniirraa kan ka'e mul'ataa jira. Beeksisoota barjaa magaalaa Gaango'aa keessattis dhamjechoonni kun of danda'uun barreeffamanii jiru. Yaa ta'u malee dhamjechoonni kun ulaagaa hiikaa, xiinsagaafi xinjechaa waan gutumaaguututti hin guunneef dhamjecha ofdanda'aarratti maxxanuun akka barreeffamuu qabu waraqaa kana boqonnaa lama keessatti bal'inaan ibsameera. Yaa ta'u malee hanqinoota barreeffamoota barjaa magaalaa Gaango'aatiif sababa isa tokko ta'uun bira gahameera.

5.2. Yaboo

Haaluma walfakkaatuun hanqinoonni caasaafi hiikaa barreeffamoota AO barjaa magaalaa Gaango'aa armaan olitti tarreeffaman kunniin dhiibbaawwan armaan gadii niqabaatu;

- Hanqinoota caasaa rakkoo hiikaa waan fiduuf, wanti barreeffameefi barreeffamuuf barbaadame gargar ta'urraa kan ka'e waliigaltee namoota gidduu ni harcaasa.
- Afaan oromoo yeroo ammaa guddachaa jiru kanaaf gufuuwwan waaltinaa keessaa tokko nita'a.
- Jechoonni hundeen isaanii Afaan Oromoo hin taane, kanneen aadaafi eenyummaa Oromoo ibsuu hindandeenye akka jechoota AO tti madaqfamaa deemu.
- Barreessitoonni Jechoota aadaafi safuu sabichaa miidhan bal'inaan waan fayyadamaa jiraniif walitti bu'insa namoota gidduutti nibabal'isa.
- Qaamni hojii beeksisaa hojjetu jechoota waalta'aatti waan hinfayyadamneef, jechoonni AO akka dhaaba dhaban nitaasisa.

Haaluma Kanaan Hanqinoonni Barreeffamoota Afaan Oromoo Barjaa Magaalaa Gaango'aa Keessatti Mul'ataniif Furmanni Armaan Gadii Kaa'amaniiru,

- Jechoonni AO akkaataa itti dubbatamaniin barreeffamu waan ta'eef, iddoo itti dheeratanitti dheerachuun, iddoo itti gabaabachuu qabanitti gabaabachuun qubeeffamuu qabu. Inni biroon dhamjechoonni of danda'oon kophaatti of danda'anii kan barreeffamuu qaban yoo ta'u, dhamjechoonni hirkatoon kophaatti hiika mataasaanii waan hinqabneef kanneen ofdanda'ootti maxxanuun barreeffamuu qabu. Dabalataan mul'istoota abbummee keessumattuu caasaa miseensota gaalee maqaa keessatti dubbachiistuu dheertuun, maqaarratti karaa mirgaa maxxanuun barreeffamuu qabdi.
- Jechoonni barreeffamoota adda addaa keessatti yaadrimee tokko baachuun jecha garaagaran bakka bu'aman kan tajaajila kennaa jiran waalt'uu qabu, kanneen waalta'antti ammoo dhimmamaan Afaan Oromoorraatti hojjetus ta'ee, AOTiin hojjetu bifa walfakkaatuun fayyadamuu qabu.
- Gabajoonniifi kottoonfewwan barreeffaamoota keessatti akkaatuma fedhii barreessatiin barreeffamuu osoo hintaane seera caasaa afaanichaa eeguun walfakkaatee barreeffamuu qabu.
- Afaan Oromoo keessa jechi yaadrimee sana bakka bu'u kan hin jirre yoo ta'an akkaataa xiinjecha afaanitiin liqeeffamuun barreeffamuu qabu.
- Rakkoon inni biroon xiinhiika keessatti adda bahe jijjiirraa waan ta'eef, jijjiirraan yoo raawwattu jecharratti rarra'uun jijjiiruu osoo hin taane dhaamsi/ergaan barrichaa xiyyeeffannoo argachuun jijjiiramuu qaba.
- Waajjirri aadaafi turizimii namoota hojii beeksisaa hojjetaniif leenjii kennuu, hojiisaanii to'achuu, kanneen rakkoo adda addaa afaaniifi aadaa Oromoorratti uumaa jiran heeyyamasaanii haquu qaba.
- Namoonni hojii beeksisaa hojjetan namoota beekumsa xiinqooqa Afaan Oromoo qaban ta'uu qabu. Dabalataan waajjirri aadaafi turizimii qaama kanaaf

xiyyeeffannaa kennee leenjisuu, to'achuufi hordofuu kanneen daangaa jedhame darbanirratti tarkaanfii seeraa fudhachuu qaba.

- Qaamonni mootummaas ta'ee miti mootummaa yeroo beeksisa beerressisiisuu barbaadan duraan dursanii qulqullina caasaafi hiikaasaa, waajjira aadaafi turizimii yookiin ogeessa afaanii gulaalchisuu qabu. Kana ta'uu baannan ergaan akka darbu barbaadameefi wanti barreeffame adda adda waan ta'uu danda'uuf kaayyoonsaanii galma ga'uu hindanda'u. Dogoggora fayyadama Afaan Oromoo barjaa magaalaa Gaango'aa furuuf gumaachi qaamolee garaagaraa murteessaadha. Keessumattuu gaheen qaamota imaamata afaanii baasanii, karoora afaanii baasaniifi hojiirra oolchanii, qaamota sirna barnootarra hojjetanii kanneen gahee bakka bu'ummaa hin qabne taphataniidha. Dhaabbanni sabaa himaa adda addaa, dhaabbanni barnootaa , waajjirri aadaafi turizimii kanneen afaan waaltessuu keessatti iddoo olaanaa kanneen qabaniidha. Dabalataan dhimmi afaanii dhimma mootummaa yookiin qaama muraasaa osoo hin taane dhimma nama hundaa waan ta'eef, namuu waaltina afaanii, akkaataa itti fayyadama afaanii walhinbuusnetti fayyadamuufi hanqinaafi dogoggora jiranirratti hojjechuun barbaachisaadha.

Kanaafuu rakkoolee kana hambisuuf qabxiileen armaan gadii xiyyeeffannoo olaanaa argachuu qaba;

- Akkaataan kenniinsa heeyyama daldalaa namoota hojii beeksisa hojjitanii qabeenyarratti hundaa'uun osoo hintaane, ga'umsa namoonni afaaniifi aadaa Oromoo xiyyeeffannaa olaanaa argachuu qaba.
- Wiirtuun leenjii ijaarsa Afaan Oromoo ilaalatu Waajjira Aadaafi Turizimiin sadarkaa aanatii ka'ee, hundaa'uun barreessitoota beeksisaafi namoota hanqina xiinqooqa Afaan Oromoo qabaniif leenjiin kennamuu qaba.
- Koreen waaltina Afaan Oromoo rakkoo kana furuuf ga'een isaanii olaanaa waan ta'eef yaadrimee haarawaa Afaan Oromootiin moggaasuu, moggaasuu qofarratti daanga'uu osoo hintaane qaamolee dhimmi ilaalatu; dhaabbilee

barnootaa, dhaabbilee sabaahimaa Oromoo, waajjira mootummaafi mit-mootummaa biraan gahuufi hojiirra oolmaasaa hordofuufi ta'achuu qabu. Daabalataan qaama karoora hojisaanii taasifachuun barreeffamoota barjaarratiif xiyyeeffannaa kennuun irraa eegama.

- Ogeeyyiin afaanii hojii beeksisaarratti akka hojjetaniif, qaamni dhimmi kun ilaallatu hirmaachisuun barbaachisaadha. Haaluma kanaan, namoonni kunniin fayyadama caasaa Afaan Oromootiin gulaaluun barreessitoota beeksisaa giddu galeessaan tajaajiluu akka danda'an gochuudha. Kun gama tokkoon carraa hojiillee banuun madda galii waan uumuuf, itti gaafatamummaa fudhatanii akka hojjetan taasisuun rakkoolee jiran furuuf ooluu danda'a.
- Gamabirootiin, ogeeyyiin afaanii addaddaa qorannoo geggeessuudhaan, galmee jechootaa waaltawaa qopheessuu, kitaabota seerlugaa, qajeelfamoota dogoggora uumaman ittiin madaalan qulqullinaafi baay'inaan qopheessuun karaa hawaasni fayyadama Afaan Oromoorratti hubannoo argatan babal'isuun muteessaadha

Wabiilee

Abera Nefa (1982). Oromo Verb Inflection, Unpublished MA Thesis Institute Of Language Studies: Addis Ababa

Abarraa Nafaa (Gul.). (1995). Caasluga Afaan Oromoo. Jildii-1. Finfinnee: Komishinii Aadaafi Turiizimii Oromiyaatti Gumii Qormaata Afaan Oromoo.

Abarraafi Kaaawwan (1998). Caasluga Afaan Oromoo. Maxxansa 3^{ffaa} Jildii 1. Addis Ababaa: Baranna Printing Interpreise.

Abdulsamad Mohaammad(1994). Seerluga Afaan Oromoo. Finfinnee: Caffee Oromiyaa: Bole Peinrinf Interprise.

Abiy Zegeye, And (et al.)(2009). Introduction To Research Methods. Preparatory Module For Addis Ababa

Addunyaa Barkeessaa (2011). Akkamtaa. Yaadrimee Qorannoo Hujoo. Finfinnee, Oromiyaa.

Addunyaa Barkeessaa (2011). Sanyii: Jechaafi Caasaa Isaa. Finfinee, Oromiyaa:Alem Printing Plc.

Addunyaa Barkeessaa (2014). Semmoo: Bu'uura Barnoota Afaaniifi Afoola Oromoo. Far East Trading plc.

Allen, J. P And Corder (1975). The Edinburg Courses In Applied Linguistics (Vol.2). London: Oxford University Press

Alemu Hailu (2004). An Evaluative Study of ELT Practice In Secondary Schools In Ethiopia. Unpublished Thesis. Addis Ababa University

Anderson, S.R, (1992). Amorphous Morphology. Cambridge: Cambridge University Press.

- Asafaa Teferra (2009). Eela: Seenaa Ogumaa Oromoo.Finfinnee, Oromiyaa: Far East Trading PLC.
- Askale Lemma (1998). Some Points On Oromo Orthography. In Interdisciplinary Seminar Of Ethiopia Studies 1st Nazareth.
- Baye Yilmam (1981). Oromo Substantives: Some Aspects their Morphology and syntax. Unpublished MA Thesis, Addis Ababa University.
- Bender,M.L. (1976). et al.(eds.) .Language in Ethiopia.London: Oxford University Press.
- Blyth, Carl (1998). The Role Of Grammar In Communication Language Teaching Boston: Heinle.
- Bovee, C. And Arens, W. (1989). Contemporary Advertising. Chicago: Irwin Home Wood, Illinois.
- Caasluga Afaan Oromoo (1995). Gumii Qormaata Afaan Oromootiin Jildii 1^{ffaa} Komishinii Fi TurIzimii Oromiyaatti ,Finfinne.
- Catford, John C. (1965). A Linguistic Theory Of Translation: An Essay On Applied Linguistics. London: Oxford University Press.
- Choliludin(2007). TheTechnique of Making Idiomatic Translation. Jakarta: Kesaintblanc
- Clark, L., Zimmer, K. And Tinervia, J. (1994). Business English and Communication, 8th ed. New York: Glencoe Mc Graw, Hill.
- Cook, G. (1992). The Discourse Of Advertising. London:Penguin Books
- Creswell, J.W. (2003). Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Approaches Thousands Oaks, CA: Sage.

Crystal, D. (1987). *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

Daniel, J.P. (2000). *Translation*. University Of Cd. Del Carmen, Campeche, Mexico. Retrieved on November 18, 2011,

<http://Translationdirectory.Com/Article414.Htm>.

Daniel Juan Perez (2000). *Translation*. University Of Cd. Del Carmen, Campeche, Mexico Retrieved On January 26, 2010, <http://Translationdirectory.Com/Article414htm>.

Dastaa Dassaalany (2002). *Bu'uura Qorannoo*. Yuunivarsiitii Addis Ababaa: Finfinnee.

Davies, A. (1999, 2007). *An Introduction to Applied Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Diyanni, R. and Hoyll.P.(1998). *The Scribner Hand Book For Writers*, 2nd ed. Boston: Allyn and Bacon.

Dyken, J. And C .Lojenga.1993. *Word Boundaries. Key Factor In Orthography Development*. London: Penguin Books

Edward Finegan (2003). *Language: Its Structure and Use*, Fifth Edition. Boston: Michael Rosenberg publisher.

Eshetu Kebede (1981). *The Verb to Be in Oromo*. Unpublished MA Thesis, Addis Ababa University.

Finch, G. (2005). *Key Concepts in Language and Linguistics 2nd (edit)*. Houndsmills Basingstoke, Hampshire new York: palgrave macmillan.

Fishman, J. (ed.)(1968). *Readings in Sociology of Language*. The Hague: Mouton.

Frodesen, Jan and Christine Holten(2003). *Grammar and the ESL Writing Class*. In *Exploring the Dynamics Of Second Language Writing*. Ed. Barbara Kroll. Cambridge : Cambridge University Press.

- Gadaa Melbaa (1988). Oromia: An Introduction. Sudan: Khartoum.
- Geetachoo Rabbiraa (2009). Furtuu: Seerluga Afaan Oromoo kutaa 9 fi 10. Finfinne: Kurraz Intarnaashinal.
- Gorell, M.R. and Laird.(1967). Modern English Hand Book, 4th ed. London: Prentice Hall Inc.
- Goshgarian, G. (Ed.). (2001). Exploring Language, 9th Ed. New York: Addison Wesley Educational Publishers, Inc.
- Grabe,W. (2002). Second Language Reading: In The Oxford Hand Book Of Applied Lingstics. Kaplan, R.B. (Ed.) Oxford Univessity Press.
- Gragg, G. (1976). Oromo Of Wollega. In The Non Semantic Language Of Ethiopia, Ed. M.L. Bender, East Lansing. Michigan: Michigan State University Press.
- Gragg, G.B. and T.Kumsa (1982). Oromo Diction. East Lansing: African Studies Center, Michigan States University.
- Gragg Gene, B. (1979). The Oromoo Of Wollega. In Bender 1976. The Non-Semetic Language Of Ethiopia. East Lansing: African Study Center, Michigan State University Press.
- Guta Kedida (1981). An Analysis of Pattern of Spelling Error of Freshman Ethiopian Students at Addis Ababa. Unpublished MA Thesis, Addis Ababa University.
- Halliday, M.A.K. (1994). An Introduction to Functional Grammar. London: Edward Arnold.
- Hamid Muudee, (1995). Hamid Muude's Oromo Dictionary. Vol. 1, Atlanta: Sagalee Oromoo Publishing Inc.
- Haregewain Abate (2008). The Effective Communicative Grammar On The Grammatical Accuracy Of Students' Academic Writing. An Integrated Approach To TEFL. Unpublished PhD Dissertation, Addis Ababa University.

Hawariat Petros (2006). The Portrayal Of Women In Billboard Advertising.
Unpublished ,Addis Ababa University

<http://www.mhhe.com/socscience/foreignlang/conf/bly.html>.

Jack C.Richards(2002). Approach and Method in Language Teaching 2nd Edition.
Cambridge :Cambridge University Press

James, carl et al.(1993). Welsh Bilnguals' English Spelling: Error Analysis. Jornal of
Multilingual-and-Multicultural Development. Voll.4,No.4, pp.287-306.

Jupp Victor. (2006). The Sage- Dictionary Of Social Research Methods. London: Pine
Forges.

Karam, F. X. (1974). 'Towards a Definition of Language Planning in Fishman (ed).
Advances in Language Planning.' The Hague: Mouton.

Katamba Francis. (1993). Morphology. Burton N. and Spencer A(Eds). London: The
Macmillan Press LTD.

Kelly (1981). Language Usage and Description. Amsterdam-Atalanta GA: Rodopi

KATZ, J.J.(1972). Semantic Theory. New York: Harper & Row.

Kothari,C,R. (2004). Research Methodology. Methods and Techniques, 2nd (edt.),
India:New Age International Ltd. Publishers.

Kumar, R.(2005). Research Methodology. A Step By Guide For Beginners. London:
Sage Publication.

Kyrnin, J. (2010). Emphasis as a Principle of Design. Retrieved May
27, 2010, from

[http://e-articles.info/e/a/title/Translation-Equivalence-and-Different-
Theories-/](http://e-articles.info/e/a/title/Translation-Equivalence-and-Different-Theories-/)

- Leech, G. (1981). *Semantics: The Study Of Meaning*. Second Edition. Harmondsworth: Penguin Books
- Leech, G. (1990). *Semantics. The Study Of Meaning*. London: Penguin Books.
- Lehmann, W.P. (1977). *Historical Linguistics: An Introduction*, the third edition.
- Larsen-Freeman, D.(2001). *Teaching Language: From Grammar to Grammaring*. Boston, MA: Heinle & Heinle.London and New York: Routledge.
- Leveridge, A. N. (2008). *Relationship between language and culture*. London: Oxford University Press.
- Makuria Bulch (1994). *Onesmos Nasib's Pioneering Contribution to Oromo Writing*. Sweden. Uppsala Unpublished.
- Malmkjer, K. (ed.), *The Linguistics Encyclopedia*. London and New York: Routledge.
- Matthews, P.H. (1991). *Morphology, Second Edition*.Cambridge: Cambridge, University Press.
- Mekonnen Hundie(2002). *Lexical standardization in oromo*. Unpublished MA Thesis, Addis Ababa university.
- Munday, J. (2001). *Introducing Translation Studies: Theories And applications*. London and New York: Routledge
- Nation, I.S.P.(1990). *Teaching and Learning Vocabulaey*. Newyork: Newbury House.
- Nation, K. (2005). *Children's Reading Comprehension Difficulties*. In M. Snowling & C. Hulme (Eds.), *The Science of Reading: A Handbook*(pp. 248–265). Oxford, UK: Blackwell Publishing Ltd.New York: Routledge.
- Newmark, P. (1981). *Approaches To Translation*. Oxford: Pergamon Press.

- Nick Hornby (1972). *How Language Works*. New York: A key member of Penguin Group(Usa) Inc.
- Nida, Eugene A. and Taber, C. R. (1982). *The Theory And Practice Of Translation*. Leiden: E. J. Brill.
- Nguyen, C. T. (1999). *Vietnamese Gram*.
- O'Grady, W. and Dobrovolsky M.(1996). *Contemporary Linguistics Analysis: An Introduction*. Cambridge university press.
- O'Grady, William(1997). *Syntactic Development*. Chicago: University Of Chicago Press.
- Owens, R,(Ed). (1996). *The Translator Handbook*. London: Bell and Bain Ltd. Glasgow.
- Palmer, F.R(1988). *Semantics 2nd Edition*. Cambridge: Caambridge University Press. Pergamon Press.
- Reece–Myron, M. (1998). *The Advantages of Outdoor Advertising*. The Denver Business Journal.
- Richard Veit And Etal.(1990). *Writing, Reading and Research*. Second Edition. Printed in USA.
- Robitaille, J. and Conelly, R.(2002). *Writers Resources: From Paragraph To Essay*. Boston:Heinle, A Division Of Thomson Learning, Inc.
- Roman Jakobson In (1959). *On Linguistic Aspects Of Translation*. Amsterdam: Rodopi
- Rosa, A. And Paul, A.(1996). *The Writer's Brief Hand Book*. Boston: Allyn and Bacon, Ontario.
- Saeed, J. I. (2003). *Semantics. 2nd Edition* London: Blackwell Publishers.
- Samuel Legesse (2010). *Common Mistake In Using The Oromo Writing System: A study On Billboard Of Adama*. Unpublished MA Thesis, Addis Ababa University.

- Sarantakos , S.(2005). Social Research. New York:Pal Grave Macmillan.
- Shaw, Hurry. 1978. McGraw-Hill Handbook of English (4th ed). New York: McGraw-Hill INC.
- Spolsky. B.(2004). Language Policy. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, C., Franke, G., & Bang, H. (2006). “Use And Effectiveness Of Billboards: Perspectives From Selective perception.” Theory and Retail-Gravity Models. Journal of Advertising.
- Temesgeen Nagaasaa. (1992). Qubee Afaan Oromoo. jildii 5^{ffaa} Wiirtuu Barruulee Waaltina Afaan Oromoo keessatti. Finfinnee: Mana Maxxansaa Tireedingii
- Tilahun Gemta (1989). Oromo-English Dictionary. Research Publication Committee, Addis Ababa University.
- Todd, L. and Hancock, I.(1986). International English Usage. London: Routledge.
- Todd, Loreto (1984). Modern Englishes: pidgins and creoles. Oxford: Blackwell.
- UNSCO (2005). Guideline For Terminology Policies: Formulattig And Implementing Terminology Policy In Language Communities. Paris:Lamien.
- Wiirtuu Jildii 10 (2005). Barruulee Qormaata Waaltine Afaan Oromoo. Finfinnee, Biiroo Aadaafi Turiziimii Oromiyaa.
- Williams, D. (2009). The Arbitron National In-Car Study. Retrieved January 1, 2014, from The Arbitron NationalIn Car Stud.
- Wright, J Wills , L. and Sherily, K.(1982). Advertising principle and Principle. New York : Prentice . Hall, Upper Saddle River, New Jersey.
- Wright, W. (1982). The Science of Translation: Problems and Methods. Tubingen: Gunter Narr Verlag.

Wubishet walelign (2010). An Advertising Into The Efficacy of Selected Advertising Clips On ETV: Cultural Consideration. Unpublished MA Thesis, Addis Ababa University.

Yared Dessalegn (2010). Content Analysis of Some Common Billboard Advertisements in Addis Ababa. Unpublished MA Thesis, Addis Ababa University.

Yule, J.(2006). The study of language (2nd ed^t). Cambridge: Cambridge university press.

Zalalam Amantee (2010). Xiinxala fayyadama Afaan Oromoo: Beeksisoota Taappeellaa Magaalaa Adaamaa. Unpublished MA Thesis, Addis Ababa University.

ጌታሁን አማረ (1989). zemenwi ye amarinya sewaase bekelal akerareb. addis ababa:nigdi matemiy dirigit.

DABALEEWWAN

Dabalee-Afgaaffii

Maddoota hanqina barreeffamoota barjaa addaan baasuuf qaamota dhimmisaa ilaaltu adda addaa kaayyoo qorannichaa ibsuuniif gaaffii afaanii gaafatamaniiru. Walumaagalatti gaaffii 16 hanqinoota barreeffama AOTiif sababa ta'uu danda'an jedhamee dhiyaatee jira.

Haaluma kanaan gaaffiileen torba(7) waajjira aadaafi turizimiif,gaaffiileen afur(4) waajjira daldalaafi indastiriif gaaffiileen shan(5) barreessitoota beeksisaafi gaaffiileen sadi(3) abbootii qabeenyaa barjicha barreessisaniif dhiyaatee jira.

DABALEE- A

Yuunvarsitii Finfinneetti, Koollejji Namoomaa, Qorannoo Afaanotaa, Joornaalizimiifi Qunnamtii

Muummee Afaan Oromoo, Ogbarruufi Fookloorii

I. Gaaffii Afaanii Barreessitoota Barjaatiif Dhiyaate

Maqaan koo-----jedhama. Kanan dhufe Yunivaristii Finfinnee muummee afaan oromoo,fooklooriifi ogbarruu irraa yoo ta'u, waraqaa eebbaa qorannoo mataduree 'qaaccessa hiikaa jijjiirraa jechoota AO " jedhurratti hojjechaa jira.

Haaluma Kanaan Kaayyoon Qorannoo Kootis;

- Gosoota hanqina caasaafi hiika jijjiirraa jechoota AO barreeffamoota barjaa magaalaa gaango'aa adda baasuu
- Maddoonni hanqina kanaa maal akka ta'an bira gahuu
- Yaada furmaataa itti fayyadama caasaafi hiika jijjiirra jechootaa kanaa eeruudha.

Kanaafuu deeggarsaafi fedhii gaaffii kootiif qabdaniif duraan dursee isinan galatoomfadha. Deebii qabatamaa isin naaf laattan qorannoo kootiif faayidaa guddaa waan qabuuf, odeeffannoo qabatamaa akka naaf laattaniif kabajaan isin gaafadha.

I-Odeeffannoo Dhuunfaa

1. Muuxannoo hojii keessanii-----
2. Sadarkaa barnootaa keessan -----
3. Goosa barnootaa ittiin eebbifamtan(yoo eebbifamtanittu ta'e)

Ii- Odeeffannoo Biroo

1. Dandeettiin keessan AOfi AA dubbisuufi barreessuu ilaalchisee sadarkaa akkamiitiin ibsama? Afaan isa kam caalatti dubbisuufi barreessuu dandeessu?
2. Barreeffamoota beeksisaa wayita barreessitan maamiltoonni keessan barreeffama isaanii fidatanii dhufumoo affanumaan isinitti himu?
3. Ogeessa qulqqullina barreeffamoota keessanii isinii gulaalu ni qabduu?
4. Waa'ee qulqullina barreeffammota barjaalee kanaan walqabatee komiis ta'ee dinqisiifannaan isin mudatee beeku jira?
5. Ogummaa kanarratti qaamni leenjiis ta'ee deeggarsa isiniif taasisu nijira?

Deeggarsa Naa Tolchitaniif Ulfaadha!

DABALEE B

Yuunvarsitiiti Finfinneetti,

Koollejjii Namoomaa, Qorannoo Afaanotaa,Joornaalizimiifi Qunnamtii Muummee
Afaan Oromoo,Ogbarruufi Fookloorii

I. Gaaffii Afaanii Waajjira Aadaafi Turizimii Aanaa Abbayaaf Dhiyaate

Akkam bultan,maqaa koo-----jedhama. Kanan hojjechaa jiru, Aanaa Abbayaa mana barumsaa sadarkaa lammafaa Gaango'aatti barsiisaa Afaan Oromooti. Barnoota digirii lammaffaa Yuunivarsiitii Finfinnee Muummee Afaan Oromoo,Fooklooriifi Ogbarruu irraa yoo ta'u, waraqaa eebbaa qorannoo mataduree **'Qaaccessa Hiikaa Jijjiirraa Jechoota AO Barjaa Magaalaa Gaango'aa'** jedhurrattin hojjechaa jira. Deeggarsaafi fedhii gaaffii kootiif qabdaniif duraan dursee isinan galatoomfadha. Deebii qabatamaa isin naaf laattan qorannoo kootiif faayidaa guddaa qaba. Kanaaf odeeffannoo qabatamaa akka naaf laattaniif kabajaan isin gaafadha.

I-Odeeffannoo Dhuunfaa

1. Gosa barnoota ittiin eebbifamtan?
2. Muuxannoo hojii keessanii?

II-Gaaffii Biroo

1. Namoonni yookiin waldaaleen hojii beeksisaa kana hojjetan heeyyama ga'umsaa qabuu?
2. Dhimma qulqullina barjaa magaalaa Gaango'aa keessatti barreeffamanii jiru waajjira keessan keessa qaamni too'atu jira?
3. Adeemsi kenniinsa heeyyama daldalaa manneen maxxansaa beekumsa isaan AO irratti qaban waliin walqabsiisaa naaf ibsa?
4. Hariiroon keessan dhimma kanarratti waajjira daldalaafi indastirii wajjiin qabdan maal fakkaata?
5. Namoota yookiin manneen maxxansaa hanqina qulqullina barreeffama AO tiin uumanirratti tarkaanfii akkamii fudhattu?
6. Rakkoon fayyadama afaan oromoon barjaa magaalaa Gaango'aa keessa jiru kun maalirraa madda jettanii yaaddu?

7. Hanqinoonni ittifayyadama Afaan Oromoo beeksisoota kana keessa yoo jiraate waaltina afaanichaarratti dhiibbaa akkamii qabu jettee yaadda?

Deeggarsa Naa Tolchitaniif Ulfaadha!

DABALEE -C

Yuunvarsitiiti Finfinneetti

Koollejjii Namoomaa, Qorannoo Afaanotaa, Joornaalizimiifi Qunnamtii Muummee
Afaan Oromoo, Ogbarruufi Fookloorii

III- Gaaffii Abbootii Qabeenyaa Barjichaaf Dhiyaate

Akkam bultan, maqaan koo-----jedhama. Kanan hojjechaa jiru, Aanaa Abbayaa mana barumsaa sadarkaa lammafaa Gaango'aatti barsiisaa Afaan Oromooti. Barnoota digirii lammaffaa Yuunivarsiitii Finfinnee Muummee Afaan Oromoo, Fooklooriifi Ogbarruu irraa yoo ta'u, waraqaa eebbaa qorannoo mataduree **'Qaaccessa Hiikaa Jijjiirraa Jechoota AO Barjaa Magaalaa Gaango'aa'** jedhurrattin hojjechaa jira. Deeggarsaafi fedhii gaaffii kootiif qabdaniif duraan dursee isinan galatoomfadha. Deebii qabatamaa isin naaf laattan qorannoo kootiif faayidaa guddaa qaba. Kanaaf odeeffannoo qabatamaa akka naaf laattaniif kabajaan isin gaafadha.

1. Barreeffama taappeellaa keessanii kana isintu barreessee gara mana maxxansaa geeese moo itti himtaniit isinii barreessan?
2. Tappeellaa kana yoo barreessistan waliigalteen kaffaltiin isaa lakkoofsa qubeetiniimoo gabateen waliigalltu?
3. Taappeellicha barreessisisuuf jalqaba heyyama qaama kamirraa argattu? moo kallaatumaan gara mana maxxansaa deemtu?

Deeggarsa Naa Tolchitaniif Ulfaadha!

DABALEE – D

Yuunvarsitiitii Finfinneetti,

Koollejjii Namoomaa, Qorannoo Afaanotaa, Joornaalizimiifi QunnamtiiMuummee
Afaan Oromoo, Ogbarruufi Fookloorii

III- Gaaffii Biiraa Daldalaafi Indastiriif Dhiyaate

Akkam bultan, maqaan koo-----jedhama. Kanan hojjechaa jiru, Aanaa Abbayaa mana barumsaa sadarkaa lammafaa Gaango'aatti barsiisaa Afaan Oromooti. Barnoota digirii lammaffaa Yuunivarsiitii Finfinnee Muummee Afaan Oromoo,Fooklooriifi Ogbarruu irraa yoo ta'u, waraqaa eebbaa qorannoo mataduree **'Qaaccessa Hiikaa Jijjiirraa Jechoota AO Barjaa Magaalaa Gaango'aa'** jedhurrattin hojjechaa jira. Deeggarsaafi fedhii gaaffii kootiif qabdaniif duraan dursee isinan galatoomfadha. Deebii qabatamaa isin naaf laattan qorannoo kootiif faayidaa guddaa qaba. Kanaaf odeeffannoo qabatamaa akka naaf laattaniif kabajaan isin gaafadha.

1. Dhimma qulqullina barreeffamoota AO ilaalchisee maqaa waldaalee yookiim namni dhuunfaa moggaafatanii dhufaniif qaamni gulaalu jiraa?
2. Qindoominni isin dhimma kanarratti waajjira aadaafi turizimii waliin qabdan akkamitti ibsama?
3. Hanqinni qulqullina barreeffamoota AO barjaalee gara keessan dhufanii yeroon itti akka sirreessaniif deebistan jira?
4. hanqinni kun guddina AOrratti dhiibba qaba jettanii yaadduu?
Deeggarsa naa tolchitaniif ulfaadha!

DABALEE-E

Mirkaneeffannaa Daawwannaa

T.L	Akaakuu Hanqinichaa	Gosoota Hanqinaa		Faca'insa Hanqinichaa		
				Irradeddeebiin mul'ata	Darbee darbee mul'ata	Hin mul'atu
1.	Hanqinoot caasaan walqabatan	Qubeessuu	Dubbachiifuu dheeressuu fi gabaabsuu			
			Dubbifamaa jabeessuufi laaffisuu			
		Dheeressuufi Gabaabsuu				
		Dhammjecha	Dhamjecha hirkatoo			
			Dhamjecha ofdanda'oo			
		Caasaa Gaalee Maqaa	MA Kan maxxanfachu			
			MA kan hin maxxanfanne			
		Duraaduuba Jechootaa	Kanneen caasaa AA hordofan			
			Kanneen caasaa AI hordofan			
			Kanneen akkatuma caasaa AO barreeffaman			
		Mul'istuu Abbummee				
2.	Hanqinoota hiikaan walqabatan	Jijjiirraa Maqaa	Afaan maddaa waliin kan walfakkaatan			
			Afaan maddaa waliin kan walhin fakkaanne			
		Kottoonfee				
		Gabajee				
		Jechoota Iftoomina Hinqabne				
		Jechoota Mijatoo Hintane				
		Liqeeffannaa Jechootaa				

DABALEE-F

IBSITUU ODEEF-KENNITOOTAA

T · L	Iddoo hojii	Sadarkaa Barnootaa					Gosa barnootaa ittiin eebbifame/ te(yoo	Dandeettii Afaanii																
		Dig. 1ffaa	dipiloomaa	Sartif ikeetii	Sad.2ffaa	Hin baranne		Afaanii fi aadaan firoomina kan qabu	Kan biroo	Afaan Oromoo				Afaan Amaaraa				Afaan Ingilizii						
										Dhaga’uu	Dubbachu u	Dubbisuu	Barreessuu	Dhaga’uu	Dubbachu	Dubbisuu	Barreessuu	Dhaga’uu	Dubbachu u	Dubbisuu	Barreessuu			
1.	Mana maxxansaa																							
2.	Wataa																							
3.	BDI																							
4 ·	Qaama barjicha bareessise																							